

TURUN KAUPPAKORKEAKOULU
Turku School of Economics

ETUUSPOHJAISET ELÄKEJÄRJESTELYT IFRS-TILINPÄÄTÖKSESSÄ

**IAS 19 Työsuhde-etuudet -standardin soveltaminen
suomalaisissa pörssiyhtiöissä**

Liiketaloustiede, laskentatoimen
pro gradu -tutkielma

Laatija
Silja Ruusu 10210

Ohjaajat
KTT Vesa Partanen
KTM Hanna Karlsson

28.5.2008
Turku

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Johdatus tutkielman aihepiiriin	6
1.2	Tutkielman tavoitteet ja rajaukset.....	8
1.3	Tutkimusmenetelmä	9
1.4	Tutkielman kulku.....	12
2	ELÄKEJÄRJESTELYT OSANA YHTIÖIDEN RAPORTOINTIA JA JÄRJESTELYJEN LUOKITTELU	14
2.1	Eläkejärjestelyjen raportoinnin tausta ja tavoitteet.....	14
2.2	Eläkejärjestelyjen luokittelu maksu- tai etuus pohjaisiksi	16
2.2.1	Luokittelu standardissa ja sen vaikutus kirjanpidolliseen käsittelyyn	16
2.2.2	Suomalaisten eläkejärjestelyjen luonne ja luokittelu.....	17
2.2.2.1	Suomen työeläkejärjestelmän pääpiirteet.....	17
2.2.2.2	Lakisääteisen vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen rahoitus	21
2.2.2.3	Suomalaisten järjestelyjen luokittelu ja luokittelulle esitetyt perusteet	23
3	ETUUSPOHJAISTEN ELÄKEJÄRJESTELYJEN KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY JA RAPORTOINTI	29
3.1	Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely	29
3.1.1	Kirjanpidollisen käsittelyn lähtökohdat	29
3.1.2	Etuuspohjaisen velvoitteen nykyarvon ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen määrittäminen	31
3.1.2.1	Eläke-etuuden kohdistaminen tilikausille	31
3.1.2.2	Vakuutusmatemaattiset olettamukset.....	33
3.1.2.3	Velvoitteen diskonttaaminen ja käytetty diskonttauskorko	34
3.1.3	Varojen käyvän arvon määrittäminen	37
3.1.4	Vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot.....	37
3.1.4.1	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden eri kirjaamistavat.....	37
3.1.4.2	Eri kirjaamistapojen vertailu	40
3.1.5	Muutokset järjestelyissä	43
3.2	Eriyiskysymykset Suomessa	44
3.3	Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt tilinpäätöksessä	45

3.3.1	Etuuspohjaisen eläkejärjestelyn esittäminen taseessa ja tuloslaskelmassa	45
3.3.2	Etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä esitettävät laatimisperiaatteet ja liitetiedot	48
4	ETUUSPOHJAISTEN ELÄKEJÄRJESTELYJEN RAPORTOINTI SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN KONSERNITILINPÄÄTÖKSISSÄ.	54
4.1	Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen merkitys suomalaisten pörssiyritysten konsernitilinpäätöksissä	54
4.2	Raportoinnin taso.....	56
4.3	Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelu	61
4.4	Käytetyt oletukset ja niiden vaikutus tilinpäätökseen.....	62
4.5	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistapa ja sen vaikutus raportoituun lukuihin	66
4.5.1	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytetyt menetelmät.....	66
4.5.2	Käytetyn kirjaamistavan vaikutus tilinpäätöksessä raportoituun lukuihin	68
5	ETUUSPOHJAISET ELÄKEJÄRJESTELYT JA NIIDEN KÄSITTELY CASE-YHTIÖISSÄ.....	72
5.1	Orion Oyj	72
5.1.1	Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja standardin soveltamiseen siirtyminen.....	72
5.1.2	Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely ja esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti.....	74
5.1.3	Vakuutusmatemaattiset oletukset.....	77
5.1.4	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen	78
5.2	Pension Oyj	79
5.2.1	Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja standardin soveltamiseen siirtyminen.....	79
5.2.2	Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely ja esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti.....	80
5.2.3	Vakuutusmatemaattiset oletukset.....	83
5.2.4	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen	84
5.3	Benefit Oyj.....	85
5.3.1	Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja niiden kirjanpidollinen käsittely sekä esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti.....	85
5.3.2	Vakuutusmatemaattiset oletukset.....	87

5.3.3	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen	88
5.4	Yhteenveto	89
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	91
	LÄHTEET	96
	LIITE 1 TEEMAHAASTATTELURUNKO	101

TAULUKOT

Taulukko 1	Ennakoituun etuusoikeusyksikköön perustuvan menetelmän soveltaminen (mukaillen IFRS-standardit 2004, 945)	35
Taulukko 2	Veloitteen nykyarvon ja varojen käyvän arvon kehitys (mukaillen IFRS-standardit 2004, 974)	39
Taulukko 3	Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden määrittäminen (mukaillen IFRS-standardit 2004, 975).....	39
Taulukko 4	Taseen etuus pohjaisen eläkevelan tai -saamisen määrityminen (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 133).....	49
Taulukko 5	Täsmäytyslaskelma veloitteen nykyarvon muutoksista kauden aikana (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135).....	50
Taulukko 6	Täsmäytyslaskelma järjestelyyn kuuluvien varojen käypien arvojen muutoksista kauden aikana (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135)	51
Taulukko 7	Tuloslaskelmaan kirjatun eläkekulun muodostuminen (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135).....	51
Taulukko 8	Varojen jakautuminen omaisuusryhmiin (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135).....	53

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus tutkielman aihepiiriin

Yritykset ovat kansainvälistyneet ja sijoittajat toimivat sekä kotimaisilla että ulkomaisilla markkinoilla. Tämä on synnyttänyt tarpeen saattaa eri maissa toimivien yritysten tilinpäätökset vertailukelpoisiksi. IFRS-tilinpäätösnormisto pyrkii osaltaan lisäämään tätä vertailukelpoisuutta. EU:n jäsenvaltioissa noteerattujen yritysten on pitänyt laatia konsernitilinpäätöksensä IFRS-standardien mukaan viimeistään vuodesta 2005 lähtien¹. IAS 19 Työsuhde-etuudet -standardin² tarkoituksena on säännellä työsuhde-etuuksien kirjanpidollista käsittelyä ja etuuksista tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja. Standardi pyrkii kattamaan erilaiset, eri maissa sovellettavat järjestelyt. Vuoden 1999 alusta voimaan tullut standardi on erityisesti työsuhteen päättymisen jälkeisten etuuksien osalta ollut haastava ja kiistanalainen. Standardi on muuttanut merkittävästi työsuhteen päättymisen jälkeisten etuuksien kirjaamis- ja arvostamisperiaatteita perinteiseen suomalaiseen käytäntöön verrattuna ja tuonut suomalaisiin tilinpäätöksiin uusia, vieraita termejä ja määritelmiä.

IASB on julkaissut maaliskuussa 2008 keskustelumuistion, jossa esitellään alustavasti mahdollisia IAS 19 -standardiin tulevaisuudessa tehtäviä muutoksia³. Muistion mukaan tilinpäätösten käyttäjät ovat yhtä mieltä siitä, että yrityksen vastuut liittyen työsuhteen päättymisen jälkeisiin etuuksiin voivat olla merkittävä riski. Kuitenkin tutkimukset ja yleinen kokemus viittaavat siihen, etteivät tilinpäätösten lukijat täysin ymmärrä näistä etuuksista tilinpäätöksissä esitettyjä tietoja. Muistion mukaan sekä tilinpäätösten käyttäjät että niiden laatijat ovat kritisoineet standardia ja katsoneet, ettei se ole onnistunut tuottamaan korkealaatuista ja läpinäkyvää tietoa työsuhteen päättymisen jälkeisiin etuuksiin liittyvistä järjestelyistä. Määritelmien epäselvyyden ja erilaisten käsittelytapojen sallimisen on katsottu heikentävän tilinpäätösten vertailukelpoisuutta. Li-

¹ Vuodesta 2007 lähtien myös ne EU-alueen yritykset, jotka ovat aikaisemmin laatineet konsernitilinpäätöksensä US GAAPin mukaisesti tai jotka ovat laskeneet liikkeeseen julkisesti noteerattuja joukkolainoja, noudattavat IFRS-standardeja.

² IFRS-standardit laatii nykyisin IASB (International Accounting Standards Board). Vuoteen 2001 asti standardit laati IASC (International Accounting Standards Committee). IASB:n antamia standardeja kutsutaan IFRS-standardeiksi ja IASC:n antamia standardeja IAS-standardeiksi.

³ Pitkällä tähtäimellä IASB:n tavoitteena on luoda yhdysvaltalaisen FASB:n (Financial Accounting Standards Board) kanssa yhteinen standardi työsuhteen päättymisen jälkeisistä etuusperusteisista etuuksista. Tavoitteen toteutumisen arvioidaan kestävän monia vuosia. Ennen tämän tavoitteen toteutumista IASB pitää tärkeänä lyhyen aikavälin muutosten tekemistä, jotta tilinpäätösten lukijat saavat laadukkaampaa informaatiota työsuhteen jälkeisistä etuuksista. Nyt julkaistun keskustelumuistion osalta vastaanotetaan kommentteja 26.9.2008 asti. (Discussion Paper Preliminary...2008, 7, 19.)

säksi on kritisoitu sitä, ettei standardin vaatima vastuun määrittämistapa anna kaikissa olosuhteissa siitä todenmukaista kuvaa. (Discussion Paper Preliminary...2008, 7, 19.)

IAS 19 -standardi jakaa eläkejärjestelyt maksupohjaisiin⁴ ja etuuspohjaisiin⁵. Esi-tetty kritiikki koskee nimenomaan standardin määräyksiä etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin liittyen. Maksupohjaisten eläkejärjestelyjen käsittely vastaa hyvin pitkälti perinteistä suomalaista tilinpäätöskäytäntöä. Maksupohjaisessa eläkejärjestelyssä yrityksen vastuu rajoittuu esimerkiksi eläkevakuutusyhtiölle kulloinkin maksettuihin eläkemaksuihin. Etuuspohjaisessa eläkejärjestelyssä yrityksen vastuu on laajempi. Se kantaa itse riskin siitä, että tulevaisuudessa toteutuvat eläke-etuudet poikkeavat etukäteen arvioidusta määrästä tai etuuksia varten etukäteen sijoitetut varat eivät katakaan toteutuneita eläkevastuita. Etuuspohjaisen eläkevelvoitteen määrittäminen edellyttää vakuutusmatemaattisten menetelmien käyttöä ja vakuutusmatemaattisten olettamusten tekemistä. Järjestelyyn liittyvät varat tulee arvostaa käypään arvoon.

Eläkejärjestelyn luokittelu maksu- tai etuuspohjaiseksi voi vaikuttaa olennaisesti tilinpäätökseen. Nokia siirsi suomalaisia eläkejärjestelyjään eläkesäätiöstä eläkevakuutusyhtiöön maaliskuussa 2008. Tämä tarkoitti aikaisemmin etuuspohjaisina käsiteltyjen järjestelyjen muuttamista maksupohjaisiksi. Vuoden 2008 ensimmäisen vuosineljänneksen osavuositarkastuksen mukaan muutos aiheutti tulokseen 217 miljoonan euron negatiivisen erän ja 65 miljoonan euron tuloerän (ks. Nokia Oyj:n osavuositarkastus 1–3/2008, 1).

IAS 19 -standardilla on ollut Suomessa ehkä yllättäviäkin seurauksia. Se johti Suomen työkyvyttömyyseläkejärjestelmän muuttamiseen vuoden 2006 alusta lähtien siten, että työntekijän eläkelain (TyEL) mukainen työkyvyttömyyseläke voitiin vakuutusyhtiössä järjestetyn eläkkeen osalta tulkita maksupohjaiseksi järjestelyksi. Tällä tavoin suurin osa suomalaisista pörssiyrityksistä välttyi etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin liittyviltä monimutkaisilta kirjausvaatimuksilta ja yksityiskohtaisilta liitetietovaatimuksilta suomalaisten järjestelyjen osalta. IAS 19 -standardin soveltamisesta suomalaiseen lakisääteiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen ei toisaalta ole vielä saavutettu täyttä yksimielisyyttä siltä osin, kuin eläke on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa.

Sitä, miten suomalaiset pörssiyritykset ovat soveltaneet IAS 19 -standardia eläkejärjestelyihinsä, ei ole aiemmin kokonaisvaltaisesti tutkittu. Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen käsittelyä on kuitenkin pidetty yleisesti haastavana. Rahoitustarkastus (Rata) on kiinnittänyt huomiota erilaisiin kirjauskäytäntöihin ja puutteellisiin tietoihin työkyvyttömyyseläkkeen osalta selvityksessään, joka koski suomalaisten pörssiyrityksien vuoden 2005 IFRS-tilinpäätöksiä. Ratan mukaan tilinpäätöskäsittelyn tulisi olla yhdenmukaista, koska kyse on yhdestä ja samasta taloudellisesta ilmiöstä.

⁴ Defined contribution plans

⁵ Defined benefit plans

Väestön ikääntymisen vuoksi eläkekustannusten merkitys tulee kasvamaan Suomessa kuten myös muissa Euroopan maissa. Esimerkiksi Suomessa vanhuuseläkettä saavien määrä on kasvanut tasaisesti. Vuonna 1995 vanhuuseläkkeen saajia oli noin 560 000 kun vuonna 2006 heitä oli jo noin 750 000. Suomessa työntekijäin eläkelain (TEL⁶) mukaisen vanhuuseläkkeen eläkemeno kasvoi vuonna 2006 vuoteen 2005 verrattuna noin 350 miljoonaa euroa noin 4,3 miljardiin euroon.⁷ Eläkekustannusten kasvun vuoksi yritysten eläkevelvoitteiden esittäminen tilinpäätöksissä on yhä olennaisempaa. Tilinpäätösten vertailtavuus edellyttää, että yritykset ovat kirjanneet eläkevelvoitteensa samoja periaatteita noudattaen ja myös raportoivat niistä yhdenmukaisesti.

1.2 Tutkielman tavoitteet ja rajaukset

Tutkielman tavoitteena on analysoida sitä, miten suomalaiset pörssiyhtiöt ovat käsitelleet IAS 19 -standardin mukaiset etuusperusteiset eläkejärjestelyt kirjanpidossaan ja minikälaisia tietoja niistä on annettu konsernitilinpäätöksessä. Tavoitteena on myös analysoida sitä, miten yhtiöiden tekemät kirjanpidolliset ratkaisut ovat vaikuttaneet tilinpäätöksissä raportoituihin eläkevastuisiin ja -kustannuksiin.

IAS 19 -standardin soveltamisessa kriittinen vaihe on eläkejärjestelyn luokittelu, koska luokittelulla on suuri vaikutus siihen, miten järjestely tulee käsitellä kirjanpidossa. Suomalaisissa pörssiyhtiöissä on erityisesti lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta esiintynyt Ratan selvityksen mukaan erilaisia käsittelytapoja silloin, kun työkyvyttömyyseläke on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Tutkielmassa selvitetään, miten suomalaiset pörssiyhtiöt ovat luokitelleet eläkejärjestelynsä. Erityisen tarkastelun alle otetaan lakisääteinen työkyvyttömyyseläke. Yrityksen johdon määrittämällä vakuutusmatemaattisilla oletuksilla on suuri vaikutus lopulliseen eläkevastuuseen. Tutkielmassa tarkastellaan suomalaisten yhtiöiden ilmoittamien olettamusten tasoa. Yritykset voivat valita vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytetyn menettelytavan standardin sallimista eri vaihtoehdoista. Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden käsittelyn osalta selvitetään, mitä kirjaamistapoja suomalaiset pörssiyhtiöt ovat käyttäneet. Standardi sisältää varsin yksityiskohtaiset liitetietovaatimukset. Tutkielmassa selvitetään suomalaisten pörssiyhtiöiden julkaisemien tietojen tasoa verrattuna standardin vaatimuksiin. Tavoitteena on lisäksi selvittää, miten työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytapa, valitut oletukset ja valittu vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistapa on vaikuttanut tilinpäätöksessä raportoituihin lukuihin. Haastattelemalla case-yhtiöiden edustajia pyritään erityisesti saamaan

⁶ TEL, LEL ja TaEL on korvattu 1.1.2007 voimaan tulleella uudella työntekijän eläkelailalla (TyEL).

⁷ Ks. Eläketurvakeskuksen Neljännesvuositilasto IV/2006 koskien yksityisen sektorin eläkkeitä.

esiin eläkejärjestelyjen käsittelyyn liittyviä haasteita. Toisaalta tavoitteena on selvittää, miksi eri kirjanpidollisiin ratkaisuihin ja olettamuksiin on päädytty ja minkälainen vaikutus niillä case-yhtiöiden edustajien näkemyksen mukaan on tilinpäätökseen.

Konsernitilinpäätöksissä on esitetty myös ulkomaisten tytäryhtiöiden tiedot etuus- pohjaisista eläkejärjestelyistä. Näiden osalta IAS 19 -standardia on sovellettu ulkomaisten tytäryhtiöiden paikallisiin eläkejärjestelyihin. Eri maiden eläkejärjestelmiin on tässä tutkielmassa mahdotonta perehtyä. Tutkielman pääpaino on IAS 19 -standardin soveltamisessa suomalaisiin, etuuspohjaisiksi luokiteltaviin eläkejärjestelyihin, vaikkakin IAS 19 -standardin soveltamista tarkastellaan myös yleisellä tasolla. Suomen työeläkejärjestelmä on ainutlaatuinen ja sen kokonaisvaltainen ymmärtäminen on olennainen edellytys, kun sovelletaan IAS 19 -standardia suomalaisiin eläkejärjestelyihin. Suomen työeläkejärjestelmän yksityiskohtainen kuvaaminen ei ole kuitenkaan tämän tutkielman tavoitteena. Järjestelmästä kuvataan vain tutkielman tavoitteen näkökulmasta olennaisiksi katsotut seikat. Työttömyyseläkettä ei käsitellä nimenomaisesti tutkielmassa. Sen on katsottu olevan irtisanomisen yhteydessä suoritettava työsuhde-etuus. Sen IAS 19 -standardin mukaisen käsittelyn on katsottu eroavan Suomen kirjanpitolain mukaisesta käsittelystä periaatteessa vain siinä suhteessa, että standardi edellyttää yli 12 kuukauden kuluttua erääntyvien velvoitteiden diskonttaamista. (ks. Tikka 2004, 3.)⁸

1.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkielman empiirinen osuus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä vaiheessa tutkimuskohteena ovat kaikkien suomalaisten pörssiyritysten konsernitilinpäätökset vuodelta 2006⁹. Tilinpäätös on valittu osaksi tutkimusta, jos yhtiön kotipaikka on Suomessa ja sen osakkeet ovat tilinpäätöshetkellä 31.12.2006 olleet julkisen kaupankäynnin kohteena. Näitä konsernitilinpäätöksiä on yhteensä 135¹⁰. Näistä tilinpäätöksistä rajataan empirian ensimmäisen vaiheen tarkastelun alle niiden yritysten tilinpäätökset, jotka ovat ilmoittaneet, että niillä on etuuspohjaisiksi luokiteltavia eläkejärjestelyjä.

Empirian ensimmäisellä vaiheella on kaksi tarkoitusta. Toisaalta tutkimalla kaikkien suomalaisten pörssiyritysten konsernitilinpäätökset pyritään löytämään ne yritykset, jotka soveltuvat tutkielman tavoitteiden näkökulmasta parhaiten empiirisen osuuden toi-

⁸ Työttömyyseläke on myös poistumassa vähitellen, koska vuoden 1949 jälkeen syntyneet eivät enää voi saada työttömyyseläkettä vaan he saavat vastaavanlaisen turvan työttömyysturvan osana. Viimeiset työttömyyseläkkeet voidaan myöntää vuonna 2011. (Korpiluoma ym. 2006, 26.)

⁹ Empiirisen osuuden ensimmäinen vaihe on aloitettu vuonna 2007, jolloin tutkimuksen kohteeksi otettiin suomalaisten pörssiyritysten tuolloin viimeisimmät konsernitilinpäätökset.

¹⁰ Rata on selvityksessään tutkinut vuoden 2006 IFRS-tilinpäätöksiä. Ratan selvityksen kohderyhmänä ovat olleet suomalaiset listayhtiöt, joita oli myös Ratan selvityksen mukaan 31.12.2006 135 (ks. Selvitys listayhtiöiden...2007, 6).

sessä vaiheessa tapahtuvaan tarkempaan tarkasteluun. Toisaalta ensimmäisellä vaiheella on myös itsenäinen tarkoitus. Sillä pyritään selvittämään yleisesti sitä, miten IAS 19 -standardia on sovellettu suomalaisten pörssiyhtiöiden etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin. Raportoitujen tietojen laajuutta verrataan IAS 19 -standardin vaatimukseen. Eläkejärjestelyjen luokittelua tarkastellaan erityisesti suomalaisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta. Lisäksi luokitellaan yritysten harkinnassa olevia ja tilinpäätöksessä ilmoitettuja kirjanpidollisia ratkaisuja. Tällaisia ovat käytetyt vakuutusmatemaattiset olettamukset ja vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa noudatetut laatimisperiaatteet. Ensimmäisessä vaiheessa tavoitteena on myös analysoida valittujen olettamusten ja kirjanpidollisten ratkaisujen vaikutusta raportoituihin lukuihin. Tarkastelun alla ovat ne tiedot, jotka ulkopuolinen tilinpäätöksen käyttäjä saa tilinpäätöstä lukiessaan. Yhden vuonna 2006 vakuutusmatemaattisten erien kirjaamistapaa muuttaneen yhtiön osalta on lisäksi tiedusteltu muutoksen taustalla olevia syitä sähköpostitse.

Ensimmäinen vaihe perustuu vuoden 2006 konsernitilinpäätöksiin. Ajankohtaisemman tiedon saamiseksi tutkimuksessa on tarkasteltu myös joitain keskeisiä tietoja vuoden 2007 konsernitilinpäätöksistä. Näitä tietoja ovat työkyvyttömyyseläkkeen käsittely, vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden käsittelytapa ja vakuutusmatemaattisten olettamusten taso. Vuoden 2007 tiedot mahdollistavat vakuutusmatemaattisten olettamusten kehityksen tarkastelun kolmelta vuodelta ajalla 2005–2007. Työkyvyttömyyseläkkeen ja vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden käsittelyn osalta saadaan ajankohtaisempaa tietoa siitä, ovatko yritykset muuttaneet aikaisemmin soveltamiaan käsittelytapoja. Tarkastelun alla ovat vain niiden 67 yhtiön vuoden 2007 konsernitilinpäätökset, joilla oli vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä etuuspohjaisia eläkejärjestelyjä ja jotka on otettu mukaan tarkempaan tarkasteluun¹¹.

Empiriaosuuden toisessa vaiheessa tarkastellaan lähemmin ensimmäisen vaiheen perusteella valittuja case-yhtiöitä, jotka ovat Orion Oyj, ”Pension Oyj” ja ”Benefit Oyj”¹². Tutkielmassa pääpaino on suomalaisten eläkejärjestelyjen tarkastelussa, joten case-yhtiöiden valinnassa tavoitteena on ollut, että niiden tilinpäätöksissä suomalaisten etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen merkitys on suhteellisen suuri yhtiön näkökulmasta sekä verrattuna muihin suomalaisiin pörssiyhtiöihin. Valintaa on hankaloittanut se, ettei tilinpäätöksissä ole aina erikseen ilmoitettu, mikä osuus etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä koostuu suomalaisista, mikä ulkomaisista järjestelyistä. Käytännössä suomalaisilla eläkejärjestelyillä on suhteellisen suuri merkitys niissä yhtiöissä, joissa eläkkeet on järjestetty joko eläkesäätiössä tai -kassassa. Case-yhtiöiden valinnassa on kiinnitetty huomiota siihen, että case-yhtiöksi tulisi sekä sellainen yritys, jossa eläkkeet on järjestetty eläkesäätiössä että sellainen yritys, jossa eläkkeet on järjestetty eläkekassassa. Elä-

¹¹ Näistä kahden yhtiön vuoden 2007 konsernitilinpäätöstä ei ollut saatavilla tutkimusta tehtäessä.

¹² ”Pension Oyj” ja ”Benefit Oyj” ovat halunneet pysyä tutkielmassa anonyymeinä.

kesäätiössä ja -kassassa järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittely ei ole ollut yhdenmukaista. Case-yhtiöiden valinnassa on kiinnitetty huomiota myös siihen, että eri käsittelytapojen vertailu olisi mahdollista.

Orion Oyj:n¹³, Pension Oyj:n ja Benefit Oyj:n konsernitilinpäätöksissä suomalaisten etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen merkitys on suhteellisen suuri. Orion Oyj:n vuoden 2006 konsernitilinpäätös sisälsi 52,7 miljoonan euron suuruisen suomalaisen etuuspohjaisen eläkesaamisen. Tämä oli noin 9 % taseen loppusummasta. Pension Oyj:n vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä suomalainen etuuspohjainen eläkesaaminen oli noin 6 % taseen loppusummasta. Benefit Oyj:n vuoden 2006 konsernitilinpäätös sisälsi suomalaisen etuuspohjaisen eläkesaamisen, joka oli noin 1,5 % taseen loppusummasta.

Orion Oyj:n ja Benefit Oyj:n osalta konsernin henkilöstön eläketurva on järjestetty Suomessa osittain eläkesäätiössä. Pension Oyj:ssä konsernin suomalaiset eläkkeet on järjestetty osittain eläkekassassa. Orion Oyj:n vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä ei ole eläkesäätiössä järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta kirjattu vastuuta vastaisten työkyvyttömyystapausten varalta. Pension Oyj:n ja Benefit Oyj:n konsernitilinpäätöksissä on eläkesäätiössä tai -kassassa järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta kirjattu vastuuta vastaisten työkyvyttömyystapausten varalta.

Empirian toinen vaihe on toteutettu haastattelemalla case-yhtiöissä etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen raportoinnista vastaavaa henkilöä. Haastattelut on toteutettu teema-haastatteluina. Toisen vaiheen tarkoituksena on selvittää, mitä yhtiöissä tapahtuu ennen etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin liittyvän informaation julkaisemista tilinpäätöksessä. Tarkoituksena on tuoda esiin asioita, joita ulkopuolinen ei voi saada selville pelkästään lukemalla tilinpäätöksessä julkaistuja tietoja. Raportoituihin tietoihin vaikuttavat erilaiset tulevaisuudesta tehtävät olettamukset, jotka ovat yrityksen omassa harkinnassa. Tavoitteena on selvittää eläkejärjestelyjen luokitteluun liittyviä haasteita ja sitä, miksi yritykset ovat päätyneet valitsemiinsa kirjanpidollisiin ratkaisuihin. Tarkastelun alla ovat myös yritysten edustajien kokemukset etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen IAS 19 -standardin mukaisesta käsittelystä. Vakuutusmatemaattiset laskelmat laatii ulkopuolinen aktuaari. Tarkoituksena on tuoda esiin mahdolliset yritysten edustajien ja aktuaarin välisen yhteistyön erityispiirteet.

Orion Oyj:stä haastateltavana oli Orion Oyj:n konsernilaskennasta Brita Kivimäki, Group Accountant, joka vastaa eläkejärjestelyjen kirjanpidossa ja konsernitilinpäätöksessä järjestelyistä esitetyistä tiedoista. Hän oli mukana valmistelemaan konsernin siirtymistä IFRS-raportointiin. Pension Oyj:stä haastateltavana oli Financial Controller, joka työskentelee konsernitaloudessa ja vastaa ulkoisesta laskennasta. Lisäksi haastateltavana oli eläkekassan talouspäällikkö, jonka kanssa konsernitalous tekee etuuspoh-

¹³ Orion Oyj:n ensimmäinen tilikausi on 1.7.–31.12.2006 kesällä 2006 tapahtuneen aikaisemman Orion Oyj:n jakautumisen vuoksi.

jaisten eläkejärjestelyjen laskennassa yhteistyötä. Benefit Oyj:stä haastateltiin eläkesäätiön asiamiestä. Eläkesäätiön asiamiehen tehtävien lisäksi hän vastaa etuuspohjaisia eläkejärjestelyjä koskevien tietojen raportoinnista Benefit Oyj:n konsernitilinpäätöksessä.¹⁴

Tutkielman teoriaosuudessa on aineistona käytetty kahta lokakuussa 2007 tehtyä haastattelua, joista toisessa haastateltavana olivat kaksi KHT-tilintarkastajaa ja toisessa IFRS-asiantuntija. Haastatellut KHT-tilintarkastajat ovat tilintarkastustyön lisäksi osallistuneet etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä käytyihin yleisiin keskusteluihin. Toinen haastateltavista oli myös mukana työryhmässä, joka valmisti vuoden 2006 alusta voimaan tullutta vakuutuksen kautta järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkejärjestelmän muutosta. (Ilkka & Pekkala, haastattelu 25.10.2007.) KHT-tilintarkastajien haastattelussa Heikki Ilkka oli pääasiallinen haastateltava ja Kunto Pekkalla oli komentoivampi rooli. Haastateltu IFRS-asiantuntija on työskennellyt yli kymmenen vuotta etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen parissa¹⁵ ja työskentelee haastatteluhetkellä tilintarkastustoimistossa asiantuntijatehtävissä. Hän toimii asiantuntijana myös eläkejärjestelyjen tilintarkastuksessa. Hän on osallistunut etuuspohjaisia eläkejärjestelyjä koskeviin yleisiin keskusteluihin, joita on käyty eri asiantuntijatahojen välillä. (Jalkanen, haastattelu 29.10.2007.) Näiden haastattelujen tarkoituksena oli selvittää etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin liittyvän tilintarkastusprosessin erityispiirteitä. Haastateltavat esittivät näkemyksiään myös yleisesti IAS 19 -standardin soveltamisesta. Haastattelujen avulla saadaan tutkimukseen myös ulkopuolisten asiantuntijoiden näkemys IAS 19 -standardin soveltamisesta.¹⁶

1.4 Tutkielman kulku

Toisessa luvussa tarkastellaan eläkejärjestelyjen raportoinnin merkitystä ja tavoitteita sekä järjestelyjen luokittelua maksu- tai etuuspohjaiseksi. Alaluvussa 2.1 tarkastellaan sitä, miksi tilinpäätöksessä tulisi ylipäättään antaa tietoja eläkevastuista ja -kustannuksista ja mitä yleisiä tavoitteita tällä raportoinnilla ja IAS 19 -standardilla on. Alaluvussa 2.2 esitetään standardin asettamat lähtökohdat eläkejärjestelyjen luokittelulle sekä kuvataan luokittelun vaikutusta kirjanpidolliseen käsittelyyn. Tutkielman pääpaino on suomalaisissa etuuspohjaisissa eläkejärjestelyissä. Tämän vuoksi alaluvussa tarkastellaan erityisesti suomalaisten eläkejärjestelyjen luokittelua maksu- tai etuuspohjaiseksi.

¹⁴ Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Case-yhtiöiden edustajat ovat kommentoineet haastatteluihin perustuvia otteita ja hyväksyneet lopulliset tutkielmaan sisältyvät osuudet. Haastattelut olivat kestoaltaan 1,5–2 tuntia.

¹⁵ Myös US GAAP -tilinpäätösnormiston osalta.

¹⁶ Myös asiantuntijoiden haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Haastateltavat ovat kommentoineet haastatteluihin perustuvia otteita ja hyväksyneet lopulliset tutkielmaan sisältyvät osuudet.

Luokittelun tekeminen edellyttää suomalaisen työeläkejärjestelmän ymmärtämistä, joten alaluvussa on tätä ennen kuvattu joitain suomalaisen työeläkejärjestelmän pääpiirteitä ja lisäksi hieman tarkemmin vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen rahoitusta.

Kolmannessa luvussa on kaksi pääteemaa. Ensinnäkin luvussa kuvataan IAS 19 -standardin edellyttämää etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollista käsittelyä. Toiseksi luvussa kuvataan etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja. Kirjanpidollista käsittelyä kuvataan alaluvussa 3.1. Kirjanpidollinen käsittely edellyttää järjestelystä johtuvan velvoitteen nykyarvon ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen määrittämistä. Velvoitteen määrittämiseksi eläke-etuus kohdistetaan tilikausille ja määrittämisen yhteydessä tehdään vakuutusmatemaattiset olettamukset. Velvoite diskontataan käyttäen ns. ennakoituun etuus oikeusyksikköön perustuvaa menetelmää. Mikäli yhtiöllä on järjestelyyn kuuluvia varoja, sen tulee määrittää niiden käypä arvo. Lisäksi yhtiön tulee selvittää vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kokonaismäärä ja kirjattavien erien määrä. Alaluvussa verrataan vakuutusmatemaattisten erien vaihtoehtoisia käsittelytapoja. Lisäksi alaluvussa esitetään pääpiirteet siitä, miten erilaiset muutokset järjestelyissä tulee käsitellä. Alaluvussa 3.2 on esitelty kirjanpidollisen käsittelyn erityispiirteitä Suomessa. Alaluvussa 3.3 kuvataan eläkejärjestelyn esittämistä taseessa ja tuloslaskelmassa sekä järjestelystä esitettäviä laatimisperiaatteita ja liitetietoja. Pääpaino tässä alaluvussa on omaisuuserän esittämisessä ja liitetietovaatimuksissa.

Neljännessä luvun alaluvussa 4.1 kuvataan sitä, mikä merkitys etuus pohjaisilla eläkejärjestelyillä on käytännössä suomalaisten pörssiyhtiöiden konsernitilinpäätöksissä. Alaluvussa 4.2 arvioidaan yhtiöiden tilinpäätöksessä julkaisemien tietojen tasoa suhteessa IAS 19 -standardin vaatimuksiin. Alaluvuissa 4.3, 4.4 ja 4.5 erityisen tarkastelun alla ovat annetut tiedot työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyn, käytettyjen vakuutusmatemaattisten olettamusten ja käytetyn vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistavan osalta. Näiden osalta annetaan myös tietoja siitä, miten ne vaikuttavat raportoituihin lukuihin.

Viidennessä luvussa kuvataan sitä, miten kolme case-yhtiötä on soveltanut standardia etuus pohjaisiin eläkejärjestelyihinsä ja millaisia mahdollisia haasteita yhtiöiden edustajat ovat kohdanneet. Luvussa kuvataan kirjanpidollista käsittelyä yleisesti ja lisäksi erityisesti vakuutusmatemaattisten olettamusten määrittämistä. Lisäksi luvussa kuvataan yhtiöiden edustajien näkemyksiä yhtiön käyttämästä vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistavasta ja sen vaikutuksia yhtiön tilinpäätökseen.

Kuudennessa luvussa esitetään tutkielman johtopäätökset.

2 ELÄKEJÄRJESTELYT OSANA YHTIÖIDEN RAPORTOINTIA JA JÄRJESTELYJEN LUOKITTELU

2.1 Eläkejärjestelyjen raportoinnin tausta ja tavoitteet

Lainsäätäjät ovat kiinnittäneet sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla yhä enemmän huomiota eläkejärjestelyistä johtuvien kustannusten laskentaan. Taustalla voidaan nähdä seuraavanlaisia syitä (Epstein & Jermakowicz 2007, 621):

- Eläkekustannusten kasvanut merkitys. Monissa yhtiöissä eläkekustannuksista on tullut henkilöstökustannusten olennainen osa. Erilaisista kulttuurisista, taloudellisista ja poliittisista syistä johtuen yksityisten eläkejärjestelyjen määrä on kansainvälisesti kasvanut huomattavasti viimeisten neljän vuosikymmenen aikana. On yhä yleisempää, että työnantajat haluavat palkita työntekijöitään eläke-etuuksilla. Toisaalta joidenkin maiden lainsäädäntö edellyttää, että työnantajat huolehtivat työntekijöidensä eläketurvasta.
- Mahdollisuus harhaanjohtavaan tilinpäätösraportointiin. Eläkekustannusten kirjanpidollinen käsittely eroaa esimerkiksi palkan käsittelystä siinä, että eläkemaksu eläkkeensaajalle tai esimerkiksi eläkevakuutusyhtiölle voi tapahtua olennaisesti eri aikaan kuin maksun taustalla oleva taloudellinen tapahtuma (eli työntekijän työsuoritus). Mikäli tilinpäätöksessä halutaan esittää liiketoiminnan todelliset kustannukset, on eläkekustannusten kirjaamisessa noudatettava asianmukaista jaksottamismenetelmää.
- Eläkejärjestelyjen monimutkaisuus. Toisaalta eläkejärjestelyjen monimutkaisuus on ollut syynä sille, että niiden kirjanpidollinen käsittely on kehittynyt hitaasti. Monimutkaisten eläkejärjestelyjen asianmukainen kirjanpidollinen käsittely on vaikeaa.

Myös IASB on nähnyt työsuhteen päättymisen jälkeisten etuuksien laskennan tärkeäksi osaksi taloudellista raportointia (ks. esim. Discussion Paper Preliminary...2008, 19). Cramerin ja Schraderin (1968, 237) mukaan ei ole mitään järkevää syytä käsitellä eläkekustannuksia muista tuloksen määrittämiseen vaikuttavista kustannuksista poikkeavasti. Eläkejärjestelyihin liittyvät kirjanpitovaatimukset ovat kehittyneet vuosien aikana, mutta perustavoitteena on aina pidetty työntekijälle annetusta etuudesta aiheutuvan kulun jaksottamista sille ajanjaksolle, jonka aikana työntekijä on työllään tosiasiallisesti tämän etuuden ansainnut. Keskeinen haaste eläkejärjestelyjen kirjanpidossa on tämä tulevaisuudessa odotettavien kustannusten kohdistaminen parhaillaan syntyviin tuottoihin. Jos tässä ei onnistuta, päädytään todennäköisesti esittämään tilinpäätöksessä todellista parempi tulos toiminnan alkuvuosina ja vastaavasti todellista huonompi tulos

myöhempinä vuosina, kun suuret eläkemaksut realisoituvat maksettaviksi. (Epstein & Jermakowicz 2007, 621–622.)

IAS 19 -standardin tavoitteena on määrätä työsuhde-etuuksien kirjanpidollisesta käsitteestä ja niistä tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista¹⁷. Standardissa edellytetään, että velka kirjataan, kun työntekijä on suorittanut työtä, jonka vastikkeena on tulevaisuudessa suoritettavia työsuhde-etuuksia. Kulu tulee kirjata, kun yritys käyttää hyväkseen taloudellista hyötyä työntekijän työsuorituksesta, jonka vastikkeena on työsuhde-etuuksia. Myös IFRS-standardien yleisten perusteiden mukaan taloudellisten tapahtumien vaikutus otetaan huomioon silloin, kun ne toteutuvat, eikä silloin, kun rahavaroja saadaan tai luovutetaan. (IFRS-standardit 2004, 27, 926.)

Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen osalta monet tulevaisuuden tapahtumat vaikuttavat työnantajan lopullisen vastuun määrään, jolloin todellisia kustannuksia ei välttämättä tiedetä moneen vuoteen, jopa vuosikymmeneen. Tästä johtuen etuuspohjaisesta eläkejärjestelystä johtuvan kustannuksen kirjaaminen edellyttää monimutkaisia arvioita, joista osa edellyttää vakuutusmatemaattisia laskelmia. Laskentatoimen ammattilaiset ovat aikaisemmin kritisoineet sitä, että tilinpäätöksessä esitettävien lukujen taustalla on arvioita, jotka voivat olla hyvinkin epätarkkoja. Kun eläkejärjestelyjen merkitys yrityksissä kasvoi, etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen maksuperusteinen kirjaaminen aiheutti niin suuren vääristymän tilinpäätöstietoihin, ettei sitä voitu enää sallia. (Epstein & Jermakowicz 2007, 622.)

Jalkasen mukaan IAS 19 -standardi johtaa yleisesti ottaen etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen osalta yhdenmukaisempaan menettelyyn. Yritykset kirjaavat eläkevelvoitteensa tilinpäätökseen ja arvostavat ne samalla tavalla. Paikallisella tasolla eläkejärjestelyt on usein kirjattu esimerkiksi suoritettuihin maksuihin tai rahastointiin perustuen. (Jalkanen, haastattelu.) Ilkan mukaan etuuspohjaisista järjestelyistä syntyvät eläkekustannukset tulevat standardin johdosta kirjatuiksi yhdenmukaisella tavalla tilinpäätökseen riippumatta siitä, kuinka paljon eläkkeitä varten on etukäteen rahastoitu varoja. Tämä lisää tilinpäätösten vertailukelpoisuutta eläkevastuiden osalta. (Ilkka, haastattelu.)

¹⁷ On siis huomattava, että standardi koskee ainoastaan eläkejärjestelyjen kirjanpidollisia näkökohtia. Se ei varsinaisesti ota kantaa esimerkiksi eläkejärjestelyjen rahoitukseen liittyviin kysymyksiin. (Epstein & Jermakowicz 2007, 621.)

2.2 Eläkejärjestelyjen luokittelu maksu- tai etuus pohjaisiksi

2.2.1 Luokittelu standardissa ja sen vaikutus kirjanpidolliseen käsittelyyn

IAS 19 Työsuhde-etuudet -standardissa työsuhde-etuudet on jaettu neljään eri ryhmään, joiden osalta standardi sisältää erilliset säännökset (IAS 19.4):

- lyhytaikaiset työsuhde-etuudet,
- *työsuhteen päättymisen jälkeiset etuudet*,
- muut pitkäaikaiset työsuhde-etuudet ja
- irtisanomisen yhteydessä suoritettavat etuudet.

Standardin mukaan työsuhteen päättymisen jälkeisiä etuuksia ovat esimerkiksi eläkkeet, muut eläke-etuudet ja työsuhteen päättymisen jälkeinen henkivakuutus tai terveydenhoito (IAS 19.4). Eläkejärjestelyjä ovat kaikki sellaiset järjestelyt, joissa yritys antaa eläkkeelle siirtyneille työntekijöilleen etuuksia, joiden määrä voidaan arvioida etukäteen (Epstein & Jermakowicz 2007, 621).

Standardin mukaan työsuhteen päättymisen jälkeisiin etuuksiin liittyvät järjestelyt jaetaan maksupohjaisiin ja etuus pohjaisiin niiden tosiasiallisen taloudellisen luonteen perusteella. Järjestelyn tosiasiallinen taloudellinen luonne on johdettavissa sen pääasiallisista säännöistä ja ehdoista. (IAS 19.25.) Standardissa etuus pohjaiset järjestelyt on määritelty maksupohjaisten järjestelyjen kautta. Standardin mukaan etuus pohjaisia järjestelyjä ovat ne järjestelyt, jotka eivät ole maksupohjaisia järjestelyjä. Maksupohjaisissa järjestelyissä yritys suorittaa kiinteitä maksuja erilliseen rahastoon. Yrityksellä ei ole oikeudellista eikä tosiasiallista velvollisuutta suorittaa lisämaksuja, mikäli rahastolla ei ole riittävästi varoja kaikkien tarkasteltavana olevan tilikauden ja aikaisempien tilikausien työsuorituksen perustuvien etuuksien suorittamiseen. (IAS 19.7.) Yritys ei kannata riskiä siitä, että lopulliset etuudet poikkeavat odotetuista (ns. vakuutusmatemaattinen riski) eikä riskiä siitä, että sijoitetut varat eivät riitä odotettuihin etuuksiin tai ovat ylimitoitettuja etuuksiin nähden (ns. sijoitusriski) (IAS 19.25; Rätty & Virkkunen 2004, 325).

Etuus pohjaisissa järjestelyissä työnantajalla on velvoite toteuttaa sovitut etuudet nykyiselle ja entiselle henkilöstölle. Vakuutusmatemaattinen riski ja sijoitusriski jäävät pääasiassa työnantajan kannettaviksi. Jos vakuutusmatemaattinen toteutuma tai sijoitustoiminnan toteutunut tulos eivät vastaa odotettua tasoa, työnantajan velvoite saattaa kasvaa. (IAS 19.27.) Etuus pohjaiset järjestelyt voivat olla rahastoimattomia tai kokonaan tai osaksi rahastoivia. Rahastoivassa järjestelyssä maksut suoritetaan yksikköön, joka on oikeudellisesti erillään tilinpäätöksen laativasta yrityksestä. (IAS 19.49). Esimerkkejä etuus pohjaisista järjestelyistä ovat tapaukset, joissa etuuden määrä ei ole si-

dottu yksinomaan maksujen määrään tai työntekijälle on taattu tietty tuotto suoritetuille maksuille (IAS 19.26).

Yrityksen tulee luokitella kaikki eläkejärjestelynsä, sekä vapaaehtoiset että pakolliset, erikseen standardin perusteella maksu- tai etuus pohjaisiksi¹⁸. Konsernin tasolla esimerkiksi ulkomaisten tytäryritysten eläkejärjestelyjen luokittelu vaatii systemaattista järjestelyjen kartoitusta ja seurantaa. Kaikkien järjestelyjen olemassaolo ei konsernin tasolla ole useinkaan lähtökohtaisesti tiedossa ja järjestelyt voivat poiketa toisistaan merkittävästi. (Halonen ym. 2006, 295.)

Käytännössä eläkejärjestelyn luokittelulla maksupohjaiseksi tai etuus pohjaiseksi on sen kirjanpidollisen ja tilinpäätöskäsittelyn kannalta suuri merkitys. Maksupohjaisessa järjestelyssä yrityksen velvoite rajoittuu tilikaudella suoritettavaan eläkemaksuun. Kirjanpitoon eläkejärjestelystä kirjataan järjestelyyn suoritettu maksu tuloslaskelmaan ja mahdollinen siirtovelka tai -saaminen taseeseen. Etuus pohjaisessa järjestelyssä yrityksen velvoite ei rajoitu tilikauden suoritukseen, vaan yrityksen vastuu eläke-etuuden suorittamisesta on laajempi. Etuus pohjaisen järjestelyn kirjanpidollinen käsittely on huomattavasti monimutkaisempaa kuin maksupohjaisen järjestelyn. Velvoitteen ja tilikauden kulun määrittäminen edellyttää vakuutusmatemaattisia laskelmia, joiden perusteella tilinpäätöskirjaukset tehdään. Taseeseen kirjataan eläkejärjestelyn taloudellisen aseman osoittama velka- tai omaisuus erä ja lisäksi tuloslaskelmaan kirjattava kulu poikkeaa maksupohjaisen järjestelyn osalta määritellystä kulusta. (Halonen ym. 2006, 294.) Etuus pohjaisessa järjestelyssä työnantaja on ottanut vastuulleen järjestelyyn liittyvät vakuutusmatemaattiset riskit ja sijoitusriskit. Tästä johtuen kuluksi kirjattava määrä ei välttämättä ole sama kuin tilikaudella suoritettavan maksun määrä. (IAS 19.49.)

2.2.2 *Suomalaisten eläkejärjestelyjen luonne ja luokittelu*

2.2.2.1 *Suomen työeläkejärjestelmän pääpiirteet*

Suomessa *lakisääteinen* työeläkejärjestelmä kattaa koko työssä käyvän väestön ja se on osa pakollista sosiaaliturvajärjestelmää. Eläkevakuutus on ns. sosiaalivakuutus, jolla tarkoitetaan lakisääteisesti järjestettyä vakuutusta yleensä sellaisten tilanteiden varalle, jolloin ansiotyö on jostain syystä estynyt. Nämä tilanteet ovat luonteeltaan erilaisia.

¹⁸ Standardissa on erikseen käsitelty maksupohjaisten ja etuus pohjaisten järjestelyjen erottamista toisistaan silloin, kun kyseessä ovat usean työnantajan järjestelyt, valtiolliset järjestelyt tai vakuutetut etuudet (ks. IAS 19.29–42). Näitä säännöksiä ei erityisesti tarkastella tutkielmassa.

Vanhuus tiedetään jo etukäteen, mutta esimerkiksi työkyvyttömyys voi tulla yllättäen. Suomessa työeläke perustuu koko työuran aikana ansaittuihin työansioihin¹⁹ eikä siirtyminen työnantajalta toiselle vaikuta sen määräytymiseen. Tarkoituksena on turvata entisen toimeentulon tason kohtuullinen säilyminen esimerkiksi vanhuuden ja työkyvyttömyyden varalta. (Korpiluoma ym. 2006, 13–14, 16–17, 19.) Suomen lakisääteistä työeläkejärjestelmää uudistettiin perusteellisesti vuoden 2005 alussa voimaan astunein muutoksien, joista merkittävimpiä olivat muun muassa koko työuran ansioiden huomioon ottaminen eläkkeen perusteena olevassa palkassa, vanhuuseläkeiän muuttaminen joustavaksi ja elinajan pitenemisen vaikutuksen huomioon ottaminen eläkkeen määrässä. (ks. esim. Suomen eläkejärjestelmä 2007, 9.)

Eläkejärjestelmät voivat olla etuusperusteisia tai maksuperusteisia. Etuusperusteinen järjestelmä voidaan määritellä siten, että eläkkeiden tavoitemäärät asetetaan joko laissa tai vapaaehtoisten järjestelyjen ehdoissa. Maksuperusteisessa järjestelmässä vakuutusmaksu määritellään ennalta. Eläkettä maksetaan niin paljon kuin kertyneistä varoista riittää. Suomen työeläkejärjestelmä on tämän määritelmän mukaisesti etuusperusteinen, koska eläkkeen saamisen edellytykset ja määrä on säädetty laissa. (Korpiluoma ym. 2006, 17.) Eläkemenon suuruus määrittää eläkemaksutason ja muun rahoituksen tarpeen (Biström ym. 2007, 13).

Eläkkeet voidaan rahoittaa rahastoivalla tai jakojärjestelmällä. Rahastoivassa järjestelmässä eläkemaksut peritään eläkkeen ansaintahetkellä ja rahastoidaan odottamaan eläkeikää. Jakojärjestelmässä kunkin vuoden eläkemeno katetaan ko. vuonna perityillä eläkemaksuilla siten, ettei merkittävää rahastoa synny. Usein jakojärjestelmässä kerätään kuitenkin puskurirahasto, jolla varaudutaan maksutulon satunnaisiin vaihteluihin. (Koivusalo, Kammonen & Lämsä 2004, 21.) Keskeisin syy rahastoinnin käyttämiselle on eläkkeiden turvaaminen (Tuomikoski, Sorainen & Kilponen 2007, 3). Rahastojen avulla voidaan vähentää myös huomattavasti väestön ikääntymisen vaikutusta eläkemaksutasoon (Vanne & Risku 2007, 69). Kattavan ja hyvätasoisen eläkejärjestelmän rahoittaminen täyden rahastoinnin periaatteella muodostaisi liian suuret rahastot kansantalouden näkökulmasta. Suomen lakisääteinen työeläkejärjestelmä on osittain rahastoiva. Vastuista noin 30 prosenttia on rahastoitu ja noin 70 prosenttia katetaan jakojärjestelmällä. Suomen työeläke on indeksisidonnainen eli se säilyttää arvonsa. Sekä eläkkeen perusteena olevia ansioita että maksettavaa eläkettä tarkistetaan indeksillä vuosittain. (Korpiluoma ym. 2006, 18, 20.)

Suomen työeläkejärjestelmän rahoitusvastuu on työnantajilla ja työntekijöillä. Työnantaja maksaa vakuutusmaksun kokonaisuudessaan ja pidättää työntekijöiden mak-suosuudet palkanmaksun yhteydessä. TyEL:n mukainen vakuutusmaksu maksetaan

¹⁹ Osaa tulolajeista (esim. työsuhteoptiot) ei kuitenkaan huomioida eläkkeen perusteessa (ks. Korpiluoma ym. 2006, 19).

niistä työansioista, joiden perusteella työeläkettä karttuu. Työeläkettä karttuu 18–68-vuotiaiden työntekijöiden työansioista. (Korpiluoma ym. 2006, 20, 27.) Osittain rahastoivasta järjestelmästä johtuen maksettava eläke jaetaan rahastoituuksiin ja tasausosaan. Rahastoitua osaa varten varat kerätään etukäteen siihen eläkelaitokseen, jossa työntekijä on vakuutettuna. Varat tasausosien maksamiseen kerätään eläkkeen maksuvuoden työeläkemaksuilla jakojärjestelmän mukaisesti. Kaikkia eläkelajeja ei rahastoida etukäteen. Osittain etukäteen rahastoitavia eläkelajeja ovat vanhuus-, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeet. Muut eläkelajit kustannetaan kokonaan jakojärjestelmän mukaisesti. (Biström ym. 2007, 18.) Vakuutusmaksusta tasausosa muodostaa suurimman osan; sen osuus kokonaismaksusta on noin 75 prosenttia (Korpiluoma ym. 2006, 27).

Suomen lakisääteisen työeläkejärjestelmän erityispiirteinä on, että hallinto on osittain järjestetty yksityisissä, keskenään kilpailevissa työeläkelaitoksissa, joita ovat eläkevakuutusyhtiöt, eläkesäätiöt ja eläkekassat. Työnantaja päättää itse, missä eläkelaitoksessa työntekijöiden eläketurva järjestetään. (Koivusalo ym. 2004, 28.) Työnantajan on mahdollista myös perustaa eläkekassa tai -säätiö itse tai liittyä osakkaaksi jo perustettuun eläkekassaan tai yhteiseläkesäätiöön (Korpiluoma ym. 2006, 49). Vuoden 2007 alussa eläkevakuutusyhtiöitä oli seitsemän, eläkekassoja kahdeksan ja eläkesäätiöitä 31 (Tuomikoski ym. 2007, 2). Eläkesäätiöt toimivat tavallisesti yhden yrityksen tai yritysryhmän puitteissa, kun taas eläkekassan piiriin kuuluu yleensä useita saman alan yrityksiä (Vidlund, Ritola & Rehn-Kiukkonen 2007, 38).

Lakisääteisen eläketurvan sisältö määritellään laissa, joten eläketurvan sisällössä ei ole eläkelaitoskohtaisia eroja (Vidlund ym. 2007, 44). Eläkesäätiöissä ja -kassoissa vakuutusmaksun määräytyminen poikkeaa eläkevakuutusyhtiöissä sovelletusta tekniikasta (Korpiluoma ym. 2006, 29). Maksun määräytymisen pääperiaate on kuitenkin eläkelaitoksesta riippumatta sama. Maksun on yhdessä eläkelaitoksen muiden tuottojen kanssa katettava tilivuoden eläkemenot, rahastoitavat eläkevastuut, hoitokulut sekä työnantajilta saamatta jääneistä työeläkemaksuista koituvat maksutappiot. (Lindell, Lehtonen & Ryyänen 2007, 54.) Eläkkeiden rahastointiperiaatteet ja vastuunjakojärjestelmä ovat yhteiset, joten maksun tasausosa määritellään samalla tavoin riippumatta eläkelaitoksesta. Myös esimerkiksi vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkekustannukset määräytyvät eläkelaitoksen näkökulmasta samalla tavalla. Eläkesäätiöillä ja -kassoilla toimintavapaus vakavaraisuuteen liittyvien rajoitteiden osalta on laajempi kuin eläkevakuutusyhti-

oilla. Esimerkiksi eläkesäätiö voi säätää kannatusmaksuaan jokseenkin vapaasti. (Korpiluoma ym. 2006, 29, 38.)²⁰

Eläkkeiden rahastoiduista osista muodostuu eläkelaitoksille vastuuvélka, jonka suuruus määritellään vakuutusmatemaattisin keinoin (Vanne & Risku 2007, 71). Eläkelaitokset laskevat tämän vastuuvélan määrän yhteisillä laskuperusteilla. Vastuuvélan laskennassa käytetään 3 %:n diskonttauskorkoa. Vastuuvélan katteena eläkelaitoksilla on varoja. (Biström ym. 2007, 18.) Eläkelaitoksen vastuuvélan tulee aina olla kokonaan katettu (Korpiluoma ym. 2006, 24). Vastuuvélan ylittävä määrä varoista on ns. toimintapääomaa, jonka avulla eläkelaitokset varautuvat sijoitusriskeihin (Biström ym. 2007, 18). Eläkelaitoksella tulee olla toimintapääomaa vähintään säännösten mukainen määrä (Korpiluoma ym. 2006, 24). Toimintapääomasta eläkelaitokset voivat tehdä asiakashyvityksiä. Useimpina vuosina eläkevarojen tuotto ylittää vastuuvélan laskennassa käytetystä korosta aiheutuvan tuottovaateen. Sijoitustoiminnan ylijäämä siirretään toimintapääomaksi kasvattamaan eläkelaitosten vakavaraisuutta. TyEL:n rahoitusta koskevia säännöksiä uudistettiin vuoden 2007 alusta lähtien. Sijoitustoimintaa ohjataan entistä riskipitoisempiin ja paremmin tuottaviin kohteisiin. (Biström ym. 2007, 18–19, 48.)

Lakisääteistä työeläketurvaa voidaan täydentää *vapaaehtoisilla* lisäeläkejärjestelyillä. Vapaaehtoisen lisäeläketurvan merkitys ei ole Suomessa kovin suuri, koska lakisääteinen eläketurva on kattavaa eikä eläkkeen perusteena oleville ansioille tai eläkkeen määrälle ole asetettu ylärajaa. (Ahonen & Knuuti 2007, 90.) Työnantajan järjestämällä lisäeläkkeellä pyritään muun muassa alentamaan eläkeikää tai kartuttamaan eläkettä lakisääteistä työeläkettä enemmän (Hietaniemi 2001, 207). Työnantaja voi järjestää työntekijöilleen vapaaehtoisen lisäeläketurvan henkivakuutusyhtiössä, eläkesäätiössä²¹ tai eläkekassassa. Lisäeläketurva voi perustua myös yrityksen kirjanpidolliseen varaukseen. Työnantaja voi järjestää lisäeläketurvan joko jollekin työntekijäryhmälle tai yksittäiselle työntekijälle. Yleisimmin lisäeläketurva on järjestetty henkivakuutusyhtiössä ryhmäeläkevakuutuksena. Työnantaja ja työntekijä voivat sopia lisäeläketurvan ehdoista jokseenkin vapaasti. (Härkönen & Laitinen-Kuikka 2003, 97–98.)²²

²⁰ Eläkevakuutusyhtiön osalta vakuutusmaksu peritään pääsääntöisesti ennakkomaksuna, jonka riittävyys tarkistetaan vuosilaskennassa seuraavana vuonna (Korpiluoma ym. 2006, 61). Eläkesäätiölain 45 §:n mukaan työnantajan on suoritettava lakisääteisiä eläkkeitä myöntävälle eläkesäätiölle vähintään kolmannesvuosittain kannatusmaksuja tai asetettava eläkevastuun katteeksi hyväksyttäviä vakuuksia. Näiden on yhdessä eläkesäätiön muiden tuottojen kanssa katettava vähintään eläkkeistä aiheutuneet suoritukset, eläkesäätiön muut kulut sekä eläkevastuun vuotuisen muutoksen. Vakuutuslainsäädännön 78 §:n mukaan eläkekassalle suoritettaville vakuutusmaksuille on oltava peruste tai maksut on määrättävä säännöissä.

²¹ Eläkesäätiölain 2 §:n mukaan A-eläkesäätiöiksi kutsutaan niitä, joiden tarkoituksena on myöntää vain vapaaehtoisia lisäeläkkeitä ja B-eläkesäätiöiksi niitä, joiden tarkoituksena on myöntää vain lakisääteisiä eläkkeitä. AB-eläkesäätiön tarkoituksena on myöntää sekä vapaaehtoisia (A-osasto) että lakisääteisiä (B-osasto) eläkkeitä.

²² Lisäeläketurvasta on voitu sopia myös kollektiivisesti työmarkkinoilla (Hietaniemi 2001, 205). Työmarkkinajärjestöjen sopimuksilla toteutetut eläkejärjestelmät voivat koskea joitakin teollisuuden aloja tai tiettyjä ammattialoja. Näitä on luonnehdittu pakollisiksi eläkevakuutuksiksi. (Ks. Korpiluoma ym. 2006, 16.)

Työnantajan järjestämä lisäeläketurva voi olla joko rekisteröityä tai vapaamuotoista. Rekisteröidyn lisäeläketurvan ehdot on säännelty laissa, joten sitä voidaan kutsua lakisääteiseksi. Sen järjestäminen on kuitenkin työnantajalle vapaaehtoista. (Hietaniemi 2001, 206.) Rekisteröidyt lisäeläkkeet on muun muassa sidottu työeläkelakien mukaiseen indeksiturvaan. Uusia lisäeläkejärjestelyjä ei ole vuoden 2001 alusta lähtien voinut enää rekisteröidä. (Ahonen & Knuuti 2007, 91.) Vapaamuotoisissa eläkejärjestelyissä työntekijä voidaan vakuuttaa esimerkiksi vanhuuden tai työkyvyttömyyden varalle. Usein eläketurva on määritelty siten, että se tuottaa yhdessä lakisääteisen eläketurvan kanssa halutun tason. Tämän sidonnaisuuden johdosta nämä vapaamuotoiset järjestelyt on mukautettu vastaamaan lakisääteisen työeläkejärjestelmän muutoksia. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 13–14.)

2.2.2.2 Lakisääteisen vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen rahoitus

Tulevia *vanhuuseläkkeitä* rahastoidaan yksilökohtaisesti 18–54-vuotiaiden työntekijöiden osalta. Rahastoitua vanhuuseläkettä karttuu 0,5 % vakuutetun kyseisen vuoden ansioista. (Lindell ym. 2007, 61.)²³ Vakuutusmaksuun sisältyvä vanhuuseläkeosa mitoitetaan niin, että se riittää keskimäärin kattamaan kyseisenä vuonna rahastoitavan vanhuuseläkkeen maksamisen 65 vuoden iästä vakuutetun kuolemaan asti (Korpiluoma ym. 2006, 25). Määrittämisessä otetaan huomioon kuolevuus ja vastuuvelan laskennassa käytetty 3 %:n diskonttauskorko (ns. rahastokorko). Kuolevuuteen vaikuttaa työntekijän sukupuoli, ikä ja syntymävuosi. (Lindell ym. 2007, 61.) Vuotuisen rahastokoron vaikutus on diskonttaamisesta johtuen sitä suurempi, mitä nuoremasta vakuutetusta on kyse. Tämän vuoksi vakuutusmaksun vanhuuseläkeosa kasvaa vakuutetun ikääntyessä. (Korpiluoma ym. 2006, 25.) Vuoden 2007 ansioista rahastoidaan 18-vuotiaan naisen osalta 2,18 % ansioista ja 54-vuotiaan naisen ansioista 5,95 %. Vastaavanikäisten miesten ansioista rahastoidaan 1,77 ja 4,77 %. (Lindell ym. 2007, 62.)²⁴

Eläkelaitoksen sijoitustuotot vaikuttavat vanhuuseläkevastuuseen, koska vanhuuseläkevastuiden rahastoituja osia korotetaan vuosittain eläkelaitosten keskimääräisen vakaavaraisuusaseman perusteella. Tämän korotuksen seurauksena eläkelaitosten vastuuvélka

²³ Kokonaisuudessaan vanhuuseläkettä karttuu työntekijän iästä riippuen joko 1,5 %, 1,9 % tai 4,5 % työntekijän ansioista. Karttumisprosentti kasvaa iän myötä. (Lindell ym. 2007, 61.)

²⁴ Vanhuuseläkkeen ikä- ja sukupuoliriippuvuus on tasattu vakuutusmaksun tasaosalla siten, että kokonaisuusmaksu on työntekijän iästä ja sukupuolesta riippumaton (Korpiluoma ym. 2006, 61).

kasvaa ja vakavaraisuus alenee.²⁵ (Biström ym. 2007, 19.) Vuonna 2005 voimaan tulleen eläkeuudistuksen yhteydessä sovittiin, että vanhuuseläkerahastointia vahvistetaan vuodesta 2005 vuoteen 2013 mennessä määrällä, joka vastaa 7,5 %:a palkkasummasta (Korpiluoma ym. 2006, 25).

Työkyvyttömyyseläkkeet rahastoidaan periaatteessa vasta, kun työkyvyttömyyseläke alkaa. Vuodesta 2005 lähtien on kuitenkin varauduttu tuleviin työkyvyttömyyseläkkeisiin siten, että tilivuoden lopussa on ennakkoon rahastoituna määrä, joka keskimäärin riittää seuraavan puolentoista vuoden aikana arvioitujen alkavien työkyvyttömyyseläkkeiden rahastointiin. Vastuu työkyvyttömyyseläkkeen rahastoidusta alkumäärästä jakautuu niiden eläkelaitosten kesken, jotka ovat vakuuttaneet työntekijän ansioita eläketapahtumaa edeltävän kahden kalenterivuoden aikana. Kukin eläkelaitos rahastoi eläkkeen alkaessa omalla vastuullaan olevan osuuden eläkkeen rahastoidusta osasta. (Lindell ym. 2007, 62–63.) Työkyvyttömyyseläkkeen alkaessa eläkelaitokset varaavat eläkkeen pääoma-arvon eli summan, joka riittää eläkkeen maksamiseen 63 vuoden ikään asti paranevuus, kuolevuus ja 3 %:n korko huomioon ottaen (Korpiluoma ym. 2006, 26).

Vakuutusmaksun työkyvyttömyysosan mitoitukseen vaikuttaa rahastoitavan määrän lisäksi työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus. Alkavuudella tarkoitetaan vuoden aikana alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden lukumäärän suhdetta edellisen vuoden lopun vakuutettujen kokonaismäärään ikäluokittain. (Korpiluoma ym. 2006, 26.) Työkyvyttömyyseläke kuuluu kokonaan jakojärjestelmään eli se on yhteisesti kustannettavaa, jos vakuutetun eläketapahtumavuotta edeltävän kahden kalenterivuoden aikaisten työansioiden yhteismäärä on alle 13 823,37 euroa (Työeläkkeen laskentaopas 2007, 173).

Ennen vuotta 2006 eläkevakuutusyhtiössä järjestettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden osalta suurilla työnantajilla oli vastuu omista rahastoiduista työkyvyttömyyseläkkeistään. Omavastuun määrä perustui työnantajan palveluksessa olevien työntekijöiden lukumäärään. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 11.)²⁶ Vuodesta 2006 lähtien suurten yritysten työkyvyttömyysmaksu on määräytynyt vakuutusyhtiössä hoidetun eläkkeen osalta ns. maksuluokkamallin mukaan²⁷. Kukin yritys kuuluu työkyvyttömyysris-

²⁵ Vanhuuseläkkeiden rahastoitujia osia korotetaan myös sillä osalla tasausmaksua, joka perustuu yli 53-vuotiaiden maksuosuuden korotukseen. Vuodesta 2007 lähtien vanhuuseläkkeen rahastoitujien osien korotukset on kohdistettu vain yli 54-vuotiaisiin (Korpiluoma ym. 2006, 25). Vuodesta 2007 lähtien myös eläkelaitosten keskimääräinen toteutunut osaketuotto vaikuttaa vanhuuseläkkeen rahastoitujien osien korotuksiin. (Biström ym. 2007, 19.)

²⁶ Omavastuu alkoi, jos yrityksessä oli 50 työntekijää ja oli täysimääräinen yli 800 työntekijän yrityksessä (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 11).

²⁷ Mitä suurempi yritys on, sitä suurempi merkitys maksuluokalla on. Jos esimerkiksi yrityksen kokonaispalkkasumma vuonna 2006 ylittää 25,512 miljoonaa euroa, vuoden 2008 maksu määräytyy täysin yrityksen maksuluokan mukaan. Mikäli palkkasumma on alle 1,5945 miljoonaa euroa, yritys ei kuulu maksuluokkien piiriin. Tällä välillä maksu määräytyy osaksi yrityskohtaisen maksuluokan, osaksi perusluokan mukaan. (TyöEL-vakuutus käytännössä 2008, 26–27.)

kinsä mukaiseen maksuluokkaan, joka määritellään kullekin vuodelle etukäteen yrityksen työntekijöille aikaisempina vuosina myönnettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden perusteella. Maksuluokkia erisuuruisille työkyvyttömyysriskeille on 11. Maksuluokka 4 (perusluokka) vastaa työkyvyttömyysmaksun keskimääräistä tasoa. Maksuluokka ja maksu²⁸ ovat sitä alhaisempia, mitä vähemmän yrityksestä on jäänyt työntekijöitä työkyvyttömyyseläkkeelle. (TyEL-vakuutus käytännössä 2008, 25.) Maksuluokan perusteena on työnantajalle laskettu riskisuhde, jolla tarkoitetaan myönnettyjen uusien työkyvyttömyyseläkkeiden menon suhdetta keskimääräisen riskin mukaiseen keskimääräiseen työkyvyttömyysmenoon työnantajan vakuutettujen ikäjakauma huomioon ottaen. Riskisuhde lasketaan kahden perättäisen vuoden työkyvyttömyystapausten perusteella. (Lindell ym. 2007, 63.)

2.2.2.3 Suomalaisen järjestelyjen luokittelu ja luokittelulle esitetyt perusteet

Lisäeläke, jossa työntekijälle myönnetään lakisääteistä eläkettä parempi etuus, on tyyppillisesti etuus pohjainen järjestely.²⁹ Eläkejärjestelyn luokittelu etuus pohjaiseksi tai maksu pohjaiseksi järjestelyksi voi kuitenkin yksittäistapauksessa olla hankalaa järjestelyjen monimutkaisten ehtojen vuoksi. (Halonen ym. 2006, 295–296.)³⁰ Suurin osa suomalaisista vapaaehtoisista eläkejärjestelyistä on etuus pohjaisia. Lisäeläkesäätiöiden ja -kassojen eläketurva on etuus pohjainen. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 14.) Yleensä esimerkiksi vapaaehtoisten johdon eläkejärjestelyjen osalta yritykset pyrkivät siihen, että järjestelyt olisivat maksu pohjaisia, koska niiden kirjanpidollinen käsittely on yksinkertaisempaa (Ilkka, haastattelu).

Suomen lakisääteinen työeläkejärjestelmä on osittain rahastoiva. Jakojärjestelmään suoritettava maksu on määritelty prosentteina kullakin hetkellä yrityksen palveluksessa olevien työntekijöiden palkoista. Jakojärjestelmään suoritettava maksu täyttää maksu pohjaisen järjestelyn kriteerit. Muutoin lakisääteisen työeläkejärjestelmän luokittelussa valitulla eläkelaitoksella on ratkaiseva merkitys. Jos lakisääteinen eläketurva on järjestetty vakuutusyhtiössä, sijoitustoiminnan onnistuminen ei vaikuta ainakaan välittömästi yrityksen maksuvelvoitteisiin. (Halonen ym. 2006, 296; Suomalaisten eläkejärjestely-

²⁸ Maksuun vaikuttavat maksuluokan lisäksi henkilöstön ikärakenne, työnantajan koko ja vakuutuksesta aiemmin myönnetty työkyvyttömyyseläkkeet (Korpiluoma ym. 2006, 58).

²⁹ Rekisteröidyn lisäeläketurvan tavoitetaso kiinnitettiin vuoden 2005 alusta sen hetkiseen määrään. Tulevat palkankorotukset eivät enää vaikuta turvan määrään. Sen merkitys pienenee entisestään ja IAS 19 -standardin mukaan raportoitava määrä ei merkittävästi poikkea suomalaisen käytännön mukaisesta eläkekulusta. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 13.)

³⁰ Haastatellun KHT-tilintarkastajan mukaan tyypillinen esimerkki etuus pohjaisesta työsuhteen päättymisen jälkeisestä etuudesta on esimerkiksi toimitusjohtajalle luvattu oikeus jäädä eläkkeelle tietyn ikäisenä ja oikeus saada tietyn tasoinen etuus eläkkeelle jäädessään. Etuus pohjaisiin eläkejärjestelyihin ei siis aina välttämättä liity mitään varsinaista eläkevakuutusta. (Ilkka, haastattelu.)

jen...2005, 16.) Eläkevakuutusyhtiö kantaa sen riskin, jonka se on ottanut kantaakseen vakuutusyhtiön ja yrityksen välisellä vakuutus sopimuksella (Räty & Virkkunen 2004, 325). Kun eläke on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa, työnantajan vastuu ei rajoitu tilikaudella suoritettuun maksuun. Työnantajalla on säätiön tai kassan kautta hoidetussa järjestelyssä vastuu varojen sijoitustoiminnan onnistumisesta. (Halonen ym. 2006, 296.) Vanhuuseläkkeen rahastoitu osuus on luokiteltu vakuutusyhtiössä hoidetun eläkkeen osalta maksupohjaiseksi ja eläkesäätiössä tai -kassassa hoidetun eläkkeen osalta etuus-pohjaiseksi. (Halonen ym. 2006, 296–297; Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 17.)

Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelusta on käyty Suomessa keskustelua koko IAS 19 -standardin voimassaoloajan. Kun standardi tuli voimaan vuoden 1999 alusta alkaen, Suomen TEL-järjestelmää ei käsitelty etuus pohjaisena järjestelynä eläkevakuutusyhtiössä eikä eläkesäätiössä tai -kassassa hoidettujen eläkkeiden osalta. Vasta myöhemmin eläkesäätiössä ja -kassassa hoidettuja TEL-eläkkeitä alettiin käsitellä etuus pohjaisina. (Jalkanen, haastattelu.) Vuonna 2004 tulkintana oli, että työkyvyttömyyseläke oli vakuutusyhtiössä hoidetun turvan osalta etuus pohjainen järjestely (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 16). Työkyvyttömyyseläkkeen luokitteluun vaikutti erityisesti siihen liittyvä työnantajan omavastuuosuus (ks. vuoden 2003 tilanteesta esim. Leppiniemi 2003, 109). Vakuutusyhtiössä järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta maksun määrittelyä muutettiin vuoden 2006 alussa. Ns. maksuluokkamalli syntyi työmarkkinoiden keskusjärjestöjen neuvottelukunnan aloitteesta. Neuvotteluryhmä suosittelee, että TEL-vakuutuksessa suurtyönantajien työkyvyttömyyseläkkeen omavastuu korvattaisiin maksuluokkiin perustuvalla järjestelyllä, jotta yritysten velvollisuus kirjata työkyvyttömyysetuus etukäteen velaksi IFRS-tilinpäätöksessä poistuisi³¹. (Ks. Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen neuvottelukunta...2004.) Vakuutusyhtiössä järjestetyn turvan osalta työkyvyttömyystapauksista ei enää tule työnantajalle erillistä lisämaksua tai -palautusta, vaan ne vaikuttavat työnantajan maksuluokan määrittämiseen. Tehty muutos heijastui jo vuosien 2004 ja 2005 IAS 19 -standardin mukaiseen vastuuseen. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 12.) Suomalaisten pörssi yhtiöiden siirtymässä soveltamaan IFRS-standardeja, IAS 19 -standardilla oli IFRS 3 -standardin ohella suurimmat positiiviset vaikutukset nettovoittoon. Ne syntyivät pääasiassa alun perin velaksi kirjattujen työkyvyttömyyseläkevastuiden tulouttamisesta vuoden 2004 lopussa.³² (Selvitys IFRS-siirtymän vaikutuksista...2006, 8.)

Vakuutusyhtiössä hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta Suomen työeläkejärjestelmän muuttaminen vuoden 2006 alusta lähtien ratkaisi luokitteluongelman. Eläkesäätiöiden ja -kassojen työkyvyttömyysturvan rahastoidun osan kustannuksista vastaavat

³¹ Neuvotteluryhmä arvioi velan suuruudeksi noin 15–20 prosenttia yrityksen palkkasummasta.

³² KPMG selvitti asiaa vuonna 2006 44 suomalaisen pörssi yhtiön vuoden 2005 IFRS-tilinpäätösten perusteella.

kuitenkin edelleen työnantajat (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 12). Asian ratkettua vakuutusyhtiössä hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta, luokitteluongelma näytti poistuneen (ks. esim. Troberg 2007, 76). Eläkesäätiössä ja -kassassa hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta esitettiin kuitenkin vastakkaisia mielipiteitä siitä, miten se tulisi luokitella. Toiset katsoivat, että työkyvyttömyyseläkkeestä tuli edelleen kirjata velka IFRS-tilinpäätökseen silloin, kun se on hoidettu eläkesäätiössä tai -kassassa. Toiset katsoivat, että velka tulisi kirjata vasta työkyvyttömyystapahtuman sattuessa. (ks. esim. Halonen ym. 2006, 296; Koistinen 2004, 12; vrt. Tikka 2004, 3.)

Tulkintaero eläkesäätiössä tai -kassassa hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta on näkynyt myös käytännössä suomalaisten pörssiyhtiöiden tilinpäätösten laatimisperiaatteissa. Rahoitustarkastus julkaisi 11.9.2006 selvityksen koskien pörssiyhtiöiden vuoden 2005 IFRS-tilinpäätöksiä. Erityisesti TyEL-perusturvan mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittely otettiin mukaan selvitykseen, koska tilinpäätöskäsittely ei ollut yhdenmukaista pörssiyhtiöissä. Selvitys koski työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyä nimenomaan silloin, kun järjestely oli hoidettu eläkesäätiössä tai -kassassa. Selvityksen mukaan yhtiöt olivat käsitelleet työkyvyttömyyseläkkeitä IAS 19.130:n perusteella eli ne olivat tulkinneet työkyvyttömyyseläkkeen muuksi pitkäaikaiseksi työsuhte-etuudeksi. (Selvitys listayhtiöiden...2006, 36.) IAS 19.130:n mukaan:

Yksi muiden pitkäaikaisten työsuhte-etuuksien muoto on pitkäaikainen työkyvyttömyysetuus. Mikäli etuuden taso riippuu työsuhteen kestoajasta, velvoite syntyy, kun työtä suoritetaan. Mikäli etuus on jokaiselle työkyvyttömälle henkilölle samantasoinen työssäolovuosisista riippumatta, kyseisistä etuuksista aiheutuvat odotettavissa olevat menot kirjataan silloin, kun pitkäaikaisen työkyvyttömyyden aiheuttava tapahtuma on toteutunut.

Standardin 130-kappale tunnistaa kaksi työkyvyttömyysetuustyyppiä ja se on johtanut Ratan mukaan kahteen erilaiseen arvioon TyEL:n mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen tilinpäätöskäsittelystä. Pääosa pörssiyhtiöistä oli kirjannut työkyvyttömyyseläkkeet kuluksi ja velaksi työn suorittamisen perusteella ja muutama pörssiyhtiö kuluksi ja velaksi silloin, kun työntekijän työkyvyttömyys todetaan. (Selvitys listayhtiöiden...2006, 36.)

Ratan selvityksen mukaan eri työeläkeasiantuntijatahojen ja Vakuutusvalvontaviraston kanssa käydyissä keskusteluissa on noussut esille näkemys, jonka mukaan TyEL-tökyvyttömyyseläke olisi luonteeltaan pikemminkin työsuhteen päättymisen jälkeinen etuus kuin muu pitkäaikainen työsuhte-etuus. Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelulle työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi on Ratan selvityksessä esitetty muun muassa seuraavanlaisia perusteluja (Selvitys listayhtiöiden...2006, 47–48):

- Eläkepäättös päättää työsuhteen ja työkyvyttömyyseläke myönnetään toistaiseksi. IAS 19 -standardissa on muiden pitkäaikaisten työsuhte-etuuksien osalta lueteltu sellaisia etuuksia, joissa työsuhte ei pääty.
- Suomessa työkyvyttömyyseläkkeen määrittämiseen liittyy yhtä paljon epävarmuutta kuin vanhuuseläkkeen määrittämiseen. Standardin mukaan muiden pitkäaikaisten työsuhte-etuuksien määrittäminen ei yleensä ole niin epävarmaa kuin työsuhteen päättymisen jälkeisten etuuksien määrittäminen (IAS 19.127).³³
- Työkyvyttömyyseläkkeen käsittely muuna pitkäaikaisena työsuhte-etuutena aiheuttaa myös kirjanpidollisia ongelmia. Tällainen käsittely merkitsee sitä, että esimerkiksi vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot kirjataan välittömästi tuotoiksi ja kuluiksi.

IAS 19 -standardissa pitkäaikaiset työkyvyttömyysetuudet on nimenomaisesti mainittu ainoastaan muita pitkäaikaisia työsuhte-etuuksia luettelevassa 126-kappaleessa. Ratan selvityksen mukaan tässä luettelossa on pyritty kattamaan mahdollisimman hyvin eri maissa käytössä olevat etuudet. Työkyvyttömyyseläke voi joissakin maissa olla luonteeltaan muu pitkäaikainen työsuhte-etuus. Suomalainen lakisääteinen työkyvyttömyyseläke on kuitenkin kansainvälisesti vertailtuna poikkeuksellinen järjestely. (Selvitys listayhtiöiden...2006, 47.)

Suurten tilintarkastustoimistojen edustajat ovat edelleen kahden eri tulkinnan kannalla työkyvyttömyyseläkkeen luokittelun osalta. Ensimmäisen tulkinnan mukaan eläkesäätiössä tai -kassassa hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta velvoite kirjataan IAS 19.130:n perusteella ja vasta silloin, kun työntekijän työkyvyttömyys todetaan. Tulkinnan mukaan työkyvyttömyyseläkkeestä ei siis kirjata vastuuta vastaisten työkyvyttömyystapausten varalle. (Ilkka, haastattelu.) Tämä toinen tulkinta ei hyväksy Ratan selvityksessä esille tuotua näkemystä, jonka mukaan työkyvyttömyyseläke olisi työsuhteen päättymisen jälkeinen etuus. Työsuhteen päättymisen jälkeisissä etuuksissa on kyse lykätystä palkanmaksusta. Työntekijä on ansainnut etuuden työskentelyaikana ja saa sen hyväkseen työskentelyn päätyttyä. Vanhuuseläke on tyyppiesimerkki tällaisesta etuudesta. Siitä seikasta, että työkyvyttömyyseläke on kaikille TyEL:n piirissä oleville työntekijöille myönnettävä etuus, ollaan sinänsä yksimielisiä. Tilanteessa, jossa työntekijä pystyy työskentelemään normaalisti vanhuuseläkeikään asti, hän ei saa työsuhteen päättymisen jälkeen hyväkseen työkyvyttömyyseläkettä. Etuuden luokittelu työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi on tällä perusteella ristiriitaista.

³³ Lisäksi standardin mukaan muiden pitkäaikaisten työsuhte-etuuksien käyttöön ottamisesta tai niihin tehtävistä muutoksista aiheutuu harvoin merkittäviä takautuvaan työsuoritukseen perustuvia menoja. Näiden syiden vuoksi standardissa on edellytetty muiden pitkäaikaisten työsuhte-etuuksien osalta yksinkertaisempaa kirjanpidollista käsittelyä kuin työsuhteen päättymisen jälkeisten etuuksien osalta. (IAS 19.127.)

Kaikkien työntekijöiden hyväksi tuleva työkyvyttömyyseläke turvaa työntekijän ansiot pitkäaikaisen työkyvyttömyyden kohdatessa. Tällainen etuus on luokiteltava muuksi pitkäaikaiseksi työsuhde-etuudeksi. Rata ei ole selvityksessään esittänyt varsinaista kantaansa asiaan. Mikäli Ratan kanta olisi, että työkyvyttömyyseläke on luokiteltava työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi, sen tulisi myös valvoa kantansa noudattamista. (Ilkka, sähköpostivastaus 4.11.2007) Työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyn osalta kyse on standardin tulkintaan liittyvästä näkemuserosta. Kumpakaan tulkintaa ei voida nähdä selkeästi standardin vastaiseksi. (Ilkka, haastattelu.)

Toinen tulkinta pitää oikeana näkemystä, jonka mukaan eläkesäätiössä tai -kassassa hoidettu työkyvyttömyyseläke on työsuhteen päättymisen jälkeinen etuus. Yhtiöiden tulisi noudattaa Ratan esille tuomaa tulkintaa ja kirjata työkyvyttömyyseläkevastuu tilinpäätökseen. IAS 19 -standardin muita pitkäaikaisia työsuhde-etuuksia koskevaa 130-kappaletta on käytetty pitkään perusteena työkyvyttömyyseläkkeen luokittelussa. Rata on kuitenkin selkeästi luokitellut työkyvyttömyyseläkkeen työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi. Työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytavan eroilla on käytännössä merkitystä. Työkyvyttömyyseläkevastuun kirjaaminen lisää taseessa velan määrää ja toisaalta pienentää omaa pääomaa. Suomalaisissa eläkesäätiöissä ja -kassoissa eläkevastuut ovat usein ylikatettuja. Työkyvyttömyyseläkevastuun kirjaamatta jättäminen tarkoittaa näin ollen usein suuremman omaisuuserän esittämistä taseessa. Työkyvyttömyyseläkevastuun kirjaamisen voidaan katsoa olevan myös varovaisempaa laskentaa. Haastatellun IFRS-asiantuntijan mukaan tulkinnasta olisi hyvä päästä joka tapauksessa yksimielisyyteen. Tällä hetkellä kunkin tilintarkastustoimiston edustama kanta on korostunut työkyvyttömyyseläkkeen luokittelussa. Tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden valinta on kuitenkin yhtiön johdon tehtävä. (Jalkanen, haastattelu.)

Rahoitustarkastus ei käsitellyt työkyvyttömyyseläkkeen luokittelua selvityksessään, joka koski listayhtiöiden vuoden 2006 IFRS-tilinpäätöksiä (ks. Selvitys listayhtiöiden...2007). Ratan esille nostama näkemys asiasta ei ole kuitenkaan muuttunut. Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelua ei käsitelty enää vuoden 2006 tilinpäätöksiä koskeneessa selvityksessä, koska Ratan esille nostama näkemys oli jo kommunikoitu markkinoille. Ratan vuoden 2005 IFRS-tilinpäätöksiä koskeneessa selvityksessä esille nostettu näkemys koski työkyvyttömyyseläkkeen luokittelua työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi. Tämän luokittelun jälkeen yhtiön on vielä harkittava, onko järjestely etuus-pohjainen vai maksupohjainen. Ratan tehtävänä on valvoa yhtiöiden IFRS-raportointia, eikä antaa IFRS-tilinpäätöksiä koskevaa sääntelyä. Tavoitteena on ohjata yhtiöitä yhdenmukaiseen tilinpäätöskäsittelyyn. TyEL:n työkyvyttömyyseläkkeen osalta kyse on yhdestä ja samasta taloudellisesta ilmiöstä, joten sen käsittelyn tilinpäätöksissä tulisi olla yhdenmukaista. IASB on muuttamassa IAS 19 -standardia ja tässä yhteydessä yhtiöiden tulee arvioida sen vaikutuksia TyEL-eläkkeiden IFRS-tilinpäätöskäsittelyyn. (Rahoitustarkastuksen tilinpäätösasiantuntija, puhelinkeskustelu 25.3.2008.)

Tulkintaeroista johtuen suomalaiset pörssiyhtiöt käsittelevät lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen tällä hetkellä kahdella eri tavalla siltä osin, kun se on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Käytännössä osa yhtiöistä ei kirjaa konsernitilinpäätökseen vastuuta tulevista työkyvyttömyyseläkkeistä. Näin ollen tilinpäätökset eivät ole tältä osin vertailukelpoisia, koska samasta taloudellisesta ilmiöstä toiset ovat esittäneet vastuun, toiset eivät. Haastatellun IFRS-asiantuntijan mukaan myös suomalaisessa tilinpäätöskäytännössä yrityksillä on voinut olla erilaisia tulkintoja ja käsittelytapoja. Suomalaisen käytännön mukaisessa tilinpäätöksessä laatimisperiaatteet on esitetty hyvin suppeasti verrattuna IFRS-tilinpäätökseen. Tulkintaerot eivät ole välttämättä tästä johtuen tulleet esiin. IFRS-tilinpäätös tuo tulkintaerot paremmin esille, koska se on läpinäkyvämpi. Yleensäkin, kun IFRS-standardien soveltaminen aloitetaan, haasteena on aluksi saavuttaa kansainvälisesti yhdenmukaiset tulkinnat. Työkyvyttömyyseläkkeen käsittely ei ole ainoa asia, josta IFRS-tilinpäätöksissä on esiintynyt tulkintaeroja.³⁴ (Jalkanen, haastattelu.)

³⁴ Tämän voi todeta esimerkiksi Ratan selvityksestä koskien suomalaisten listayhtiöiden vuoden 2006 IFRS-tilinpäätöksiä (ks. Selvitys listayhtiöiden...2007).

3 ETUUSPOHJAISTEN ELÄKEJÄRJESTELYJEN KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY JA RAPORTOINTI

3.1 Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely

3.1.1 Kirjanpidollisen käsittelyn lähtökohdat

IAS 19 -standardissa on nimenomaisesti mainittu, että etuuspohjaisten järjestelyjen kirjanpidollinen käsittely on monimutkaista. Tämä johtuu siitä, että velvoitteen ja menojen määrittämiseen tarvitaan vakuutusmatemaattisia oletuksia ja vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot ovat mahdollisia. Tämän lisäksi velvoitteet määritetään diskontattuina johtuen siitä, että ne saatetaan suorittaa useita vuosia sen jälkeen, kun niiden perustana oleva työ on suoritettu. (IAS 19.48.) Haastatellun IFRS-asiantuntijan mukaan IAS 19 -standardin hallinta ei yrityksissä ole vielä muutaman ensimmäisen soveltamisvuoden jälkeen samalla tasolla kuin perinteisempien alueiden, kuten laskennallisten verojen hallinta (Jalkanen, haastattelu).

Käytännössä yhtiöt ovat ulkoistaneet etuuspohjaisen eläkevastuun laskennan. IFRS-laskelman laatii yhtiön puolesta esimerkiksi vakuutusyhtiön aktuaari. (Ilkka, haastattelu.) Aktuaarilla on eläkekustannusten laskennassa välttämätön rooli. Aktuaarin ja kirjanpitäjän tulisi tehdä yhteistyötä. Eläkejärjestelyjen laadukas raportointi edellyttää kummankin panosta. (Cramer & Schrader 1968, 243.) Eläkesäätiössä tai -kassassa hoidettujen eläkkeiden käsittely sisältää paljon erityiskysymyksiä. Mikäli yhtiö on järjestänyt eläkkeet eläkesäätiössä tai -kassassa, yhtiön tulisi nimetä vastuuhenkilö, jonka tehtävänä on erityisesti perehtyä standardiin. Tällainen vastuuhenkilö olisi joka tapauksessa hyvä olla yhtiössä myös ulkomaisten yhtiöiden järjestelyjä ja lisäeläkejärjestelyjä varten. (Jalkanen, haastattelu.)³⁵

Etuuspohjaisten järjestelyjen kirjanpidollinen käsittely on jaettu standardissa seuraaviin vaiheisiin (IAS 19.50a-f):

³⁵ Myös etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen tilintarkastus vaatii erityisosaamista. Suomessa etuuspohjainen eläkejärjestely nousee tilintarkastuksen erityiseksi painopistealueeksi yleensä silloin, kun eläkkeet on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Käytännössä tilintarkastajan apuna on usein tilintarkastustoimiston IFRS-asiantuntija, joka on perehtynyt erityisesti eläkejärjestelyihin. Apuna ovat myös rahoitusalan asiantuntijat, jotka voivat ottaa kantaa varallisuuden arvostamiseen ja esimerkiksi diskonttauskoron tai verojen tuotto-odotusten määrittämiseen. Haastatellun IFRS-asiantuntijan edustamassa tilintarkastustoimistossa on töissä myös aktuaari, joka voi ottaa kantaa vakuutusmatemaattisin menetelmin laskettuun eläkevelkaan. (Jalkanen, haastattelu.)

- luotettavan arvion tekeminen vakuutusmatemaattisia menetelmiä käyttäen sen etuuden määrästä, jonka henkilöstö on ansainnut vastikkeeksi tarkasteltavana olevan tilikauden ja aikaisempien tilikausien työsuorituksesta,
- tämän etuuden diskonttaaminen ennakoituun etuusoikeusyksikköön perustuvaa menetelmää³⁶ käyttäen velvoitteen nykyarvon ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen määrittämiseksi,
- eläkejärjestelyyn sisältyvien varojen käyvän arvon määrittäminen,
- vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kokonaismäärän selvittäminen sekä kirjattavien vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden määrittäminen,
- järjestelyn käyttöönottamisesta tai sen muuttamisesta johtuvien takautuvaan työsuoritukseen perustuvien menojen määrittäminen sekä
- järjestelyn supistamisesta tai velvoitteen täyttämistä johtuvan voiton tai tappion määrittäminen.

Etuuden määrän luotettava arviointi edellyttää, että yritys määrittää tarkasteltavana olevalle ja aikaisemmille tilikausille kohdistuvan etuuden ja tekee vakuutusmatemaattiset oletukset eli arviot niistä väestötilastollisista ja taloudellisista muuttujista, jotka vaikuttavat etuudesta johtuviin menoihin (IAS 19.50a). IAS 19 -standardin periaatteena on, että etuspohjaisten eläkejärjestelyjen tilikauden tulosvaikutus lasketaan suurelta osin etukäteen tilikauden alussa voimassaolevien vakuutusmatemaattisten oletamusten perusteella. Tilikauden päätyttyä verrataan tilinpäätöshetken toteumaa ja oletamusten perusteella laskettuja ennakoituja lukuja toisiinsa. Näiden väliset erot ovat vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita. (Halonen ym. 2006, 302.)

IAS 19 -standardi edellyttää, että etuspohjaisesta järjestelystä johtuvan velvoitteen ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen vakuutusmatemaattisessa arvioinnissa käytetään ennakoituun etuusoikeusyksikköön perustuvaa menetelmää³⁷. Tätä menetelmää sovellettaessa kukin työssäolotilikausi synnyttää yhden lisäyksikön verran oikeutta etuuteen ja kukin yksikkö arvostetaan erikseen lopullisen velvoitteen selvittämiseksi. (IAS 19.64–65.) Menetelmä on tyypiltään ns. kertyneeseen etuuteen perustuva menetelmä, jossa määritetään tarkasteluajankohtaan mennessä toteutuneeseen työsuoritukseen kohdistuvien työsuhde-etuuksien nykyarvo. Nämä menetelmät eroavat merkittävästi ns. ennakoituun etuuteen perustuvista menetelmistä, joissa arvioidaan kokonaisvelvoitteen määrä eläkkeelle jäämishetkenä ja lasketaan sijoitustuotot huomioon ottaen tasasuuruinen rahastointikustannus, joka riittää kattamaan tämän kokonaisuuden. (IAS 19 BC 17, 20.)

³⁶ Projected Unit Credit Method

³⁷ IAS 19.65:n mukaan menetelmää on kutsuttu myös etuus/palvelusvuodet -menetelmäksi.

Mikäli yrityksellä on useampi kuin yksi etuus pohjainen järjestely, sen tulee soveltaa edellä kuvattua kirjanpidollista käsittelyä kuhunkin olennaiseen järjestelyyn erikseen (IAS 19.50).³⁸ Standardin mukaan etuus pohjaisesta järjestelystä johtuvan veloitteen nykyarvo ja järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo on määritettävä riittävän säännöllisesti, jotta tilinpäätökseen kirjattavat määrät eivät olennaisesti poikkea siitä, mihin tilinpäätöspäivänä tapahtuva määrittäminen johtaisi (IAS 19.56). Täydellisen vakuutusmatemaattisen arvion tekemistä tilinpäätöspäivän tilanteesta ei välttämättä vaadita (IAS 19 BC 16). Käytännössä vakuutusmatemaattiset laskelmat tarvitaan vuosittain ja ne tulisi laatia lähellä tilinpäätöspäivää. Muutoin on vaikea arvioida, mikä lopputulos olisi ollut tarkkojen vakuutusmatemaattisten laskelmien mukaan. (Halonen ym. 2006, 302.)

3.1.2 Etuus pohjaisen veloitteen nykyarvon ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen määrittäminen

3.1.2.1 Eläke-etuuden kohdistaminen tilikausille

Ennakoituun etuus oikeusyksikköön perustuva menetelmä edellyttää, että yritys kohdistaa eläke-etuuden tarkasteltavana olevaan tilikauteen ja toisaalta tarkasteltavana olevaan ja aikaisempiin tilikausiin. Näin voidaan määrittää etuus pohjaisesta järjestelystä johtuvan veloitteen nykyarvo ja tilikauden työsuoritukseen perustuvat menot. (IAS 19.68.) Etuus pohjaisesta järjestelystä johtuvan veloitteen nykyarvolla tarkoitetaan kuluvan tilikauden ja aikaisempien tilikausien työsuorituksiin perustuvan veloitteen täyttämiseksi vaadittavien, tulevaisuudessa odotettavissa olevien maksujen nykyarvoa. Tilikauden työsuoritukseen perustuvilla menoilla tarkoitetaan sitä veloitteen lisäystä, joka perustuu tarkasteltavana olevan tilikauden työsuoritukseen. (IAS 19.7.) Eläke-etuus on kohdistettava niihin tilikausiin, joiden aikana työ on suoritettu. Kohdistaminen tehdään järjestelyssä sovellettavan eläke-etuuksien määräytymiskaavan mukaisesti. (IAS 19.67.)

³⁸ Kirjanpidossa on käsiteltävä myös yrityksen epävirallisista toimintatavoista johtuvat tosiasialiset veloitteet. Yrityksellä on tosiasialinen velvoite, jos sillä ei ole esimerkiksi henkilöstösuhteiden vuoksi muuta realistista vaihtoehtoa kuin suorittaa etuudet. (IAS 19.52.)

Vakuutusmatemaattiset menetelmät mahdollistavat velvoitteen määrittämisen riittävän luotettavasti, jotta sen kirjaaminen on perusteltua.³⁹

Velvoitteen katsotaan kasvavan siihen päivään asti, jona työntekijän lisätyö ei enää olennaisesti lisää etuuksia. Tämän vuoksi kaikki etuudet on kohdistettava ennen tätä päivää päättyviin tilikausiin. (IAS 19.70.) Tulevaisuudessa maksettavien eläke-etuuksien ja tehtyjen työsuoritusten välillä on oltava selvä yhteys (Räty & Virkkunen 2004, 328). Jos kuitenkin työntekijän työsuoritus johtaa myöhemmillä tilikausilla olennaisesti korkeampaan etuustasoon kuin aikaisemmillä tilikausilla, eläke-etuus on kohdistettava tasaisesti aikavälille, joka alkaa päivästä, jona työntekijän työsuoritus johtaa ensimmäisen kerran eläkejärjestelyn mukaiseen etuuteen jatkuen päivään, jolloin työntekijän lisätyösuoritus ei enää johda etuuksien olennaiseen lisääntymiseen⁴⁰. Näin tehdään sen vuoksi, että työntekijän työsuoritus koko ajalta johtaa lopulta tämän korkeamman tason mukaiseen etuuteen. (IAS 19.67, 70.)

Etuus pohjaisissa järjestelyissä velvoitteen synnyttävällä tapahtumalla on erityisen tärkeä asema kirjausajankohdasta päätettäessä (Tikka 2004, 2). Työsuhde-etuudet voivat olla joko vapaakirjautuneita tai vapaakirjautumattomia. Standardin mukaan vapaakirjautuneet etuudet ovat etuuksia, joiden saaminen ei edellytä työsuhteen jatkumista tulevaisuudessa. (IAS 19.7.) Työntekijä on tällöin oikeutettu saamaan rahallisen korvauksen käyttämättömästä oikeudestaan, kun hän lähtee yrityksestä. Vapaakirjautumaton etuus merkitsee, ettei työntekijä ole oikeutettu saamaan rahallista korvausta käyttämättömästä oikeudestaan. (Räty & Virkkunen 2004, 320.) Etuus pohjaisten järjestelyjen osalta työsuoritus synnyttää velvoitteen silloinkin, kun etuus ei ole vapaakirjautunut eli kun tuleva työsuoritus on etuuksien saamisen ehtona. Tällöin yrityksen on velvoitetta määrittäessään harkittava subjektiivisesti tai aikaisemman tiedon perusteella, miten todennäköisesti jotkut työntekijät eivät täytä vapaakirjautumisen edellytyksiä ja alennettava vastaavasti velvoitteen määrää. (IAS 19.69; Räty & Virkkunen 2004, 328.)⁴¹

³⁹ IASB:n maaliskuussa 2008 julkaiseman keskustelumuistion mukaan standardia on kritisoitu siitä, että velvoitteen määrittäminen perustuu arvioituun etuuteen, mukaan lukien tulevat palkankorotukset. On väitetty, että määrittämistapa on perustavanlaatuisesti virheellinen. IASB:n mukaan IAS 19 -standardin velvoitteen määrittämismalli eroaa siitä, miten muissa IFRS-standardeissa velvoite määritetään. (Discussion Paper Preliminary...2008, 21–22.)

⁴⁰ Etuuksien olennaisen lisääntymisen on tapahduttava tässä tapauksessa muutoin kuin palkankorotusten seurauksena (IAS 19.67).

⁴¹ IASB:n maaliskuussa 2008 julkaiseman keskustelumuistion mukaan uuden tarkastelun alle voitaisiin ottaa standardin vaatimus huomioida velvoitteet etuuksien määräytymiskaavan perusteella. Standardin vaatimus huomioida myös vapaakirjautumattomat etuudet velvoitteessa on IASB:n mukaan ristiriidassa muiden vastuita koskevien IFRS-standardien kanssa. IASB:n mukaan voitaisiin myös miettiä sitä, miten vastuu määritetään tilanteessa, jossa etuuksien määräytymiskaava tuottaa etuuksia epätasaisesti työntekijöiden työssäolon aikana. (Discussion Paper Preliminary...2008, 21.)

3.1.2.2 Vakuutusmatemaattiset olettamukset

Etuuden määrän arvioinnin yhteydessä yritys tekee vakuutusmatemaattiset olettamukset niistä väestötilastollisista ja taloudellisista muuttujista, jotka vaikuttavat etuudesta johtuviin menoihin (IAS 19.50a). Vakuutusmatemaattisilla olettamuksilla on huomattava vaikutus lopulliseen etuuden määrään (ks. esim. Cramer & Schrader 1968, 238). Standardin mukaan vakuutusmatemaattisten olettamusten on oltava vinoutumattomia ja keskenään yhteensopivia. Vinoutumattomuudella tarkoitetaan sitä, etteivät olettamukset ole ylioptimistisia eivätkä ylivarovaisia. Olettamukset ovat keskenään yhteensopivia, jos ne kuvastavat taloudellisia suhteita eri tekijöiden välillä. Esimerkiksi kaikissa olettamuksissa, jotka riippuvat tietystä inflaatiotasosta tietyinä tulevana ajanjaksona, käytetään kyseisenä ajanjaksona samaa inflaatiotasoa. (IAS 19.72, 74–75.)

Olettamukset ovat yrityksen ns. parhaita arvioita muuttujista, jotka määräävät etuuksista johtuvat lopulliset menot (IAS 19.73). Haastatellun IFRS-asiantuntijan mukaan varsinkin siinä vaiheessa, kun IFRS-standardien soveltaminen tuli yhtiöille pakolliseksi, yhtiöiden edustajat nojautuivat helposti yksinomaan aktuaarin näkemykseen käytettävistä olettamuksista. Näin on ollut erityisesti silloin, kun eläkkeet on järjestetty vakuutusyhtiössä. Olettamusten määrittämistä ei ehkä ole mielletty niinkään johdon vastuulla olevaksi asiaksi. Siltä osin, kuin eläkkeet on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa, yhtiöiden edustajat ovat kuitenkin alusta asti paremmin ymmärtäneet johdon vastuun olettamusten määrittämisessä. (Jalkanen, haastattelu.)

Väestötilastolliset eli demografiset olettamukset koskevat nykyistä ja aikaisemmin työsuhteessa ollutta, eläke-etuuksiin oikeutettua henkilöstöä. Väestötilastolliset olettamukset koskevat esimerkiksi sellaisia tekijöitä kuin kuolleisuus, henkilöstön vaihtuvuus⁴², työkyvyttömyys⁴³ ja ennenaikainen eläkkeelle jäänti.⁴⁴ (IAS 19.73a.) Taloudelliset olettamukset koskevat esimerkiksi sellaisia tekijöitä kuin diskonttaus korko⁴⁵, tuleva palkkataso, järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuottoaste ja inflaatio (IAS 19.73b; Halonen ym. 2006, 298). Tulevia palkankorotuksia arvioitaessa otetaan huomioon inflaatio, työkokemus, ylennykset ja muut merkittävät tekijät, kuten tarjonta ja kysyntä työmarkkinoilla (IAS 19.84). Standardin mukaan taloudellisten olettamusten on perus-

⁴² Vaihtuvuutta on kutsuttu myös eroavuudeksi (ks. esim. Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 24) tai päättävyydeksi (ks. esim. Halonen ym. 2006, 298).

⁴³ Haastatellun IFRS-asiantuntijan mukaan aktuaarit ovat määrittäneet laskelmissa käytetyn työkyvyttömyysolettaman frekvenssitaulukoita hyväksi käyttäen. Aktuaarit lähtevät yleensä työkyvyttömyysolettamassa liikkeelle kansallisen tason taulukoista. Yrityskohtaisia tilastoja ei käytännössä ole ollut käytössä. (Jalkanen, haastattelu.) Kun yritys kirjaa työkyvyttömyyseläkevastuun vasta työkyvyttömyystapahtuman sattuessa, työkyvyttömyysolettamaa ei tarvita laskelmissa (Ilkka, haastattelu.)

⁴⁴ Silloin, kun etuusperusteisen eläkejärjestelyyn kuuluva henkilökunta on pieni, käytetyt vakuutusmatemaattiset olettamuksetkin ovat usein yksinkertaisempia. Esimerkiksi vaihtuvuus oletetaan yleensä nol-laksi, kun on kyse toimitusjohtajalle myönnetystä eläke-etuudesta. (Ilkka, haastattelu.)

⁴⁵ Diskonttaus korkoa on käsitelty tarkemmin seuraavassa alaluvussa 3.1.2.3.

tuttava markkinoilla tilinpäätöspäivänä vallitseviin odotuksiin siitä ajanjaksosta, jonka aikana velvoitteet on täytettävä (IAS 19.77). Taloudelliset olettamukset vaikuttavat suoraan omaisuuden tai velvoitteen määrään. Väestötilastolliset olettamukset vaikuttavat omaisuuden tai velvoitteen määrään välillisesti laskentaan liittyvien henkilöiden kautta. (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 21.)

Sen lisäksi, että odotetun tuoton ja toteutuneen tuoton välinen erotus on vakuutusmatemaattista voittoa ja tappiota, odotettu tuotto on yksi tuloslaskelmaan merkittävän kulun osatekijöistä. Varojen odotettu tuotto perustuu markkinoilla tilikauden alkaessa vallitsevaan tuotto-odotukseen varoihin liittyvän velvoitteen koko olemassaoloajalta. (IAS 19.105–106.) Sen määrittämisessä lähtökohtana on järjestelyyn kuuluvien varojen koostumus (Halonen ym. 2006, 299). Järjestelyyn kuuluvien varojen tuottoa ovat korot, osingot ja muut järjestelyyn kuuluvista varoista saadut tuotot. Lisäksi huomioidaan varoista aiheutuneet realisoituneet ja realisoitumattomat voitot ja tappiot. Näistä eristä vähennetään järjestelyn hallinnolliset menot⁴⁶ ja järjestelyn maksettaviksi tulevat verot. (IAS 19.7.)

Haastateltu IFRS-asiantuntija mainitsee diskonttauskoron lisäksi erityisen tärkeiksi olettamuksiksi työntekijöiden vaihtuvuuden, palkankorotusolettamuksen ja varojen odotetun tuoton. Esimerkiksi varojen odotettu tuotto vaikuttaa tuloslaskelmaan tehtävän kirjauksen suuruuteen, joten yhtiön on pystyttävä perustelemaan, miksi se on päätynyt juuri tiettyyn tuotto-odotukseen. (Jalkanen, haastattelu.)⁴⁷

3.1.2.3 Velvoitteen diskonttaaminen ja käytetty diskonttauskorko

Ensimmäisessä vaiheessa arvioitu etuuden määrä diskontataan etuus pohjaisesta eläkejärjestelystä johtuvan velvoitteen nykyarvon ja tilikauden työsuoritukseen perustuvien menojen määrittämiseksi⁴⁸. Diskonttauksessa käytetään ennakoituun etuus oikeusyksikköön perustuvaa menetelmää, jossa kukin työssäolotilikausi synnyttää yhden lisäyksikön verran oikeutta etuuteen ja kukin yksikkö arvostetaan erikseen lopullisen velvoitteen selvittämiseksi. Eläke-etuudesta johtuva velvoite diskontataan kokonaisuudessaan, vaikka osa velvoitteesta erääntyy maksettavaksi kahdentoista kuukauden kuluessa tilinpäätöspäivästä. (IAS 19.50b, 65, 66.) Seuraavassa esitetään esimerkki ennakoituun

⁴⁶ Hallinnollisista menoista ei huomioida osuutta, joka sisältyy velvoitteen määrittämisessä käytettäviin vakuutusmatemaattisiin olettamuksiin (IAS 19.107).

⁴⁷ IASB:n maaliskuussa 2008 julkaiseman keskustelumuiston mukaan myös vakuutusmatemaattisten olettamusten valinnassa käytettyjä kriteerejä voitaisiin arvioida uudelleen (Discussion Paper Preliminary...2008, 22).

⁴⁸ Soveltuvien osin myös takautuvaan työsuoritukseen perustuvien menojen määrittämiseksi.

etuusoikeusyksikköön perustuvan menetelmän soveltamisesta (mukailten IFRS-standardit 2004, 945).

Työntekijän siirtyessä eläkkeelle hänelle suoritetaan kertamaksuna eläke-etuus, joka on suuruudeltaan 1 % loppupalkasta kultakin työssööluvuodelta. Vuoden 2008 palkka on 85 480 euroa. Sen oletetaan nousevan kunakin vuonna 4 % edellisestä vuodesta. Diskonttauskorkona käytetään 5 %:n vuosikorkoa. Seuraavassa taulukossa 1 on esitetty velvoitteen syntyminen sellaisen työntekijän osalta, jonka odotetaan lähtevän yrityksestä vuoden 2012 lopussa. Laskelmassa on oletettu, ettei vakuutusmatemaattisiin olettamuksiin tule muutoksia ja sivuutettu ne tarvittavat lisäoikaisut, joita tarvitaan sen mahdollisuuden huomioon ottamiseksi, että työntekijä saattaa lähteä yrityksestä aikaisemmin tai myöhemmin.

Taulukko 1 Ennakoituun etuusoikeusyksikköön perustuvan menetelmän soveltaminen (mukailten IFRS-standardit 2004, 945)

	2008	2009	2010	2011	2012
Etuus, joka kohdistuu:					
1) Aiempiin vuosiin	0	1 000	2 000	3 000	4 000
2) Tarkasteltavana olevaan vuoteen	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
3) Tarkasteltavana olevaan vuoteen ja aikaisempiin vuosiin	1 000	2 000	3 000	4 000	5 000
Velvoitteen nykyarvo vuoden alussa	0	823	1 728	2 721	3 809
Korko 5 %	0	41	86	136	191
Tilikauden työsuorituksen perustuvat menot	823	864	907	952	1 000
Velvoitteen nykyarvo vuoden lopussa	823	1 728	2 721	3 809	5 000

Diskonttaamalla arvioidut etuudet ennakoituun etuusoikeusyksikköön perustuvaa menetelmää käyttäen selvitetään velvoitteen nykyarvo ja tilikauden työsuorituksen perustuvat menot. Laskelmassa jokainen työssööluvuokaus lisää yhden yksikön verran työntekijän oikeutta tulevaisuudessa maksettavaan etuuteen ja kukin yksikkö arvostetaan erikseen. Etuus on kohdistettu etuuden määräytymiskaavan mukaisesti tilikausille. Tilikauden työsuorituksen perustuvat menot muodostuvat ainoastaan tarkasteltavana olevaan vuoteen kohdistuvan etuuden nykyarvosta. Velvoitteen nykyarvo muodostuu tarkasteltavana olevaan ja aikaisempiin tilikausiin kohdistuvan etuuden nykyarvosta. Ainoastaan tilikauden työsuorituksen perustuvat menot eivät selitä velvoitteen nykyarvon vuosittaista kasvua. Velvoite kasvaa myös siitä syystä, että aikaisempiin tilikausiin kohdistuvien etuuksien suorittaminen on yhtä tilikautta lähempänä. Tätä lisäystä kutsutaan standardissa korkomenoiksi (IAS 19.7). Sekä tilikauden työsuorituksen perustuvat menot että korkomenot kirjataan tulosvaikutteisesti.

Diskonttauskorko on yksi merkittävimmistä taloudellisista muuttujista eläkelaskelmissa. Diskonttauskoron pienilläkin muutoksilla voi olla merkittäviä vaikutuksia eläkelvelvoitteen määrään. (Halonen ym. 2006, 298.) Standardin mukaan diskonttauskorko kuvastaa rahan aika-arvoa. Sen ei ole tarkoitus kuvastaa vakuutusmatemaattista riskiä eikä sijoitusriskiä. Siinä ei myöskään oteta huomioon yrityksen velkojien kantamaa yrityskohtaista luottoriskiä⁴⁹ eikä riskiä siitä, että vakuutusmatemaattiset olettamukset ja vastaiset toteumat poikkeavat toisistaan. (IAS 19.79.) Tämän vuoksi saman maan eläkejärjestelyille käytetään yrityksissä pääsääntöisesti samantasoista diskonttauskorkoa (Halonen ym. 2006, 298). Diskonttauskorko kuvastaa eläke-etuusmaksujen arvioitua ajankohtaa. Käytännössä tämä toteutuu usein käyttämällä yhtä painotettuun keskiarvoon perustuvaa diskonttauskorkoa, joka kuvaa maksujen arvioitua ajankohtaa ja määrää sekä valuuttaa, jonka määräisinä etuudet tulevat maksettaviksi. (IAS 19.80.) Standardin mukaan diskonttauskorko on määritettävä yritysten liikkeeseen laskemien korkealaatuisten joukkovelkakirjalainojen tilinpäätöspäivän markkinatuoton perusteella (IAS 19.78).⁵⁰ Korkealaatuisten joukkovelkakirjojen on tulkittu vastaavan Standard & Poor's:n AA-luokitusta ja Moody's:n AA2-luokitusta (Halonen ym. 2006, 298). Standardin mukaan niissä maissa, joissa tällaisille joukkovelkakirjalainoille ei ole syviä markkinoita, on käytettävä valtion joukkolainojen tilinpäätöspäivän markkinatuottoa. Lainojen on joka tapauksessa oltava saman valuutan määräisiä kuin eläke-etuudesta johtuva velvoite. Myös juoksuajan tulee olla sama kuin etuudesta johtuvan velvoitteen arvioitu kesto aika. (IAS 19.78.) Asiantuntijakirjallisuudessa on katsottu, että diskonttauskorko voidaan määrittää myös toisen maan korkealaatuisten joukkovelkakirjalainojen markkinatuoton perusteella, jos mailla on sama valuutta (Halonen ym. 2006, 298).

Standardia valmisteltaessa esitettiin mielipiteitä, joiden mukaan siltä osin kuin järjestely on rahastoitu, diskonttauskorkona tulisi käyttää järjestelyyn kuuluvien varojen odotettua tuottoastetta. Tämä kuvastaisi todenmukaisesti odotettavissa olevia, lopullisia yrityksen maksusuorituksia eläkejärjestelyyn. IASC ei kuitenkaan hyväksynyt tätä diskonttauskoron määrittämistapaa, koska päätös sijoittaa tietynlaisiin varoihin ei vaikuta velvoitteen luonteeseen tai määrään. Yrityksen ei tule kirjata pienempää velkaa vain sen vuoksi, että rahasto on sijoittanut riskialttiisiin varoihin, joiden tuotto-odotus on suuri. (IAS 19 BC 27.)

Evans (1997, 64) kritisoi standardia valmisteltaessa ehdotusta käyttää laskennassa riskitöntä diskonttauskorkoa. Mikäli rahaston omaisuus perustuu korkeatuottoisiin osakkeisiin, velvoitteen diskonttaaminen riskittömällä korolla johtaa alikatteeseen, joka ei ole todellinen ja joka katoaa ajan myötä. Mikäli taseessa joudutaan esittämään eläke-

⁴⁹ Muuten yritys kirjaisi sitä pienemmän velan, mitä alempi sen luottokelpoisuusluokitus on (IAS 19 BC 31).

⁵⁰ Huomionarvoista on, että diskonttauskorkona käytetään siis kuitenkin voittoa tavoittelevan ja siten riskeille altistuvan yritystoiminnan velvoitteiden tuottotasoa (Räty & Virkkunen 2004, 331).

velka, paineet rahastoinnin lisäämiselle kasvavat, vaikka sitä ei tosiasiaassa tarvittaisi eläkevastuiden kattamiseksi. Velvoitteen laskeminen riskittömällä korolla on ristiriitaista, koska kaikkiin taloudellisiin transaktioihin liittyy riski. Riskikorjatun koron määrittämisen ei tarvitsisi välttämättä perustua järjestelyn varoihin vaan siinä voitaisiin ottaa huomioon taustalla olevan velvoitteen riskisyys.

3.1.3 Varojen käyvän arvon määrittäminen

Standardin mukaan järjestelyyn kuuluvia varoja ovat etuuksia varten perustetun rahaston hallussa olevat varat sekä ns. hyväksyttävät vakuutukset⁵¹. Rahaston hallussa olevien varojen on oltava käytettävissä ainoastaan työsuhde-etuuksien maksamiseen tai rahastointiin, eivätkä ne saa olla yrityksen omien velkojien saatavissa. Näitä varoja ei voida palauttaa yritykselle muutoin kuin korvaukseksi jo maksetuista etuuksista tai siinä tapauksessa, että jäljelle jäävät varat riittävät kaikkien velvoitteiden täyttämiseen. (IAS 19.7.) Standardin mukaan järjestelyyn kuuluvat varat eivät sisällä yrityksen maksamatta olevia suorituksia eivätkä yrityksen liikkeeseen laskemia siirtokelvottomia rahoitusinstrumentteja, jotka ovat rahaston hallussa. Lisäksi rahaston velat, jotka eivät liity työsuhde-etuuksiin, kuten ostovelat, vähentävät järjestelyyn kuuluvia varoja. (IAS 19.103.)

Yrityksen tulee määrittää järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo. Käypä arvo on varojen markkinahinta.⁵² Jos markkinahintoja ei ole käytettävissä, arvioidaan arvo esimerkiksi diskonttaamalla odotettavissa olevat rahavirrat. Diskonttauskorkona käytetään tällöin järjestelyn varoihin liittyvän riskin mukaista diskonttauskorkoa, joka ottaa huomioon myös varojen erääntymisajan tai odotetun luovuttamisajan. (IAS 19.102; Rätty & Virkkunen 2004, 332.)

3.1.4 Vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot

3.1.4.1 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden eri kirjaamistavat

Yrityksen on selvitettävä vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kokonaismäärä ja määritettävä niistä se osuus, joka tulee kirjata. Vakuutusmatemaattiset voitot ja

⁵¹ Hyväksyttävä vakuutus on yrityksen lähipiiriin kuulumattoman vakuutuksenantajan myöntämä vakuutus (IAS 19.7).

⁵² Käypä arvo on se rahamäärä, johon omaisuuserä voitaisiin vaihtaa asiaa tuntevien, liiketoimeen halukkaiden ja toisistaan riippumattomien osapuolten välillä (IAS 19.7).

tappiot aiheutuvat käytettyjen olettamusten muutoksista sekä kokemusperäisistä tarkistuksista eli arvioitujen olettamusten ja toteutuman välisestä erosta (IAS 19.7). Ne voivat aiheutua joko etuusperäisen velvoitteen nykyarvon tai järjestelyyn kuuluvien varojen käyvän arvon lisäyksistä tai vähennyksistä (IAS 19.94). IAS 19 -standardi mahdollistaa tällä hetkellä neljä eri tapaa kirjata vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot. Ne voidaan kirjata välittömästi tuloslaskelmaan tai niiden syntyhetken tilikaudella suoraan omaan pääomaan⁵³. Niihin voidaan soveltaa ns. putkimenetelmää⁵⁴ tai ne voidaan kirjata systemaattisesti jotain muuta menetelmää käyttäen, jos se johtaa vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden putkimenetelmää nopeampaan kirjaamiseen. (Halonen ym. 2006, 300.) Putkimenetelmässä tuloslaskelmaan kirjataan vain osa syntyneistä vakuutusmatemaattisista voitoista ja tappioista ja tämä kirjattava osuus jaksotetaan usealle tilikaudelle.

Ennen vuonna 2006 lisättyä mahdollisuutta kirjata vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan harva yrityksistä kirjasi vakuutusmatemaattiset erät niiden syntymistilikaudella. Taustalla oli välittömään kirjaukseen liittyvä tuloksen volatiliiteetti. (McGeachin 2005, 98.) Putkimenetelmässä standardi on määritellyt rajan, jonka yli menevä osa edellisen tilinpäätöksen kirjaamattomista nettomääräisistä vakuutusmatemaattisista voitoista ja tappioista on vähintään kirjattava tuloslaskelmaan. Raja on suurempi seuraavista (IAS 19.92):

- 10 % velvoitteen nykyarvosta edellisen tilikauden päättyessä
- 10 % varojen käyvästä arvosta edellisen tilikauden päättyessä

Tämä yli menevä osa jaksotetaan järjestelyyn osallistuvien työntekijöiden odotetulle keskimääräiselle jäljellä olevalle työssäoloajalle (IAS 19.93). Ylittävä osa lasketaan vuosittain, joten tuloslaskelmaan kirjattavan erän määrä muuttuu yleensä joka vuosi (Suomalaisten eläkejärjestelyjen...2005, 43). Seuraavassa on esitetty esimerkki putkimenetelmän soveltamisesta (mukailen IFRS-standardit 2004, 974–975).

Oletetaan, että velvoitteen nykyarvo ja järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo on vaihdellut taulukon 2 mukaisesti kolmen vuoden aikana:

⁵³ Mahdollisuus kirjata vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan lisättiin standardiin vuonna 2006. Se on johdettu Ison-Britannian FRS 17 Retirement Benefits -standardista, joka edellyttää kirjausta suoraan omaan pääomaan (Halonen ym. 2006, 306). Tarkemmin sanottuna kirjattaessa vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan, ne kirjataan laskelmaan oman pääoman muutoksista, jota kutsutaan kirjattuja tuottoja ja kuluja osoittavaksi laskelmaksi (IAS 19.93B).

⁵⁴ Corridor Method

Taulukko 2 Velvoitteen nykyarvon ja varojen käyvän arvon kehitys (mukaillen IFRS-standardit 2004, 974)

milj. euroa	2005	2006	2007
Velvoitteen nykyarvo 1.1.	1 000	1 141	1 197
Velvoitteen nykyarvo 31.12.	1 141	1 197	1 295
Järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo 1.1.	1 000	1 092	1 109
Järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo 31.12.	1 092	1 109	1 093

Putken rajat määritetään edellisen tilikauden taseen perusteella (IAS 19.92). Esimerkiksi vuoden 2006 osalta valitaan suurempi seuraavista: 10 % x 1 141 tai 10 % x 1092 eli putken rajaksi muodostuu 114. Edellisen tilikauden päättyessä kertyneitä nettomääräisiä vakuutusmatemaattisia voittoja tai tappioita verrataan tähän ”putkeen”. Kirjattavat ja kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot voidaan määrittää taulukosta 3 ilmenevällä tavalla:

Taulukko 3 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden määrittäminen (mukaillen IFRS-standardit 2004, 975)

milj. euroa	2005	2006	2007
Nettomääräiset kertyneet kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot (+) ja tappiot (-) 1.1.	140	107	170
”Putken” rajat 1.1.	100	114	120
Ylimenevä osa (A)	40	0	50
Keskimääräinen odotettu jäljellä oleva työssäoloaika (vuosina) (B)	10	10	10
Tilikaudella kirjattava vakuutusmatemaattinen voitto (+) tai tappio (-) (A/B)	4	0	5
Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot (+) tai tappiot (-) 1.1.	140	107	170
Nettomääräinen vakuutusmatemaattinen voitto (+) tai tappio (-) tilikaudelta ⁵⁵	-29	63	-92
Välisumma	111	170	78
Tilikaudella kirjattava vakuutusmatemaattinen voitto (-) tai tappio (+)	-4	0	-5
Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot (+) tai tappiot (-) 31.12.	107	170	73

⁵⁵ Tilikaudella syntyneitä nettomääräisiä vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita ei ole voitu johtaa esitetystä laskelmasta. Määrät on valittu sattumanvaraisesti.

Yllä olevasta taulukosta nähdään, että putken rajat ovat ylittyneet ainoastaan vuosien 2005 ja 2007 osalta. Putken ylittävä osuus vakuutusmatemaattisista voitoista ja tappioista kirjataan tuloslaskelmaan jaksottaen se työntekijöiden keskimääräiselle jäljellä olevalle työssäoloajalle. Vuonna 2005 tuloslaskelmaan kirjattavaa etuuspohjaista eläkekulua pienentää 4 miljoonan euron vakuutusmatemaattinen voitto ja vuonna 2007 5 miljoonan euron vakuutusmatemaattinen voitto. Taulukosta nähdään myös tilikauden aikana syntyneet vakuutusmatemaattiset erät. Vuonna 2005 on syntynyt vakuutusmatemaattista tappiota 29 miljoonaa euroa, vuonna 2006 vakuutusmatemaattista voittoa 63 miljoonaa euroa ja vuonna 2007 vakuutusmatemaattista tappiota 92 miljoonaa euroa. Mikäli vakuutusmatemaattiset erät kirjattaisiin suoraan tuloslaskelmaan niiden syntyessä, tuloslaskelmaan kirjattavan etuuspohjaisen eläkekulun heilahtelut olisivat huomattavasti suuremmat verrattuna putkimenetelmän mukaan tuloslaskelmaan kirjattavaan erään. Tämä esimerkki kuvastaa sitä, miksi suurin osa yrityksistä on varsinkin ennen vuonna 2006 tullutta mahdollisuutta kirjata erät suoraan omaan pääomaan käyttänyt putkimenetelmää vakuutusmatemaattisten erien käsittelyssä. Putkimenetelmän käyttö tasaa vakuutusmatemaattisten erien aiheuttamaa heilahtelevaa tulosvaikutusta.

Putkimenetelmää sovellettaessa kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot lisätään ja tappiot vähennetään järjestelyn yli- tai alikatteesta. Kirjattaessa vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan (tai suoraan tulokseen), taseeseen merkittävä määrä muodostuu järjestelyn tilinpäätöspäivän yli- tai alikatteesta. Tuloslaskelmaan kirjattava kauden kulu perustuu parhaaseen arvioon. (McGeachin 2005, 98.) Vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot johtuvat siitä, että tehdyt olettamukset eivät vastaa toteutuneita arvoja tai olettamuksia on muutettu. Kirjattaessa erät suoraan omaan pääomaan, niitä ei missään myöhemmässäkään vaiheessa kirjata enää tuloslaskelmaan. Mikäli vakuutusmatemaattiset erät kirjattaisiin suoraan omaan pääomaan, taulukossa 2 ja 3 esitetyssä esimerkissä kaikki kauden aikana syntyneet vakuutusmatemaattiset erät joko pienentäisivät tai kasvattaisivat oman pääoman määrää.

3.1.4.2 Eri kirjaamistapojen vertailu

Putkimenetelmässä vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita ei kirjata sillä tilikaudella, kun ne syntyvät. Vakuutusmatemaattisten erien kirjaaminen vasta myöhempinä tilikausina on otettu IASB:n muutoshankkeessa erityisesti esille⁵⁶. Ne erät, jotka eivät

⁵⁶ Jo vuonna 1999 voimaan astunutta standardia valmisteltaessa IASC piti välitöntä kirjaamista hyvänä vaihtoehtona. Se ei kuitenkaan uskonut, että vaihtoehdon toteuttaminen olisi mahdollista ennen eräiden tuloksen raportointiin liittyvien kysymysten ratkaisemista. (IAS 19 BC 41.) IASB ilmaisi myös vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä, että se suhtautuu varauksellisesti vakuutusmatemaattisten erien lykättyyn kirjaamiseen (Amendment to...2004, 4).

ylitä ns. putkea, jätetään kokonaan kirjaamatta. Lisäksi putken ylittävät erät jaksotetaan työntekijöiden jäljellä olevalle palvelusajalle.⁵⁷ Käsittelytapaa on yleisesti kritisoitu muun muassa sen vuoksi, että käsittelytapa voi johtaa omaisuuserän esittämiseen taseessa, vaikka järjestely on alikatteinen. Vastaavasti käsittelytapa voi johtaa siihen, että ylikatteisesta järjestelystä esitetään taseessa velka. Lisäksi olennainen tieto järjestelyyn liittyen on esitetty vain liitetiedoissa. Toisaalta putkimenetelmän soveltaminen johtaa monimutkaiseen laskentaan, jota monen tilinpäätöksen käyttäjän voi olla vaikea ymmärtää. Myös yritysten on ylläpidettävä tässä tapauksessa monimutkaisia ja kustannuksia aiheuttavia rekistereitä. IASB on esittänyt alustavasti keskustelumuiotiossaan, että kaikki muutokset varojen ja velvoitteiden arvoissa tulisi kirjata tilinpäätökseen sillä kaudella, jolloin ne syntyvät. Nykyinen malli poikkeaa siitä, miten muiden varojen ja vastuiden muutokset käsitellään. Vakuutusmatemaattisten erien kirjaaminen välittömästi olisi myös standardien yleisten perusteiden mukaista. Toisaalta eri kirjaamisvaihtoehtojen poistaminen lisäisi yritysten välistä vertailukelpoisuutta. IASB:n mukaan kaikkien erien välitön kirjaaminen edellyttää kuitenkin sen ratkaisemista, miten ja missä nämä erät tilinpäätöksessä esitetään. (Discussion Paper Preliminary...2008, 7-8, 19, 26, 28, 30.)⁵⁸

Putkimenetelmä otettiin mukaan standardiin, koska haluttiin ottaa huomioon standardia valmisteltaessa esitetyt kannanotot. Standardia valmisteltaessa osa esitti, että yritysten on vaikeampi määrittää työsuhteen päättymisen jälkeisiin etuuksiin liittyviä velvoitteita verrattuna muihin tilinpäätökseen kirjattaviin eriin. Esimerkiksi tulevien palkkatasojen, henkilöstön vaihtuvuuden ja kuolevuuden ennakoiminen täsmällisesti on mahdotonta. IASB:n mukaan työsuhteen päättymisen jälkeiset velvoitteet eivät ole kuitenkaan ainoa velvoitteiden ryhmä, jossa määrittäminen riippuu epävarmoista tulevaisuuden tapahtumista. Tällaisia ovat esimerkiksi vakuutusvastuut ja osa rahoitusinstrumenteista. IASB:n mukaan velvoitteen määrittämisen vaikeus tai siihen liittyvät mahdolliset epätarkkuudet eivät voi olla riittävä syy sen määrittämättä jättämiselle. (Discussion Paper Preliminary...2008, 26–29.)

Putkimenetelmän kannattajat ovat esittäneet, että tilikaudella tehdyt muutokset olettamuksiin eivät välttämättä johdu kyseisen tilikauden tapahtumista. Olettamuksia on voitu vain muuttaa tilikauden aikana. On esitetty, että olettamusten tarkistamisesta johdettu tuloksen heilahtelu ei anna oikeaa kuvaa velvoitteen muutoksista kauden aikana. Osa oli myös sitä mieltä, etteivät kausittaiset muutokset etuusperusteisiin järjestelyihin

⁵⁷ Lisäksi yritys voi valita myös jonkin muun systemaattisen tavan kirjata vakuutusmatemaattiset erät, mikäli se johtaa erien putkimenetelmää nopeampaan kirjaamiseen.

⁵⁸ Lisäksi IASB on esittänyt, että järjestelyyn kuuluvien varojen tuottoa ei pitäisi jakaa odotettuun tuottoon ja vakuutusmatemaattiseen voittoon tai tappioon. Osa tilinpäätösten käyttäjistä on kuitenkin nähnyt jaon hyödylliseksi, koska odotettu tuottotaso auttaa ennakoimaan paremmin tulevia tuottoja ja yrityksen sijoitustoiminnan onnistumista voidaan verrata siihen. (Discussion Paper Preliminary...2008, 26, 31.)

liittyvien varojen ja velkojen määrässä ole olennaista tietoa tilinpäätösten käyttäjille. Pitkällä aikavälillä muutokset voivat kumota toisensa. Näin ollen muutoksista johtuva vaikutus tuloslaskelmaan ei ole olennaista, kun tehdään päätöksiä, jotka perustuvat yrityksen pitkän aikavälin tulevaisuudennäkymiin. (Discussion Paper Preliminary...2008, 27.) IAS 19 -standardin mukaan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot saattavat pitkällä aikavälillä kumota toisensa. Työsuhteen päättymisen jälkeisiä etuuksia koskevat arviot voidaan nähdä parhaan arvion ympärillä olevana vaihteluvälinä. (IAS 19.95.) Keskustelumuistiossa IASB on esittänyt, etteivät muutokset välttämättä kumoa toisiaan. Mikäli alkuperäiset vakuutusmatemaattiset oletukset ovat päteviä, tulevat vaihtelut voivat kumota toisensa, mutta eivät menneitä vaihteluja. IASB:n mukaan myöskään muutosten mahdollinen kumoutuminen tulevaisuudessa ei oikeuta vakuutusmatemaattisten erien kirjaamista jättämisestä. (Discussion Paper Preliminary...2008, 29.)

Putkimenetelmän kannattajat ovat esittäneet, että vaikka muutokset antaisivat oikean kuvan taloudellisista tapahtumista, niitä ei voida esittää tilinpäätöksessä. Heilahtelut olisivat niin suuria, että ne eivät hyödyttäisi tilinpäätösten lukijoita, jotka yrittävät arvioida yrityksen menestymistä. IASB:n mukaan heilahtelu on hyväksyttävää, jos se antaa oikean kuvan tapahtumista, jotka ovat itsessään arvaamattomia. Mikäli järjestelystä aiheutuvat voitot ja tappiot ovat todellisuudessa suhteellisen suuret, tilinpäätöksen tulisi kuvastaa tätä seikkaa. (Discussion Paper Preliminary...2008, 27, 29.)

Putkimenetelmän kannattajat ovat myös esittäneet, että muutosten vaikutus tilinpäätökseen saattaisi jopa johtaa siihen, että yritykset luopuisivat etuusperusteisista järjestelyistään. IASB:n mukaan taloudellisista tapahtumista tulisi raportoida neutraalilla tavalla niin, ettei tietylle järjestelylle luoda edullisempia tai epäedullisempia kirjauskäytäntöjä. Tällainen menettely huonontaisi raportoinnin laatua. (Discussion Paper Preliminary...2008, 27, 29.)

Amen (2007, 243, 268, 270–272) on tutkinut putkimenetelmään ja suoraan omaan pääomaan kirjaamiseen liittyvien pitkän aikavälin laskentavaikutusten eroa tilanteessa, jossa järjestely on rahastoimaton⁵⁹. Eroa voidaan analysoida vertaamalla kertyneitä nettomääräisiä tuloslaskelmaan kirjaamattomia eriä. Mikäli oletetaan, että työsuhteen päättymisen jälkeen työntekijän tilalle tulee aina uusi työntekijä, kumpaakin menetelmää sovellettaessa syntyy keskimäärin lähes pysyviä kertyneitä tuloslaskelmaan kirjaamattomia voittoja. Yleisesti ottaen kirjattaessa erät suoraan omaan pääomaan tämä tarkoittaa sitä, että omaan pääomaan lisätään huomattavia eriä, joita ei koskaan kirjata tuloslaskelmaan. Tämä on ristiriidassa yleisten laskentaperiaatteiden kanssa. Yleisesti ottaen tutkimuksessa päädyttiin siihen, ettei kertyneiden voittojen ja tappioiden kumou-

⁵⁹ Tehty tutkimus oli ensimmäinen, jossa käytettiin Monte-Carlo-simulaatiota kirjausvaihtoehtojen analysointiin. Käytetyt oletukset perustuivat virallisiin saksalaisiin tilastoihin, joten ne ovat edustavia ainakin Saksassa ja olosuhteiltaan samanlaisissa maissa.

tuminen ole pitkällä aikavälillä mahdollista. Omaan pääomaan kirjaaminen parantaa vastuun määrittämisen laatua, mutta heikentää kustannusten kohdistamista ja vertailukelpoisuutta. Toisaalta eläkekustannuksiin liittyvä epävarmuus vähenee. Putkimenetelmän nähtiin vähentävän eläkevastuuseen ja -kustannuksiin liittyvä epävarmuutta, mutta vastuun määrittämisen ja kustannusten kohdistamisen laatu heikkeni samoin kuin vertailukelpoisuus.⁶⁰ Tutkimuksessa arvioitiin kirjaamistapojen paremmuutta tilanteessa, jossa yrityksen johto ei halua kirjata vakuutusmatemaattisia eriä suoraan tuloslaskelmaan. Näin halutaan estää korkeammat osingonjakovaatimukset. Tässä tilanteessa suoraan omaan pääomaan kirjaamista pidettiin parhaimpana vaihtoehtona.

3.1.5 Muutokset järjestelyissä

Etuuspohjaisesta järjestelystä johtuvaa vastuuta määritettäessä tulee myös kirjata takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot. Standardin mukaan takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot ovat aikaisempien tilikausien työsuoritukseen perustuvan veloitteen nykyarvon lisäys, joka johtuu siitä, että tarkasteltavana olevalla tilikaudella on otettu käyttöön työsuhteen päättymisen jälkeisiä etuuksia tai niihin on tullut muutoksia. Mikäli etuudet ovat parantuneet tai yritys on ottanut käyttöön uusia etuuksia, menot lisääntyvät. Jos olemassa olevia etuuksia on vähennetty, menot pienentyvät. (IAS 19.7.) Nämä menot kirjataan kuluiksi tasaerinä sinä keskimääräisenä aikana, joka kuluu etuuksien vapaakirjautumiseen.⁶¹ Muutokset siis kirjataan vapaakirjautumisen aikana, vaikka ne perustuisivatkin aikaisempaan työsuoritukseen (Räty & Virkkunen 2004, 335). Jos etuudet vapaakirjautuvat välittömästi järjestelyn käyttöönoton tai siihen tehtyjen muutosten jälkeen, takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot tulee kirjata välittömästi kuluksi. (IAS 19.96.)⁶²

Järjestelystä voi johtua voittoja ja tappioita myös siksi, että etuuspohjaista järjestelyä on supistettu tai velvoite täytetty. Nämä voitot tai tappiot on kirjattava, kun supistaminen tai täyttäminen on tapahtunut. (IAS 19.109.) Veloitteen täyttämällä tarkoitetaan etuuden tosiasiallista maksamista sen piiriin kuuluville työntekijöille (Räty & Virkkunen 2004, 335). Voittoon tai tappioon sisältyvät mahdolliset muutokset veloitteeseen ja

⁶⁰ Tutkimuksen mukaan putken ylittävän osuuden kirjaaminen välittömästi tulokseen paransi vastuun määrittämisen ja kustannusten kohdistamisen laatua samoin kuin vertailukelpoisuutta. Menetelmään liittyi kuitenkin suuri epävarmuus eläkevastuusta ja -kustannuksista. Tutkimuksessa suositeltiin tämän kirjaamistavan käyttöä.

⁶¹ IASB on maaliskuussa 2008 julkaisemassaan keskustelumuistiossa esittänyt alustavasti, että vapaakirjautumattomat takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot tulisi huomioida sinä kautena, kun järjestelyä on muutettu (Discussion Paper Preliminary...2008, 26).

⁶² Etuuksien vähentämisestä johtuva veloitteen vähennys kirjataan negatiivisina takautuvaan työsuoritukseen perustuvina menoina ajanjaksona, joka keskimäärin kuluu etuuksien pienentyneen osuuden vapaakirjautumiseen (IAS 19.100).

varojen käypään arvoon sekä aikaisemmin kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot sekä takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot. (IAS 19.109.) Ennen järjestelyn supistamisen tai velvoitteen täyttämisen vaikutuksen määrittämistä yrityksen on määritettävä järjestelyyn liittyvä velvoite ja varat uudelleen käyttäen tarkasteluhetkellä vallitsevia vakuutusmatemaattisia olettamuksia. (IAS 19.110.)

3.2 Erityiskysymykset Suomessa

Suomessa laskelmissa käytettävän diskonttauskoron määrittäminen ei ole yksiselitteistä, koska standardin kriteerit täyttävää korkoa ei voida määrittää pelkästään kotimaisiin markkinoihin perustuen. Suomessa ei ole velkakirjalainoja, joilla olisi tarpeeksi pitkä juoksuaika. (Halonen ym. 2006, 299.) Suomessa on jo pitkään ollut tapana järjestää vuosittain eri asiantuntijatahojen välinen keskustelutilaisuus, jossa on keskusteltu suomalaisissa, IAS 19 -standardin mukaisissa laskelmissa käytettävästä diskonttauskorosta. Vielä 2000-luvun alussa keskustelutilaisuudessa päätettiin, minkä suuruinen käytettävän diskonttauskoron tulisi suurin piirtein olla. Nykyisin näissä keskusteluissa on painotettu enemmän diskonttauskoron yrityskohtaista määrittämistä. (Ilkka, haastattelu; Jalkanen, haastattelu.) Eläkevelkojen maturiteetit voivat vaihdella eri yrityksissä riippuen henkilöstön ikäjakaumasta. Tämän pitäisi heijastua käytettävään diskonttauskorkoon.⁶³ Yhteisissä keskustelutilaisuuksissa keskustellaan nykyisin diskonttauskoron määrittämiseen liittyvistä perustekijöistä. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi se, mihin rahoitusinstrumentteihin diskonttauskoron määrittäminen voidaan perustaa ja miten markkinat ovat kehittyneet. Haastateltu IFRS-asiantuntija näkee perustekijöistä käydyt yhteiset keskustelut positiiviseksi asiaksi. Diskonttauskorolla on suuri vaikutus eläkevelan määrään ja sen ei pitäisi kovin suuresti vaihdella suomalaisten yhtiöiden välillä. Yleensä Suomessa on diskonttauskorkojen välinen ero voinut olla korkeintaan noin 0,5 prosenttiyksikköä. Diskonttauskorkoon vaikuttaa kuitenkin kunkin yhtiön eläkevelan maturiteetti ja korkokehitys valitun diskonttauskoron määrittämisperusteen osalta. (Jalkanen, haastattelu.)

Työnantaja voi Suomessa järjestää työntekijöiden eläkkeet eläkevakuutusyhtiössä, eläkesäätiössä tai eläkekassassa. Erityisesti silloin, kun eläkkeet on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa, etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen käsittely edellyttää yhteistyötä eri tahojen välillä. Eläkesäätiön tai -kassan edustajat laskevat säätiön tai kassan varat ja velat suomalaisen käytännön mukaan soveltaen TyEL:a. Nämä laskelmat työnantajan eli

⁶³ Haastatellun KHT-tilintarkastajan mukaan jokainen yksittäinen velvoite pitäisi teoriassa laskea sen juoksuaikaa vastaavalla korolla. Suuressa järjestelyssä juoksuaika voi kuitenkin vaihdella hyvinkin paljon riippuen työntekijöiden ikäjakaumasta. Käytännössä laskelmissa käytetään yhtä korkoa, koska eri maturiteettien mukaisten korkojen käyttäminen laskelmissa olisi käytännössä mahdotonta. (Ilkka, haastattelu.)

konsernin tulee muuttaa IAS 19 -standardin mukaisiksi. Standardin edellyttämän laskelman tekee käytännössä yhtiön puolesta ulkopuolinen aktuaari. (Jalkanen, haastattelu.)

Suomen työeläkejärjestelmä on ainutlaatuinen. Kun TyEL:iin tehdään muutoksia, tulee eri asiantuntijatahojen päästä yksimielisyyteen siitä, miten muutos käsitellään IAS 19 -standardin mukaan. Standardi ei ole aina tällaisissa tilanteissa yksiselitteinen.⁶⁴ Muutoksessa voi olla kyse takautuvaan työsuoritukseen perustuvasta menosta, vakuutusmatemaattisesta voitosta tai tappiosta tai järjestelyn supistamisesta. Esimerkiksi vuoden 2007 alusta voimaan astuneiden TyEL:n muutosten pitää näkyä yritysten vuoden 2007 laskelmissa. Muutokset on sovittava yhteen IFRS-standardien kanssa. Lainmuutoksissa on varauduttu tulevaisuudessa kasvavaan eläkevastuuseen. Suomessa on suhteellisen vähän rahastoitu eläkkeitä. Lainmuutoksella on sallittu aikaisempaa enemmän sijoitusten tekeminen riskisempiin rahoitusinstrumentteihin. Tällä tavoitellaan parempaa tuottoa. Vanhuuseläkkeen rahastoitu osuus on katsottu eläkesäätiöissä tai -kassoissa hoidettujen eläkkeiden osalta etuus pohjaiseksi järjestelyksi. Lainmuutoksen myötä vanhuuseläkkeen rahastoitu osuus tulee kasvamaan ja näin myös etuus pohjaisen eläkevelan määrä tilinpäätöksissä kasvaa. (Jalkanen, haastattelu.)

3.3 Etuus pohjaiset eläkejärjestelyt tilinpäätöksessä

3.3.1 *Etuus pohjaisen eläkejärjestelyn esittäminen taseessa ja tuloslaskelmassa*

Taseeseen kirjataan etuus pohjaisesta järjestelystä johtuvana velkana seuraavien erien nettomääräinen kokonaissumma (IAS 19.54):

- veloitteen nykyarvo tilinpäätöspäivänä
- vähennettynä järjestelyyn mahdollisesti kuuluvien varojen tilinpäätöspäivän käyvällä arvolla
- lisättynä kirjaamattomilla vakuutusmatemaattisilla voitoilla ja vähennettynä kirjaamattomilla vakuutusmatemaattisilla tappioilla
- vähennettynä takautuvaan työsuoritukseen perustuvilla kirjaamattomilla menoilla

⁶⁴ Vrt. Alkio (2005, 444), jonka mukaan Suomen eläkejärjestelmän osalta olemassa olevan EU-oikeuden hyödyntäminen ei ole yksiselitteistä. Muualta Euroopasta on vaikea löytää vastaavaa järjestelmää, jossa lakisäätetyn eläketurvan sijoitustoiminta ja hallinnointi olisi yksityistetty eläkevakuutusyhtiöille, -kassoille ja -säätiöille.

Näiden erien yhteisvaikutus voi johtaa siihen, että lopputulokseksi saadaan negatiivinen luku eli omaisuuserä. Standardissa on määritelty tälle taseessa esitettävälle omaisuuserälle yläraja. Omaisuus arvostetaan määrään, joka on pienempi seuraavista (IAS 19.58):

- edellä selostetulla tavalla IAS 19.54:n mukaan määritetty määrä
- seuraavien erien kokonaissumma:
 - kertyneet kirjaamattomat nettomääräiset vakuutusmatemaattiset tappiot sekä takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot ja
 - palautuksina järjestelystä tai tulevien järjestelyyn suoritettavien maksujen vähennyksenä saatavan taloudellisen hyödyn nykyarvo.

Kun IAS 19 -standardia oli jonkin aikaa sovellettu, havaittiin, että edellä esitetty omaisuuserän ylärajan määrittämistapa ja vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytetty putkimenetelmä saattoivat yhdessä johtaa siihen, että yritykset raportoivat voittoa vakuutusmatemaattisten tappioiden vuoksi ja vastaavasti tappiota vakuutusmatemaattisten voittojen johdosta. Tämä tilanne koskee yritystä, jonka järjestely on ylikatteinen ja joka ei saa täysin sitä vastaavaa taloudellista hyötyä palautuksina tai tulevien maksujen vähennyksenä. (ks. McGeachin 2002, 100.) Seuraavassa havainnollistetaan asiaa esimerkin avulla. Lähtötilanne järjestelyssä on seuraavanlainen (muokailen IFRS-standardit 2004, 980):

Vuosi	Järjestelyn ylijäämä	Saatava	
		taloudellinen hyöty	Kirjaamattomat tappiot
2006	100	0	0
2007	70	0	30

Vuoden 2006 lopussa järjestelyn ylijäämä on 100. Yritys ei kuitenkaan saa taloudellista hyötyä eikä sillä ole kirjaamattomia tappioita. IAS 19.58:n mukaisesti omaisuuserää ei voida kirjata lainkaan. Vuonna 2007 järjestelyssä on syntynyt vakuutusmatemaattista tappiota 30, joka on pienentänyt ylijäämää vastaavasti. IAS 19.58:n mukainen yläraja olisi vuonna 2007 30. Yritys kirjaisi omaisuuserän 30, jolloin syntyisi tulosaikavaihteisesti kirjattava voitto 30. Yritys kirjaisi voittoa ainoastaan sen vuoksi, että sellainen ylijäämä on pienentynyt, josta yritys ei pysty hyötymään. (IFRS-standardit 2004, 981.)

IASB oli yhtä mieltä laskentatoimen ammattilaisten kanssa siitä, ettei tällainen lopputulos anna oikeaa kuvaa kauden tapahtumista. Tässä yhteydessä IASB totesi, että sekä putkimenetelmää että taloudelliseen hyötyyn perustuvaa omaisuuden arvostamista tulisi tarkastella uudelleen. Se päätyi kuitenkin lyhyen aikavälin ratkaisuun ja lisäsi standardiin varsin monimutkaisen kappaleen 58A, jolla pyritään estämään edellä esitetty tilanne. (ks. McGeachin 2002, 100.) IAS 19.58A:n pääperiaate on, että yritys ei saa kirjata voittoa yksinomaan tilikauden vakuutusmatemaattisen tappion tai takautuvaan työsuoritukseen perustuvan menon seurauksena eikä tappiota yksinomaan tilikauden va-

kuutusmatemaattisen voiton perusteella. Edellä esitetyssä esimerkissä vakuutusmatemaattinen tappio 30 kirjattaisiin kokonaan välittömästi, jolloin omaisuuserän yläraja olisi edelleen nolla, eikä voittoa kirjattaisi (IFRS-standardit 2004, 982).

IAS 19.59:n mukaan yritys voi ylikatteisen järjestelyn osalta esittää taseessa omaisuuserän, kun sillä on mahdollisuus käyttää ylijäämä vastaisen taloudellisen hyödyn kerryttämiseen vastaisten maksusuoritusten vähennyksenä tai maksettavina palautuksina. IFRIC (International Financial Reporting Interpretations Committee) julkaisi heinäkuussa 2007 tulkinnan IFRIC 14, joka antaa ohjeistusta siihen, miten yrityksen tulee määrittää taseessa esitettävä omaisuuserä⁶⁵. Tulkinnan tarkoituksena on yhdenmuikaistaa omaisuuserän esittämisessä noudatettuja käytäntöjä tilanteessa, jossa järjestelmä on ylikatteinen. Tulkintaa on sovellettava tilikausilta, jotka alkavat 1.1.2008 tai sen jälkeen. (IFRIC issues interpretation...2007.) Tulkinta tarkentaa IAS 19 -standardin säännöstä siten, että järjestelyyn kuuluvien varojen katsotaan olevan työnantajan saatavilla tilinpäätöspäivänä, kunhan varat ovat jossain vaiheessa järjestelyn olemassaolon aikana tai toiminnan päättyttyä realisoitavissa. IFRIC tarkensi, että yritys kontrolloi varoja vain, jos sillä on ehdoton oikeus palautuksiin järjestelystä. Tämä oikeus ei ole ehdoton, jos kolmas osapuoli tai yrityksen hallitsemattomissa olevat tapahtumat vaikuttavat siihen. Palautuksina saatava määrä on se ylijäämän määrä tilinpäätöspäivänä, johon yrityksellä on oikeus, vähennettynä siihen liittyvillä kuluilla. (IFRIC 14 – IAS 19 – The Limit on...2007, 1-2.)⁶⁶

IAS 19 -standardi sisältää varsin vähän säännöksiä siitä, miten eläkevastuu ja siitä aiheutuvat kustannukset tulisi esittää tilinpäätöksessä. Standardin mukaan järjestelystä johtuva omaisuuserä on netotettava toisesta järjestelystä johtuvaa velkaa vastaan silloin ja vain silloin, kun yrityksellä on laillisesti toimeenpantavissa oleva oikeus käyttää yhden järjestelyn ylijäämä toisesta järjestelystä aiheutuvan velvoitteen suorittamiseen. Lisäksi edellytyksenä on, että yritys aikoo joko suorittaa veloitteet nettomääräisenä tai realisoida yhden järjestelyn ylijäämän ja samanaikaisesti täyttää toisesta järjestelystä johtuvan velvoitteensa. (IAS 19.116)

Tuloslaskelmaan kirjataan kuluksi tai tuotoksi seuraavien erien nettomääräinen kokonaissumma (IAS 19.61):

⁶⁵ Se myös selvittää, miten eläkevastuuseen tai -varaan vaikuttaa se, että järjestelyyn liittyy vähimmäisrahastointivaatimuksia (IFRIC issues interpretation...2007). IASB on tarkentanut, että tulkintasuositus koskee myös niitä yhtiöitä, joiden järjestelyihin ei liity vähimmäisrahastointivaatimuksia. Riittää, että järjestely on IAS 19 -standardin mukaan ylikatteinen. (Questions & Answers IFRIC 14).

⁶⁶ IFRIC 14:n johdosta yritys voi joutua kirjaamaan IAS 19 -standardin perusteella ylimääräisen veloitteen, joka johtuu siitä, että vähimmäisrahoitusvaatimukset synnyttävät velvollisuuden maksaa järjestelyyn lisämaksuja, joita ei palauteta työnantajalle takaisin tai hyvitetä alennettuina maksuina. Tulkintaa on kritisoitu siitä, että ne yritykset, joiden järjestelyt ovat ylikatettuja, voivat joutua IFRIC 14:n perusteella kirjaamaan ylikatteen vastuuksi. (Jetuuh 2007, 8.)

- tilikauden työsuoritukseen perustuvat menot
- korkomenot
- järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuotto
- vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot yrityksen soveltaman laatimisperiaatteen mukaisesti
- takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot ja
- järjestelyn supistamisen tai velvoitteen täyttämisen vaikutukset.

Mikäli nettomäärä on positiivinen, tuloslaskelmaan kirjataan tuottoa. Tässä yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon taseeseen merkittävän vastaavan omaisuuserän arvostamiseen liittyvät rajoitteet. (Räty & Virkkunen 2004, 340.) IAS 19 -standardissa ei määritellä sitä, tuleeko yrityksen esittää etuuspohjaisesta järjestelystä johtuvien menojen eri osatekijät tuloslaskelmassa yhtenä tuotto- tai kulueränä (IAS 19.119). Käytännössä eläkekulu on yleensä kirjattu kululajikohtaisessa tuloslaskelmassa yhtenä eränä henkilöstökuluihin. Toimintokohtaisessa tuloslaskelmassa eläkekulu jaetaan toiminoille samojen perusteiden mukaan kuin muutkin erät. (Halonen ym. 2006, 313.)

3.3.2 *Etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä esitettävät laatimisperiaatteet ja liitetiedot*

IAS 19 -standardin mukaan tilinpäätöksessä on esitettävä informaatiota, jonka avulla tilinpäätöksen käyttäjien on mahdollista arvioida yritysten etuuspohjaisten järjestelyjen luonnetta ja järjestelyissä kauden aikana tapahtuneiden muutosten taloudellista vaikutusta (IAS 19.120). Etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä tulee esittää tilinpäätöksessä laajat liitetiedot. Tuloslaskelmaan kirjattava nettokulu tai -tuotto ja taseeseen kirjattava nettovelka tai omaisuuserä muodostuvat useiden erien nettovaikutuksesta. Liitetiedoissa esitetään nämä erät, joista nettoluvut ovat muodostuneet. Lisäksi liitetiedoissa annetaan tietoja esimerkiksi vakuutusmatemaattisissa laskelmissa käytetyistä olettamuksista. (Halonen ym. 2006, 316.) Vuonna 2006 voimaanastuneen muutoksen myötä IAS 19 -standardin liitetietovaatimukset laajenivat. Tavoitteena oli yhdenmukaistaa IAS 19 -standardin vaatimuksia US GAAPin vaatimusten kanssa (Amendment to...2004, 5). Laajojen ja yksityiskohtaisten tietojen esittämisvaatimusten on nähty heijastavan aiheen monimutkaisuutta ja herkkyyttä (Observations on the...2006, 67).⁶⁷

Tilanteessa, jossa yrityksellä on useampi kuin yksi etuuspohjainen järjestely, standardi sallii erilaisia tapoja esittää tiedot. Ne voidaan antaa joko yhteenlaskettuina, jokaisesta järjestelystä erikseen tai hyödyllisimmäksi katsotulla tavalla ryhmiteltyinä. Kun ti-

⁶⁷ Maaliskuussa 2008 julkaisemassaan keskustelumuistiossa IASB ilmoitti, että se aikoo tarkastella uudelleen myös vaatimuksia, jotka koskevat etuuspohjaisista järjestelyistä tilinpäätöksessä annettavia tietoja (Discussion Paper Preliminary...2008, 18).

linpäätöksessä esitetään jostain ryhmästä yhteenlaskettuja tietoja, esitetään ne painotettuina keskiarvoina tai suhteellisen kapeina vaihteluväleinä. (IAS 19.122.) IAS 19.120A:ssa on esitetty listaus tilinpäätöksessä esitettävistä liitetiedoista. Seuraavassa esitetään standardin olennaisimmat vaatimukset ja esimerkkejä siitä, miten vaaditut tiedot voidaan käytännössä esittää⁶⁸.

Standardin mukaan tilinpäätöksessä tulee esittää yleinen kuvaus siitä, minkä tyyppinen järjestely on kyseessä⁶⁹. Lisäksi yhtiön tulee antaa tieto noudatetuista tilinpäätöksen laatimisperiaatteista vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa. (IAS 19.120Aa–b.) Tilinpäätöksessä on esitettävä täsmäytyslaskelma velvoitteen nykyarvon ja varojen käyvän arvon sekä taseeseen merkittyjen varojen ja velkojen välillä (IAS 19.120Af). Tilinpäätöksessä on myös annettava erittely velvoitteesta jaettuna kokonaan rahastoimattomiin järjestelyihin ja kokonaan tai osaksi rahastoituihin järjestelyihin (IAS 19.120Ad). Täsmäytyslaskelma voidaan esittää taulukossa 4 esitetyllä tavalla:

Taulukko 4 Taseen etuus pohjaisen eläkevelan tai -saamisen määräytyminen (mukailen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 133)

Taseen etuus pohjainen eläkevelka milj. euroa	2007	2006
Rahastoimattomien velvoitteiden nykyarvo	190	170
Rahastoitujen velvoitteiden nykyarvo	280	290
Varojen käypä arvo	-275	-255
Ali- (+) / ylikate (-)	195	205
Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot (+) ja tappiot (-)	-45	-30
Kirjaamattomat takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot	-50	-65
Nettomääräinen velka	100	110
Määrät taseessa:		
Velat	135	159
Saaminen	-35	-49
Nettomääräinen velka	100	110

Taulukossa 4 esitetyssä täsmäytyslaskelmassa on esitetty eri järjestelyjen tiedot yhteenlaskettuina. Taseessa eri järjestelyistä johtuvaa velkaa ja saamista ei ole kuitenkaan voinut netottaa. Laskelmassa on ilmoitettu erikseen rahastoimattomat ja rahastoidut velvoitteet d-kohdan mukaisesti. Järjestely on alikatteinen eli varojen käypä arvo alittaa

⁶⁸ Luvussa esitettyjen taulukoiden ei ole tarkoitus täsmätä keskenään.

⁶⁹ Standardin mukaan kuvauksessa erotetaan esimerkiksi kiinteään palkkaan perustuvat eläkejärjestelyt loppupalkkaan perustuvista eläkejärjestelyistä (IAS 19.121).

velvoitteiden nykyarvon. Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot ja takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot ovat pienentäneet nettomääräisen velan määrää.

Tilinpäätöksessä on esitettävä kauden alun ja lopun välinen täsmäytyslaskelma velvoitteen nykyarvon muutoksista (IAS 19.120Ac). Vastaavanlainen laskelma on esitettävä myös järjestelyyn kuuluvien varojen käyvän arvon osalta (IAS 19.120Ae). Nämä täsmäytyslaskelmat lisättiin liitetietovaatimuksiin vuoden 2006 alusta voimaan astuneen muutoksen yhteydessä. Näiden täsmäytyslaskelmien uskottiin antavan selkeämpää tietoa järjestelystä. Aikaisemmin liitetiedoissa piti esittää täsmäytyslaskelma taseessa esitetyn velan tai saamisen muutoksista tilikauden aikana. Tämä laskelma ei antanut tietoa esimerkiksi kirjaamattomista vakuutusmatemaattisista eristä. (IAS 19 BC 85A.) Täsmäytyslaskelma velvoitteen nykyarvon osalta voidaan esittää esimerkiksi taulukon 5 mukaisesti:

Taulukko 5 Täsmäytyslaskelma velvoitteen nykyarvon muutoksista kauden aikana (mukaillen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135)

Velvoitteen nykyarvon muutokset milj. euroa	2007	2006
Velvoite tilikauden alussa	340	348
Työsuorituksesta johtuvat menot	15	22
Korkomenot	17	17
Vakuutusmatemaattiset voitot (-) ja tappiot (+)	-20	-33
Järjestelyn supistamisesta johtuvat voitot (-) ja tappiot (+)	-6	-3
Maksetut etuudet	-9	-11
Velvoite tilikauden lopussa	337	340

Velvoitteen nykyarvoa ovat kauden aikana kasvattaneet tilikauden työsuorituksesta johtuvat menot sekä korkomenot. Velvoitteen nykyarvoa ovat kauden aikana pienentäneet järjestelyn supistamisesta johtuvat voitot sekä järjestelystä maksetut etuudet. Nämä huomioon ottaen velvoitteen nykyarvo olisi kauden lopussa 357 miljoonaa euroa. Vuoden lopun toteutuneiden vakuutusmatemaattisten laskelmien mukaan velvoitteen nykyarvo on kuitenkin kauden lopussa 337 miljoonaa euroa. Kauden aikana on syntynyt vakuutusmatemaattista voittoa 20 miljoonaa euroa. Vastaavanlainen täsmäytyslaskelma varojen käyvän arvon osalta voidaan esittää taulukossa 6 esitetyllä tavalla:

Taulukko 6 Täsmäytyslaskelma järjestelyyn kuuluvien varojen käypien arvojen muutoksista kauden aikana (mukailen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135)

Järjestelyyn kuuluvien varojen käypien arvojen muutokset milj. euroa	2007	2006
Varojen käyvät arvot tilikauden alussa	353	310
Varojen odotettu tuotto	20	18
Vakuutusmatemaattiset voitot (+) ja tappiot (-)	-2	23
Työnantajan suorittamat maksut järjestelyyn	19	10
Järjestelyyn osallistuvien suorittamat maksut	4	3
Maksetut etuudet	-9	-11
Varojen käyvät arvot tilikauden lopussa	385	353

Varojen käypää arvoa on kauden aikana kasvattanut varojen odotettu tuotto ja järjestelyyn suoritettavat maksut. Varojen käypää arvoa ovat pienentäneet järjestelystä maksetut etuudet. Nämä huomioon ottaen varojen käypä arvo olisi kauden lopussa 387 miljoonaa euroa. Vuoden lopun toteutuneisiin lukuihin perustuvien laskelmien mukaan varojen käypä arvo on kauden lopussa 385 miljoonaa euroa. Kauden aikana on syntynyt vakuutusmatemaattista tappiota 2 miljoonaa euroa.

Tilinpäätöksessä on lisäksi annettava erittely tulosvaikutteisesti kirjattujen kulujen kokonaismäärään sisältyvistä eristä sekä ilmoitettava ne tuloslaskelman erät, joihin kulut sisältyvät (IAS 19.120Ag)⁷⁰. Erittely tuloslaskelmaan kirjatusta kuluista voidaan esittää taulukosta 7 ilmenevällä tavalla:

Taulukko 7 Tuloslaskelmaan kirjatun eläkekulun muodostuminen (mukailen IFRS-tilinpäätösmalli 2007, 135)

Tuloslaskelman etuus pohjaisen eläkekulun muodostuminen milj. euroa	2007	2006
Tilikauden työsuoritukseen perustuvat menot	15	22
Korkomenot	17	17
Järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuotto	-19	-18
Vakuutusmatemaattiset voitot (-) ja tappiot (+)	-2	0
Takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot	2	1
Tappiot / voitot järjestelyn supistamisesta	-1	-2
Yhteensä	12	20

Tilikaudella on kirjattu tulosvaikutteisesti tilikauden työsuoritukseen perustuvat menot, korkomenot ja osa takautuvaan työsuoritukseen perustuvista menoista. Näistä on vähennetty järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuotto ja järjestelyn supistamisesta

⁷⁰ Mikäli yritys kirjaa vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan, sen tulee esittää sekä kauden aikana että kumulatiivisesti kirjatut määrät (IAS 19.120Ah–i).

johtuvat voitot. Lisäksi tulosvaikutteisesti on kirjattu osa aikaisemmin kirjaamattomista vakuutusmatemaattisista voitoista.

Tilinpäätöksessä on ilmoitettava käytetyt keskeiset vakuutusmatemaattiset oletukset tilinpäätöspäivänä. Näitä ovat standardin mukaan soveltuvin osin diskonttauskorke, järjestelyyn kuuluvien varojen odotetut tuottoasteet tilinpäätöksessä esitettävillä tilikausilla, odotetut palkankorotusasteet sekä indeksit tai muut muuttujat, jotka on määrätty perustaksi vastaisille etuuksien lisäyksille. Lisäksi keskeisiä vakuutusmatemaattisia oletuksia ovat standardin mukaan soveltuvin osin myös muut olennaiset käytetyt vakuutusmatemaattiset oletukset. Standardin mukaan kukin vakuutusmatemaattinen oletamus on esitettävä absoluuttiseen määräänsä, esimerkiksi absoluuttisena prosenttilukuna, eikä vain eri prosenttimäärien tai muiden muuttujien välisenä erona (IAS 19.120An).

Varoihin liittyen tilinpäätöksessä on ilmoitettava järjestelyyn kuuluvien varojen toteutunut tuotto (IAS 19.120Am). Vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä lisättiin varoihin liittyviä liitetietovaatimuksia. IASB katsoi varoihin liittyvät lisätiedot tarpeellisiksi, jotta tilinpäätösten käyttäjät voivat arvioida järjestelyyn liittyvää riskiä (IAS 19 BC 85A). Vuodesta 2006 lähtien liitetiedoissa on pitänyt antaa sanallinen kuvaus perusteesta, jota on käytetty varojen odotettua kokonaistuottoa määritettäessä. Sanallisessa kuvauksessa on kerrottava myös järjestelyyn kuuluvien varojen tärkeimpien ryhmien vaikutuksesta odotettuun kokonaistuottoon. (IAS 19.120Al.) Tilinpäätöksessä on lisäksi vuodesta 2006 lähtien tullut ilmoittaa järjestelyyn kuuluvien varojen tärkeimpien ryhmien osuus kaikkien varojen käyvästä arvosta. Eri ryhmien osalta voidaan esittää prosentuaalinen osuus tai niiden määrä. Tärkeimpiä ryhmiä ovat standardin mukaan vähintään oman pääoman ehtoiset instrumentit, vieraan pääoman ehtoiset instrumentit, kiinteistöt ja kaikki muut varat. Esityksen ei kuitenkaan tule rajoittua näihin ryhmiin. (IAS 19.120Aj).⁷¹ Varojen jakautuminen omaisuusryhmiin voidaan esittää esimerkiksi taulukossa 8 esitetyllä tavalla:

⁷¹ Lisäksi liitetiedoissa on jo ennen vuoden 2006 muutosta pitänyt esittää yrityksen omien rahoitusinstrumenttien ja yrityksen käytössä olevien kiinteistöjen ja muun omaisuuden osuus varojen käyvästä arvosta (IAS 19.120Ak).

Taulukko 8 Varojen jakautuminen omaisuusryhmiin (mukailten IFRS-tilinpäätös-malli 2007, 135)

Varojen jakautuminen omaisuusryhmittäin %	2007	2006
Eurooppalaiset osakkeet	20	18
Pohjoisamerikkalaiset osakkeet	12	15
Eurooppalaiset joukkovelkakirjat	60	58
Kiinteistöt	6	7
Rahavarat	2	2
Yhteensä	100 %	100 %

Vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä lisättiin myös vaatimus esittää tilinpäätöksessä tarkasteltavana olevalta ja neljältä edelliseltä tilikaudelta⁷² lukusarja, jossa on esitetty 1) etuus pohjaisesta järjestelystä johtuvan velvoitteen nykyarvo, järjestelyyn kuuluvien varojen käypä arvo ja järjestelyn yli- tai alikate sekä 2) kokemusperäiset tarkistukset⁷³, jotka tehdään järjestelyn velkoihin ja järjestelyyn kuuluviin varoihin. Nämä kokemusperäiset tarkistukset ilmaistaan joko rahamääränä tai prosenttiosuutena. (IAS 19.120Ap.) IASB näki tärkeäksi, että tilinpäätösten käyttäjät saavat järjestelystä tietoa myös pidemmältä aikaväliltä. Tämä auttaa ennakoimaan järjestelyyn liittyviä tulevia kassavirtoja. (IAS 19 BC 85A.)

Lisäksi vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä lisättiin vaatimus esittää tilinpäätöksessä arvio niistä maksuista, jotka yritys odottaa suorittavansa järjestelyyn seuraavan tilikauden aikana (IAS 19.120Aq), jotta tilinpäätösten käyttäjät saavat tietoa yrityksen lähitulevaisuuden kassavirroista (IAS 19 BC 85A).

⁷² IAS 19.160:n perusteella vuonna 2005 IFRS-standardien soveltamiseen siirtyneet yhtiöt ovat voineet ilmoittaa lukusarjan vain vuodesta 2005 lähtien.

⁷³ Kokemusperäisillä tarkistuksilla tarkoitetaan arvioitujen vakuutusmatemaattisten olettamusten ja toteutuman välistä eroa.

4 ETUUSPOHJAISTEN ELÄKEJÄRJESTELYJEN RAPORTOINTI SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN KONSERNITILINPÄÄTÖKSISSÄ

4.1 Etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen merkitys suomalaisten pörssiyrityiden konsernitilinpäätöksissä

Tutkituista 135 suomalaisen pörssiyrityön vuoden 2006 konsernitilinpäätöksestä 73:ssa on ilmoitettu, että konsernissa on etuuspoijaiseksi luokiteltavia eläkejärjestelyjä. Näistä kolmen yrityön tilinpäätöksessä on kuitenkin kerrottu, että olennainen osa eläkejärjestelyistä on maksupoijaisia. Näiden kolmen yrityön konsernitilinpäätökset on jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle, koska niissä ei ole annettu mitään liitetietoja etuuspoijaisista eläkejärjestelyistä. Lisäksi kaksi yrityötä on ilmoittanut, ettei niiden etuuspoijaisista järjestelyistä ole saatu käyttöön tietoja, joita järjestelyn käsittely etuuspoijaisena edellyttää. Nämä yrityöt ovat käsitelleet järjestelynsä konsernitilinpäätöksessä kokonaisuudessaan maksupoijaisina, joten myös näiden kahden yrityön tilinpäätökset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.⁷⁴ Lisäksi yksi yrityö on luokitellut ainoastaan tekemänsä työttömyyseläkevarauksen etuuspoijaiseksi. Tätäkään yrityötä ei ole otettu mukaan tarkasteluun, koska työttömyyseläke on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle⁷⁵. Näin ollen luvussa 4 esitetyt tiedot etuuspoijaisiin eläkejärjestelyihin liittyvästä raportoinnista perustuvat 67 suomalaisen pörssiyrityön konsernitilinpäätökseen.

Yleisesti ottaen etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen nettomääräinen⁷⁶ vaikutus taseen loppusummaan ei ole ollut merkittävä. Niillä yrityöillä, joilla on järjestelyistä aiheutunut taseeseen nettomääräinen velka, velan määrä on vaihdellut välillä 0–747,4 miljoonaa euroa. Velan määrä on ollut 0–8,3 % taseen loppusummasta. Keskimääräinen velka oli noin 42 miljoonaa euroa ja sen osuus taseen loppusummasta oli keskimäärin 1,48 %. Etuuspoijaisista eläkejärjestelyistä on 16 yrityön taseeseen syntynyt nettomääräinen saatava. Tämän saatavan määrä on vaihdellut välillä 0,006–217,1 miljoonaa euroa. Saatavan määrä on ollut 0,003–8,8 % taseen loppusummasta. Keskimääräinen saatava

⁷⁴ Kyseessä olevat etuuspoijaiset järjestelyt olivat Ruotsissa ja Hollannissa. Myös useat muut yrityöt olivat kertoneet konsernitilinpäätöksessään, että Ruotsissa järjestetyistä etuuspoijaisista usean työnantajan järjestelyistä ei ollut saatu tarvittavia tietoja vastuun jakamiseksi. Tämän vuoksi ne oli käsitelty maksupoijaisina. IAS 19.30 sallii usean työnantajan järjestelyn käsittelemisen maksupoijaisena, jos järjestelyistä ei ole saatavissa riittävästi informaatiota sen käsittelemiseksi etuuspoijaisena.

⁷⁵ Ks. luku 1.3 ”Tutkimusmenetelmä”, jossa on perusteltu työttömyyseläkkeen rajaaminen tutkimuksen ulkopuolelle.

⁷⁶ Osalla yrityöistä nettomääräinen vastuu jakautuu taseessa velkaan ja saatavaan. Tässä esitetyt luvut perustuvat nettomääräiseen vaikutukseen.

oli noin 35 miljoonaa euroa ja osuus taseen loppusummasta oli keskimäärin 1,46 %. Myöskään etuus pohjaisten järjestelyjen tulosvaikutus konsernitilinpäätöksiin ei ole ollut merkittävä. Siltä osin, kuin järjestelyistä on syntynyt kuluja, sen määrä on ollut keskimäärin 8,6 miljoonaa euroa, joka on ollut keskimäärin 1,2 % kaikista henkilöstökuluista. Vastaavasti, jos järjestelyistä on syntynyt tuottoa, sen määrä on ollut keskimäärin 1,7 miljoonaa euroa ja osuus kaikista henkilöstökuluista on ollut keskimäärin 1,2 %.⁷⁷

Vaikka etuus pohjaisen eläkejärjestelyn vaikutus taseeseen ja tuloslaskelmaan ei olisi merkittävä, taustalla oleva järjestely voi kuitenkin olla suuruudeltaan olennainen. Esimerkiksi Outokumpu Oyj:n vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä etuus pohjaiset eläkejärjestelyt eivät näkyneet taseessa lainkaan. Tuloslaskelmaan sisältyi etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä johtuva 11 miljoonaa euron kulu, joka oli 2,2 % konsernin työsuhde-etuuksista johtuvista kuluista. Järjestelyihin liittyvät tase-erät olivat seuraavat (Outokumpu Oyj:n vuosikertomus 2006, 94):

Milj. €	2006
Velvoitteiden nykyarvo	458
Varojen käypä arvo	-413
Erotus	45
Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot (-)	-45
Vastuu taseessa	0

Velvoitteiden nykyarvon ja varojen käyvän arvon erotus ja kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot ovat sattumalta kumonneet toisensa. Huolimatta sinänsä merkittävistä järjestelyihin liittyvistä eristä, järjestelyistä ei ole aiheutunut lainkaan tasevaikutusta. Konsernin taseen loppusumma oli vuonna 2006 6 414 miljoonaa euroa (Outokumpu Oyj:n vuosikertomus 2006, 66).

Vuonna 2006 järjestelyyn liittyvän veloitteen nykyarvo oli yhtiöissä keskimäärin 219 miljoonaa euroa, joka oli keskimäärin 7,8 % taseen loppusummasta. Järjestelyyn liittyvien varojen käypä arvo oli keskimäärin 203 miljoonaa euroa, joka oli keskimäärin 7,7 % taseen loppusummasta.

Tarkastelluista 67 yhtiöstä 55 yhtiöllä oli etuus pohjaiseen järjestelyyn liittyviä varoja. Näistä 75 %:n järjestelyt olivat alikatettuja. Keskimääräinen alikatteen määrä oli 49 miljoonaa euroa (1,6 % taseen loppusummasta). Keskimääräinen ylikate oli noin 59 miljoonaa euroa (2,9 % taseen loppusummasta).

Yhtiöistä 36 on nimenomaisesti maininnut tai konsernitilinpäätöksestä käy muuten selvästi ilmi, että ainakin osa etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä on Suomessa. Näistä 17 yhtiön tilinpäätöksestä käy ilmi, että suomalainen eläketurva on lakisääteisen tai va-

⁷⁷ Etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä syntynyt kulu on vaihdellut välillä 0–112 miljoonaa euroa, joka on ollut 0–5,2 % kaikista henkilöstökuluista. Syntyneet tuotot ovat vaihdelleet välillä 0,004–117 miljoonaa euroa, joka on ollut 0,01–6,7 % kaikista henkilöstökuluista.

paahtoisen eläkkeen osalta järjestetty ainakin osittain eläkesäätiössä tai -kassassa. Eläkekassassa eläketurvaa on järjestetty vain kolmessa yhtiössä. Lakisääteisen eläketurvan on tilinpäätöksissä esitettyjen tietojen perusteella järjestänyt ainakin osittain eläkesäätiössä tai -kassassa 14 yhtiötä.⁷⁸ Näistä kymmenessä yhtiössä etuus pohjaisesta eläkejärjestelystä on syntynyt taseeseen nettomääräinen saatava.

4.2 Raportoinnin taso

Alla olevassa taulukossa on esitetty, kuinka suuri osa tutkituista 67 yhtiöstä antoi vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä IAS 19 -standardin edellyttämät yleiset liitetiedot. Osa liitetietovaatimuksista koskee vain niitä yhtiöitä, joiden järjestelyyn sisältyy varoja. Näitä vaatimuksia on käsitelty jäljempänä.⁷⁹ Vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä lisätyt liitetietovaatimukset on esitetty kursivoituina.

Yleiset liitetietovaatimukset (67 yhtiötä)	Lkm	%
Yleinen kuvaus siitä, minkä tyyppinen järjestely on kyseessä	62	93
Noudatettu menettely vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa	57	85
Täsmäytyslaskelma veloitteen nykyarvon ja varojen käyvän arvon sekä taseeseen merkittyjen varojen ja velkojen välillä	60	90
Veloitteen erittely kokonaan rahastoimattomiin ja kokonaan tai osaksi rahastoituihin järjestelyihin	52	78
<i>Täsmäytyslaskelma veloitteen nykyarvon muutoksista kauden aikana</i>	40	60
Erittely tuloslaskelmaan kirjattuun etuus pohjaiseen eläkekuluun sisältyvistä eristä	59	88
Tuloslaskelman erät, joihin etuus pohjaiset eläkekulut sisältyvät	23	34
Käytetyt keskeiset vakuutusmatemaattiset olettamukset	61	91
<i>Viiden vuoden lukusarja veloitteen nykyarvosta, varojen käyvistä arvoista ja ali- tai ylikatteesta sekä kokemusperäiset tarkistukset velkoihin ja varoihin</i>	31	46
<i>Arvio maksuista, jotka odotetaan suoritettavan seuraavan tilikauden aikana</i>	32	48

Taulukosta voidaan havaita, että erityisen heikosti oli noudatettu niitä liitetietovaatimuksia, joita tuli noudattaa ensimmäisen kerran vuonna 2006. Näitä olivat täsmäytys-

⁷⁸ Ratan selvityksen mukaan alle 20 listayhtiöllä on eläkesäätiö ja/tai eläkekassa ja näistä vain noin kymmenellä lakisääteinen työeläke on järjestetty ainakin osittain eläkesäätiössä tai -kassassa (Selvitys listayhtiöiden...2006, 36).

⁷⁹ Yhtiöiden antamia tietoja on verrattu standardin vaatimuksiin. Vertailun tekemisessä on käytetty apuna KHT-Media Oy:n kustantamaa IFRS-tilinpäätösmalli 2006 -kirjaa.

laskelma veloitteen nykyarvon muutoksista tilikauden aikana, viiden vuoden lukusarja ja arvio seuraavan vuoden maksusta. Jopa 40 % yhtiöistä ei ole antanut täsmäytyslaskelmaa veloitteen nykyarvon muutoksista kauden aikana. Vähän yli puolet yhtiöistä on jättänyt viiden vuoden lukusarjan kokonaan esittämättä. Lisäksi niistä yhtiöistä, jotka olivat esittäneet lukusarjan, noin neljäsosa ei ollut antanut mitään tietoja kokemusperäisistä tarkistuksista.⁸⁰ Vähän yli puolet yhtiöistä on jättänyt ilmoittamatta myös arvion järjestelyyn seuraavan tilikauden aikana suoritettavasta maksusta. Osa näistä yhtiöistä on todennäköisesti varsin perustellusti katsonut esimerkiksi veloitteen nykyarvon osalta vaaditun laskelman osaltaan epäolennaiseksi tiedoksi⁸¹. Kaikkien yhtiöiden osalta kyse ei ole voinut olla siitä, että etuusperäinen eläkejärjestely olisi ollut epäolennainen. Täsmäytyslaskelma veloitteen nykyarvon muutoksista antaa olennaista tietoa järjestelystä. Järjestelyjen taustalla olevat veloitteiden nykyarvot ovat yleensä huomattavasti suuremmat kuin itse taseeseen tehty merkintä vastuusta. Laskelmasta käyvät myös ilmi kauden aikana syntyneet vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot veloitteen osalta. Osalla yhtiöistä, jotka ovat jättäneet laskelman esittämättä, järjestelyihin liittyvien veloitteiden nykyarvot ovat useita satoja miljoonia euroja. Huomionarvoista on, että moni oli esittänyt täsmäytyslaskelman, joka osoittaa taseeseen merkityn nettomääräisen velan muutokset tilikauden aikana. Tätä ei kuitenkaan enää vuodesta 2006 lähtien ole vaadittu standardissa eikä sillä toisaalta voida korvata muutetun standardin edellyttämää täsmäytyslaskelmaa.

Melkein kaikki yhtiöt olivat antaneet yleisen kuvauksen siitä, minkä tyyppinen järjestely on kyseessä. Yleinen kuvaus puuttui vain viideltä yhtiöltä. Järjestelystä annetun kuvauksen yksityiskohtaisuus vaihteli suuresti yhtiöiden välillä. Usein annettu kuvaus oli varsin suppea, eikä standardi toisaalta edellyttäkään kovin yksityiskohtaista kuvausta. Esimerkiksi Stora Enso Oyj antoi liitetiedoissaan todella yksityiskohtaisia tietoja muun muassa eri maiden eläkejärjestelyjen rahoitus- ja sijoitusperiaatteista (ks. Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 80–82).

Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytetyn menettelyn ilmoitti 85 % yhtiöistä. Kymmenen yhtiötä ei ole tätä nimenomaisesti ilmoittanut. Näistä kuuden yhtiön liitetiedoista kävi ilmi, että järjestelyyn liittyi kirjaamattomia va-

⁸⁰ Suuri osa yhtiöistä oli esittänyt lukusarjan vasta 1.1.2005 alkaen ja käyttänyt hyväkseen IAS 19.160:n sisältämän helpotuksen lukusarjojen esittämisvaatimukseen liittyen.

⁸¹ IFRS-standardien yleisten perusteiden mukaan informaatio on olennaista, jos sen poisjättäminen saattaa vaikuttaa tilinpäätöksen perusteella tehtyihin taloudellisiin päätöksiin. Olennaisuus riippuu erän koosta kussakin yksittäisessä tilanteessa erikseen harkittuna. (IFRS-standardit 2004, 29.) Olennaisuuden periaate tarkoittaa, että yksittäisiin standardeihin sisältyviä nimenomaisia esittämistä koskevia vaatimuksia ei tarvitse täyttää, jos niiden tuloksena syntyvä informaatio ei ole luonteeltaan olennaista (Räty & Virkkunen 2004, 78).

kuutusmatemaattisia eriä. Tämän lisäksi osa yhtiöistä on kertonut kirjaamistavasta jokseenkin epäselvästi⁸².

Noin 90 % yhtiöistä on antanut tiedot veloitteen nykyarvon, varojen käyvän arvon ja taseeseen merkittyjen varojen ja velkojen välisestä suhteesta. Kaksi yhtiötä ei ollut esittänyt erillistä täsmäytyslaskelmaa, mutta täsmäytyslaskelmasta esille tulevat tiedot kävivät muuten ilmi raportoinnista.⁸³ Niissä yhtiöissä, jotka jättivät täsmäytyslaskelman esittämättä, etuus pohjaisen eläkejärjestelyn merkitys näyttää olevan epäolennainen.

Melkein 90 % yhtiöistä on esittänyt erittelyn tuloslaskelmaan kirjatun etuus pohjaisen eläkekulun muodostumisesta. Niistä yhtiöistä, jotka ovat jättäneet erittelyn esittämättä, suurimmalla osalla etuus pohjainen järjestely ei ole ollut kovinkaan merkittävä. Kaikkien yhtiöiden osalta olennaisuusarvio ei ole kuitenkaan voinut olla selitys erittelyn esittämättä jättämiselle. Vain noin kolmannes yhtiöistä on ilmoittanut etuus pohjaisista kuluista annettujen tietojen yhteydessä, mihin tuloslaskelman erään kulut sisältyvät. Suuri osa oli kuitenkin ilmoittanut etuus pohjaisen eläkekulun henkilöstökuluista antamassaan erillisessä liitteessä.

Noin 90 % yhtiöistä esitti keskeiset käytetyt vakuutusmatemaattiset olettamukset. Kaikissa niissä yhtiöissä, jotka jättivät tiedon antamatta, etuus pohjaisen eläkejärjestelyn merkitys näyttää olevan epäolennainen. Standardissa nimenomaisesti mainitut olettamukset ilmoitettiin selvästi useammin kuin muut olettamukset. Standardi edellyttää, että nimenomaisesti mainittujen olettamusten lisäksi ilmoitetaan myös muut olennaiset olettamukset (IAS 19.120An). Pääsääntöisesti kaikki ne yhtiöt, jotka olivat ylipäättään antaneet tietoa käytetyistä olettamuksista, ilmoittivat diskonttauskoron, palkankorotusolettamuksen ja varojen odotetun tuoton, mikäli yhtiöllä oli varoja. Noin puolet yhtiöistä oli ilmoittanut käytetyn eläkkeiden korotusoletuksen. Noin 30 % yhtiöistä oli ilmoittanut käytetyn inflaatiotason ja noin 18 % arvioidun jäljellä olevan keskimääräisen työssäoloajan. Vain viisi yhtiötä oli ilmoittanut käytetyn henkilöstön vaihtuvuuden. Vain muutama yhtiö oli antanut tietoa kuolleisuudesta tai elinajan odotusarvosta.⁸⁴ Noin 30 % yhtiöistä oli esittänyt osan tai kaikki olettamukset eri prosenttimäärien välisenä vaihteluvälinä eikä käytetyn olettamusprosentin absoluuttista määrää. Osin esitetty

⁸² Tästä tarkemmin luvussa 4.5.1, jossa on esitetty tietoja yhtiöiden käyttämistä vakuutusmatemaattisten erien kirjaamistavoista.

⁸³ Niistä yhtiöistä, jotka olivat täsmäytyslaskelman esittäneet, joka kymmenennen yhtiön laskelma oli vakuutusmatemaattisten erien osalta epäselvä. Yhtiöt ovat voineet esimerkiksi käsitellä kirjaamattomat erät siten, kuin standardin mukaan kuuluu käsitellä vakuutusmatemaattiset tappiot mutta nimetä käsitellyn erän kuitenkin vakuutusmatemaattiseksi voitoksi. Tällöin joko laskelmassa esitetty erä on nimetty väärin tai itse laskelmassa on virhe. Vastaavanlaisia epäselvyyksiä vakuutusmatemaattisten erien osalta esiintyi muutaman yhtiön osalta myös muissa täsmäytyslaskelmissa.

⁸⁴ Yksi yhtiö oli antanut tietoa eri järjestelyissä käytetyistä kuolevuustaulukoista. IASB suunnittelee tarkastelevansa uudelleen vaatimuksia, jotka koskevat järjestelyistä tilinpäätöksessä annettavia tietoja. Keskustelumuistiossaan IASB on maininnut esimerkkinä, että nimenomainen vaatimus esittää tietoa laskennassa käytetyistä kuolleisuustasoista voisi auttaa tilinpäätöksen lukijoita ymmärtämään eläkevastuiden laskentaan liittyvän luontaisen epävarmuuden (Discussion Paper Preliminary...2008, 18).

vaihteluväli oli huomattavan suuri. Tällöin tilinpäätöksen käyttäjän on hyvin vaikea arvioida laskelmissa käytettyjen olettamusten tasoa. Standardin mukaan kukin vakuutusmatemaattinen oletamus tulisi esittää absoluuttiseen määräänsä (IAS 19.120An). Esitettäessä tietoja useasta eri järjestelystä yhteenlasketut tiedot saadaan esittää painotettuina keskiarvoina tai suhteellisen kapeina vaihteluväleinä (IAS 19.122).

Ernst & Young on vuonna 2006 tutkinut 65:n eri puolilta maailmaa olevan yhtiön vuoden 2005 IFRS-tilinpäätökset⁸⁵. Tässä tutkimuksessa oli yhtenä alueena erityisen tarkastelun alla IAS 19 -standardin noudattaminen. Myös Ernst & Youngin tutkimuksessa havaittiin, että olettamuksia, joita ei ole standardissa nimenomaisesti mainittu, ei ilmoitettu niin usein kuin nimenomaisesti mainitut. On kuitenkin arvioitu, että erityisesti kuolleisuudella on todennäköisesti olennainen merkitys monen järjestelyn osalta. Ernst & Youngin tutkimuksessa alle neljäsosa yhtiöistä oli ilmoittanut käytetyn kuolleisuus-olettamuksen. Tämän olettamuksen pienillä muutoksilla on katsottu olevan olennainen vaikutus velvoitteen määrittämiseen, joten asiaan kiinnitettiin huomiota. Huomionarvoista on se, että Ernst & Youngin tutkimuksessa 20 % yhtiöistä oli ilmoittanut vapaaehtoisesti aikataulun arvioiduista tulevista järjestelyyn suoritettavista maksuista usean vuoden ajalta. (Observations on the...2006, 68–69.) Vuonna 2006 suomalaisista pörssi-yhtiöistä noin puolet jätti tiedon kokonaan ilmoittamatta ja muut ilmoittivat vain seuraavana vuonna suoritettavaksi arvioidun maksun.

Tarkastelun alle otetuista 67 suomalaisesta pörssi-yhtiöstä 55 yhtiön konsernitilinpäätöksestä kävi ilmi, että etuusperusteisiin eläkejärjestelyihin liittyi myös varoja. Alla olevassa taulukossa on esitetty, kuinka suuri osa näistä yhtiöistä ilmoitti IAS 19 -standardin edellyttämät tiedot varoihin liittyen. Vuonna 2006 voimaan astuneen muutoksen yhteydessä lisätyt liitetietovaatimukset on esitetty kursivoituina.

Varoihin liittyvät liitetietovaatimukset (55 yhtiötä)	Lkm	%
<i>Täsmäytyslaskelma järjestelyyn kuuluvien varojen käypien arvojen muutoksista kauden aikana</i>	40	73
Järjestelyyn kuuluvien varojen toteutunut tuotto	38	69
<i>Varallisuusryhmien osuus varojen koko käyvästä arvosta tai määrä</i>	25	45
<i>Sanallinen kuvaus perusteesta, jota käytetty varojen odotettua kokonaistuottoa määritettäessä</i>	17	31

Myös varoihin liittyvän informaation osalta näkyi vuonna 2006 standardiin lisättyjen liitetietovaatimusten heikko noudattamisen taso. Ainoastaan järjestelyyn kuuluvien varojen toteutunut tuotto tuli ilmoittaa myös aikaisempina vuosina. Tämänkin vaatimuksen osalta melkein kolmannes yhtiöistä oli jättänyt tiedon antamatta.

⁸⁵ Yhtiöt valittiin pääasiallisesti sen perusteella, että niillä oli korkein markkina-arvo Financial Times Global 500 -listalla.

Noin 70 % oli antanut täsmäytyslaskelman järjestelyyn kuuluvien varojen käypien arvojen kehityksestä kauden aikana. Osalla laskelman esittämättä jättäneistä yhtiöistä etuus pohjainen järjestely ei ole kokonaisuutena arvioituna kovinkaan merkittävä, joten laskelman esittämättä jättäminen selittyy sillä, että tieto on nähty epäolennaiseksi. Samoin kuin velvoitteen nykyarvosta esitettävän laskelman osalta, osalla olennaisuusarvio ei voi kuitenkaan selittää laskelman puuttumista. Taustalla olevat varojen käyvät arvot ovat osalla näistä yhtiöistä olleet jopa satoja miljoonia euroa. Myös varojen osalta täsmäytyslaskelmasta käy ilmi kauden aikana syntyneet vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot.

Varojen käyvän arvon jakautumisesta eri varallisuusryhmiin oli antanut tietoa 55 % yhtiöistä. Vain noin neljännes tiedon esittämättä jättäneistä yhtiöistä ilmoitti liitetiedoissa, ettei varoista ole ollut saatavilla tietoa. Näistä kaksi yhtiötä on tarkentanut, että varoista ei ole ollut saatavilla tietoa, koska ne ovat vakuutusyhtiön vastuulla ja kuuluvat sen omaisuuteen.

Vain noin 30 % yhtiöistä on antanut sanallisen kuvauksen perusteesta, jota on käytetty varojen odotettua kokonaistuottoa määritettäessä. Näistä yksi yhtiö ilmoitti, että tuotto määräytyy vakuutusyhtiön tuoton mukaan. Niistä 38 yhtiöstä, jotka eivät olleet antaneet sanallista kuvausta, ainoastaan kuusi oli nimenomaisesti ilmoittanut, ettei varoista ollut saatavilla tietoa.

Osa yhtiöistä oli antanut tietoja, joita standardi ei vaadi. Nokia Oyj:n vuoden 2006 tilinpäätöksessä on raportoitu kiitettävällä tavalla Suomen työeläkejärjestelmän erityispiirteistä ja työeläkejärjestelmään tehtyjen muutosten vaikutuksesta. Tilinpäätöksessä on kerrottu esimerkiksi, miten vuoden 2005 alusta voimaan astunut työeläkejärjestelmän muutos on vaikuttanut tilinpäätökseen. Tilinpäätöksen mukaan merkittävin vaikutus on ollut sillä, että vuoden 2005 jälkeen karttavat eläkkeet määräytyvät koko työhistorian palkkojen perusteella. Tämä lisäys eläkkeiden karttumistahtiin aiheutti 5 miljoonan euron kirjaamattoman takautuvaan työsuorituksen perustuvan menon vuonna 2004.⁸⁶ Lisäksi yhtiö ilmoitti TEL-järjestelmän muutoksen johdosta syntyneen, tulevia työkyvyttömyyseläkkeitä koskevan uuden vastuuerän vaikutuksesta tilinpäätökseen. Tätä vastuuerää varten siirrettiin 24 miljoonan euron varat TEL-järjestelmän sisältä ta-sausvastuusta. Vastuun lisäys ei aiheuttanut ylimääräisiä kustannuksia, mutta se muutti varojen jakoa maksupohjaisten ja etuus pohjaisten varojen kesken. (Nokia Oyj:n tilinpäätös 2006, 21.)

Ernst & Youngin suorittamassa tutkimuksessa johtopäätöksenä oli, että yhtiöiden esittämien tietojen yksityiskohtaisuuden taso vaihteli laajasti. Vaikka myös työsuhteen

⁸⁶ Tämä meno kirjataan kuluksi työntekijöiden palvelusajan kuluessa. Nokia Oyj:n kotimaisen etuus pohjaisen eläkejärjestelyn alijäämä oli vuonna 2006 46 miljoonaa euroa. (Nokia Oyj:n tilinpäätös 2006, 21.)

päättymisen jälkeisten etuuksien merkitys vaihtelee eri yrityksissä, tutkimuksen perusteella oli selvää, että jotkut yhtiöistä eivät julkaisseet kaikkia standardin edellyttämiä tietoja. Toisaalta osa yhtiöistä julkaisi myös vapaaehtoisesti tietoja, joita standardi ei nimenomaisesti vaadi. (Observations on the...2006, 4, 67.) Samaan johtopäätökseen voidaan päätyä myös suomalaisten pörssiyritysten vuoden 2006 tilinpäätösten perusteella. Osa yhtiöistä oli antanut erittäin suppeat tiedot etuusperusteisista eläkejärjestelyistä. Näiden yhtiöiden osalta taustalla on mitä todennäköisimmin ollut se, että etuusperusteinen järjestely ja siihen liittyvät yksityiskohtaiset tiedot on arvioitu epäolellisiksi. Osa yhtiöistä oli jättänyt julkaisematta vain jotkin tietyt standardin edellyttämät tiedot. Näiden yhtiöiden osalta on epätodennäköistä, että tietojen antamatta jättäminen johtuisi siitä, että järjestely olisi kokonaisuutena epäoleellinen. Toisaalta osa yhtiöistä oli antanut myös tietoja, joita standardissa ei nimenomaisesti vaadita. Tällaiset yhtiöt eivät olleet kuitenkaan välttämättä antaneet kaikkia standardin nimenomaisesti vaatimia tietoja.

FEE (Fédération des Experts Comptables Européens) suoritti vuonna 2001 tutkimuksen siitä, miten 47 listattua eurooppalaista yhtiötä oli soveltanut IAS 19 -standardia sen ensimmäisenä voimassaolovuotena. Tässäkin tutkimuksessa johtopäätöksenä oli, että moni yhtiö ei ollut antanut kaikkia standardin edellyttämiä tietoja. Vaikka otettiin huomioon se, että osalla yhtiöistä standardissa säännellyt asiat eivät olleet välttämättä olennaisia, päädyttiin siihen, että tilinpäätöksissä oli parantamisen varaa. Tutkimuksessa otettiin huomioon, että kyseessä oli ensimmäinen vuosi, kun yhtiöt sovelsivat standardia. (How European Companies...2001, 9.) Vuoden 2006 IFRS-tilinpäätös ei ollut suomalaisille pörssiyrityksille ensimmäinen. Osaksi hyvin heikkoon tasoon on todennäköisesti vaikuttanut se, että osa vaadituista liitetiedoista piti antaa ensimmäisen kerran vuoden 2006 IFRS-tilinpäätöksessä. Yhtiöt sovelsivat näiltä osin säännöksiä ensimmäistä kertaa. Toisaalta uusiin liitetietovaatimuksiin on ollut aikaa varautua, kun standardin muutos julkaistiin jo vuonna 2004.

4.3 Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelu

Tilinpäätöksissä annettujen tietojen perusteella 14 yhtiössä kotimainen lakisääteinen eläketurva on ainakin osittain järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen kirjaamisessa on esiintynyt erilaisia käytäntöjä silloin, kun se on hoidettu eläkesäätiössä tai -kassassa. Rata on todennut, että yhtiöiden tulisi antaa työkyvyttömyyseläkkeen tilinpäätöskäsittelystä tietoa, jonka avulla sijoittajat pystyvät ver-

taamaan yhtiöitä. (Selvitys listayhtiöiden...2006, 36.)⁸⁷ Kaikki yhtiöt eivät ole antaneet selvitystä siitä, millä perusteella työkyvyttömyyseläke on kirjattu. Toisaalta standardi ei nimenomaisesti edellytä työkyvyttömyyseläkkeen osalta noudatettujen laatimisperiaatteiden esittämistä tilinpäätöksessä. Tilanteessa, jossa työkyvyttömyyseläkkeen käsitte- lyn osalta on esiintynyt erilaisia tulkintoja, laatimisperiaatteiden ilmoittaminen parantaisi kuitenkin tilinpäätösten vertailtavuutta. Neljä yhtiötä on nimenomaisesti ilmoittanut, että ne kirjaavat työkyvyttömyyseläkkeen muita pitkäaikaisia työsuhte-etuuksia koskevan IAS 19.130:n perusteella ja vasta sitten, kun työkyvyttömyyden aiheuttava tapahtuma on toteutunut. Muut yhtiöt eivät ole antaneet käytetystä työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytavasta erityistä selvitystä tai ne ovat vain ilmoittaneet, että työkyvyttömyyseläke on tulkittu etuusperusteiseksi. Tämä ei sinänsä anna selvää kuvaa käytetystä käsittelytavasta. Myös osa niistä yhtiöistä, jotka ovat ilmoittaneet kirjaavansa työkyvyttömyyseläkkeen vasta sitten, kun työkyvyttömyystapahtuma on sattunut, ovat ilmoittaneet luokitelleensa työkyvyttömyyseläkkeen etuusperusteiseksi. On kuitenkin todennäköistä, että vain ne yhtiöt, jotka ovat nimenomaisesti maininneet soveltavansa työkyvyttömyyseläkkeeseen IAS 19.130:sta, ovat näin tehneet.

Yksi yhtiö on vuoden 2006 konsernitilinpäätöksessä ilmoittanut, että työkyvyttömyyseläkevelvoite on kirjattu työsuhteen perusteella, kun se aiemman käytännön mukaan oli kirjattu työkyvyttömyystapahtuman sattuessa. Laatimisperiaatteen muutoksen vuoksi yhtiö on vuonna 2006 kirjannut suoraan omaan pääomaan kertyneitä voittovaroja pienentämään 2,4 miljoonaa euroa. Tämä muutos oli noin 11 % suomalaisen järjestelyn ylikatteesta ja noin 26 % taseen suomalaiseen järjestelyyn liittyvästä eläkesäämisestä 31.12.2006. (Ks. Oriola-KD Oyj:n tilinpäätös 2006, 16, 23.)

Vuoden 2007 konsernitilinpäätöksissä yksikään yhtiö ei ole ilmoittanut muutoksista lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyn osalta.

4.4 Käytetyt oletukset ja niiden vaikutus tilinpäätökseen

Käytettyjen oletusten arviointia hankaloittaa se, ettei liitetiedoista välttämättä käy ilmi, missä maassa konsernin etuusperusteiset eläkejärjestelyt ovat. Toisaalta konsernilla voi olla järjestelyjä eri puolilla maailmaa. Mikäli liitetiedoissa on annettu käytetyistä oletuksista esimerkiksi useiden eri maiden oletusten perusteella laskettu painotettu keskiarvo, maakohtaisten oletusten arviointi on mahdotonta. Osa yhtiöistä on ilmoittanut käytetyt oletukset maakohtaisesti. Vuosina 2005–2007 noin 15 yhtiötä

⁸⁷ Rata havaitsi selvityksessään, joka koski vuoden 2005 IFRS-tilinpäätöksiä, että vain osa pörssi-yhtiöistä oli ottanut huomioon tämän suosituksen ja kertonut työkyvyttömyyseläkkeen kirjaamisperiaatteen. Yksikään yhtiö ei ollut antanut numeerisia tietoja. (Selvitys listayhtiöiden...2006, 36.)

on olettamusten yhteydessä ilmoittanut nimenomaisesti, että käytetyt olettamukset liittyvät suomalaisiin järjestelyihin. Tässä luvussa tehdyissä vertailuissa on tarkasteluun otettu mukaan lisäksi sellaisten yhtiöiden ilmoittamat olettamukset, joiden tilinpäätöksestä käy muutoin selvästi ilmi, että ilmoitetut olettamukset liittyvät suomalaisiin järjestelyihin. Tilinpäätöksessä on voitu esimerkiksi ilmoittaa, että kaikki etuusperusteiset eläkejärjestelyt ovat Suomessa.⁸⁸

Diskonttauskorko määritetään yrityskohtaisesti. Kuitenkin on katsottu, ettei vaihteluväli suomalaisten järjestelyjen laskennassa käytettyjen korkojen välillä voi olla kovin merkittävä. Vuosien 2006 ja 2007 konsernitilinpäätösten perusteella suomalaisten eläkejärjestelyjen laskennassa käytetty diskonttauskorko on kehittynyt seuraavalla tavalla:

Diskonttauskorko / Suomi	2005	2006	2007
Tilinpäätösten lukumäärä	22	27	25
Vaihteluväli	4,00–5,00 %	4,20–5,25 %	4,50–5,50 %
Keskiarvo	4,54 %	4,52 %	4,99 %
Moodi	4,50 %	4,50 %	5,00 %
Mediaani	4,50 %	4,50 %	5,00 %
Keskihajonta	0,30	0,22	0,23

Yhden prosenttiyksikön välistä eroa suomalaisten järjestelyjen laskennassa käytetyssä diskonttauskorossa voidaan pitää merkittävänä. Käytetyssä korossa ei ole kuitenkaan yleisellä tasolla ollut kovinkaan suurta vaihtelua, mikä näkyy alhaisessa keskihajonnassa. Vuosina 2005 ja 2006 4,5 %:n diskonttauskorko oli selvästi käytetyin. Vuonna 2005 50 % ja vuonna 2006 noin 60 % yhtiöistä käytti laskelmissaan 4,5 %:n diskonttauskorkoa. Vuonna 2007 5 %:n diskonttauskorko oli käytetyin. Laskelmissaan sitä käytti 56 % yhtiöistä. Yhtiön eläkevelvoitteiden juoksuajan tulisi heijastua käytettävään diskonttauskorkoon. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että eri yhtiöt käyttävät eri diskonttauskorkoa. Käytetyn diskonttauskoron yhdenmukaisuuteen vaikuttaa todennäköisesti osaltaan se, että Suomessa on käyty yleisiä keskusteluja käytettävän diskonttauskoron tasosta.

Käytetyistä olettamuksista ei ole tarkastelun alla olevissa 67 tilinpäätöksessä muiden maiden kuin Suomen osalta annettu niin useasti maakohtaista tietoa. Suurin otos ulkomaisesta maakohtaisesta diskonttauskorosta saatiin saksalaisista järjestelyistä⁸⁹, joten suomalaisissa järjestelyissä käytettyä diskonttauskorkoa on verrattu siihen. Saksan jär-

⁸⁸ Tarkastelun alle otettujen tilinpäätösten lukumäärä käy ilmi tässä luvussa esitetyistä taulukoista. Yhtiöitä ei ole otettu vakuutusmatemaattisia olettamuksia koskevaan tarkasteluun mukaan, koska sen tilikausi päättyy poikkeuksellisesti 31.8.

⁸⁹ Kahdeksassa tilinpäätöksessä ilmoitettiin nimenomaisesti saksalaisten järjestelyjen osalta käytetty diskonttauskorko.

jestelyjen osalta käytetty diskonttauskorko on kehittynyt vuosina 2005–2007 seuraavasti:

Diskonttauskorko / Saksa	2005	2006	2007
Tilinpäätösten lukumäärä	8	8	8
Vaihteluväli	4,00–4,50 %	4,25–4,60 %	5,00–5,50 %
Keskiarvo	4,23 %	4,43 %	5,23 %
Keskihajonta	0,21	0,14	0,17

Otos on hyvin pieni, ja siihen on syytä suhtautua varauksella⁹⁰. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Saksan ja Suomen järjestelyjen osalta käytetty diskonttauskorko on kehittynyt samansuuntaisesti.

Pöyry Oyj:n vuoden 2006 tilinpäätös sisälsi hyvin selkeän esityksen diskonttauskoron vaikutuksesta eläkevastuuseen. Yhtiö on kertonut konsernin merkittävimmän eläkejärjestelyn osalta⁹¹, että aktuaarilaskelmassa käytetty 3,5 %:n diskonttauskorko on johtanut järjestelyn osalta 11,3 miljoonan euron ylikatteeseen. Mikäli laskelmassa olisi käytetty 3,0 %:n diskonttauskorkoa, ylikate olisi ollut vain 5,6 miljoonaa euroa. Jos käytetty diskonttauskorko olisi ollut 3,0 %, eläkekulut olisivat laskeneet 0,33 miljoonaa euroa. (Pöyry Oyj:n tilinpäätös 2006, 24.) Diskonttauskoron laskeminen 0,5 prosenttiyksiköllä olisi vähentänyt järjestelyn ylikatetta 5,7 miljoonalla eurolla eli kasvattanut veloitteen nykyarvoa. Tässä tapauksessa järjestelyyn liittyvä veloitteen nykyarvo oli vuoden 2006 lopussa 99,6 miljoonaa euroa. Näin ollen 0,5 prosenttiyksikköä alhaisempi diskonttauskorko olisi johtanut noin 5,7 % suurempaan veloitteen nykyarvoon.

Pöyry Oyj:n vuoden 2007 konsernitilinpäätöksessä ei enää ollut vastaavanlaista esitystä diskonttauskorkoon liittyvästä herkkyyksianalyysistä (ks. Pöyry Oyj:n tilinpäätös 2007, 27). Standardi ei vaadi herkkyyksianalyysin esittämistä diskonttauskoron vaikutuksesta veloitteen määrään. Tällainen informaatio antaisi kuitenkin tilinpäätöksen lukijalle paremman käsityksen valittujen vakuutusmatemaattisten olettamusten vaikutuksesta eläkevastuun lopulliseen määrään.

Suomen järjestelyjen osalta käytetty varojen odotettu tuotto on kehittynyt vuosina 2005–2007 seuraavasti:

⁹⁰ Ernst & Young on saanut vuosien 2005 tilinpäätöksiä koskeneessa tutkimuksessaan Saksan osalta seuraavat tulokset, kun otoksena oli 12 tilinpäätöstä: diskonttauskorko vaihteli välillä 3,8–5 %, keskiarvo oli 4,23 % ja keskihajonta 0,19 (Observations on the...2006, 71). Ainakin vuoden 2005 osalta tulokset vastaavat jokseenkin tämän tutkimuksen tuloksia.

⁹¹ Kyseessä oli sveitsiläinen järjestely, jonka osuus veloitteiden nykyarvosta oli 87,1 % eli 99,6 miljoonaa euroa (Pöyry Oyj:n tilinpäätös 2006, 24).

Varojen odotettu tuotto / Suomi	2005	2006	2007
Tilinpäätösten lukumäärä	23	26	24
Vaihteluväli	4,00–6,50 %	4,20–6,60 %	3,15–6,60 %
Keskiarvo	5,01 %	5,21 %	5,39 %
Moodi	4,50 %	4,50 %	6,50 %
Mediaani	5,00 %	5,00 %	5,28 %
Keskihajonta	0,70	0,82	1,01

Verrattuna diskonttauskorkoon, käytetyssä varojen odotetussa tuotossa on ollut selvästi enemmän hajontaa. IASB on maaliskuussa 2008 julkaisemassaan keskustelumuis-tiossa esittänyt huolensa siitä, että odotetun tuoton määrittäminen antaa yrityksille mah-dollisuuden manipuloida tulosta määrittämiseen liittyvän subjektiivisuuden vuoksi (Dis-cussion Paper Preliminary...2008, 31). Järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuotto vaikuttaa suoraan kirjattavan eläkekulun määrään. Jos oletetaan, että järjestelyyn kuulu-vien varojen käypä arvo on 100 miljoonaa euroa, tuotto-odotuksen nostaminen yhdellä prosenttiyksiköllä kasvattaa odotettua tuottoa miljoonalla eurolla. Ilmoitettujen odotet-tujen tuottoasteiden perusteella on vaikea arvioida, ovatko ne perusteltuja. Vain 17 yh-tiötä 55:stä antoi vuonna 2006 sanallisen kuvauksen perusteesta, jota oli käytetty varo-jen odotettua kokonaistuottoa määritettäessä. Lisäksi vain 25 yhtiötä 55:stä ilmoitti vuonna 2006 eri omaisuusryhmien osuuden varojen käyvästä arvosta. Varojen odotettu tuotto riippuu järjestelyyn kuuluvien varojen laadusta ja eri varallisuusryhmien osuu-desta⁹². Tästä näkökulmasta olisi toivottavaa, että yhtiöt raportoisivat laajemmin siitä, mitä omaisuusryhmiä varojen käypään arvoon sisältyy. Tällöin yhtiön käyttämää varo-jen tuotto-odotusta voidaan verrata taustalla olevien varojen koostumukseen. Käytetty-jen tuotto-odotusten keskiarvo ja keskihajonta ovat vuosien 2005–2007 aikana kasva-neet. Tuotto-odotuksen kehityksessä voidaan havaita se, että Suomessa eläkkeiden ra-hastointia on ohjattu riskisempiin sijoituskohteisiin.

Suomen järjestelyjen osalta käytetty palkankorotusolettamus on kehittynyt vuosina 2005–2007 seuraavasti:

Palkankorotusolettamus / Suomi	2005	2006	2007
Tilinpäätösten lukumäärä	23	26	26
Vaihteluväli	2,00–4,50 %	2,00–4,50 %	2,50–4,81 %
Keskiarvo	3,36 %	3,45 %	3,59 %
Moodi	3,00 %	3,50 %	3,00 %
Mediaani	3,30 %	3,50 %	3,50 %
Keskihajonta	0,54	0,54	0,66

⁹² Ernst & Youngin tutkimuksessa 15 % yhtiöistä oli ilmoittanut varojen odotetun tuoton eri omaisuusryh-mien osalta. Tätä ei standardissa nimenomaisesti vaadita, vaikka IASB on sitä harkinnut. (Observations on the...2006, 68.)

Palkankorotusolettamus on yrityskohtainen. Käytetty palkankorotusolettamus ei ole kuitenkaan Suomessa kovinkaan paljon vaihdellut yhtiöiden välillä. Osa yhtiöistä oli ilmoittanut suomalaisten järjestelyjen osalta laskelmissa käytetyn inflaatiotason. Laskelmissa käytetty taso on ollut vuosina 2005–2007 2 %. Vain muutaman yhtiön tilinpäätöksestä kävi ilmi Suomessa käytetty henkilöstön vaihtuvuuslettamus. Näiden osalta vaihtelu oli suuri. Yhtiöt olivat ilmoittaneet vaihtuvuudeksi 5 %, 1 % ja 0 %. Vaihtuvuus oli 0 % yhtiössä, jossa lakisääteinen eläketurva on osittain järjestetty eläkesäätiössä. Käytetty vaihtuvuuslettamus on mielenkiintoinen, kun taustalla oleva järjestely on kuitenkin todennäköisesti olennainen. Toisaalta mitä pienempi laskelmissa käytetty vaihtuvuuslettamus on, sitä suurempi on eläkevelvoitteen määrä. Osa yhtiöistä oli ilmoittanut Suomessa käytetyn eläkkeiden korotusolettamuksen. Esimerkiksi vuonna 2007 korotusolettamus vaihteli välillä 1,75–2,7 % keskiarvon ollessa 2,11 % ja keskihajonnan 0,21.

4.5 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistapa ja sen vaikutus raportoituihin lukuihin

4.5.1 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytetyt menetelmät

Tarkastelun alle otetuista 67 yhtiöstä 48 eli noin 72 % on nimenomaisesti ilmoittanut käyttävänsä vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa ns. putkimenetelmää. Näiden lisäksi kymmenen yhtiön osalta käytetty kirjaamistapa saattaa olla putkimenetelmä, mutta tilinpäätöksen perusteella asiasta ei saada täyttä varmuutta. Osa yhtiöistä ei ole kuvannut käytettyä vakuutusmatemaattisten erien kirjaamistapaa täsmällisesti. Kolme yhtiötä on ilmoittanut, että vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot kirjataan ”tietyn vaihteluvälin ylittävältä osin”. Voitaneen olettaa, että tällä on tarkoitettu nimenomaan putkimenetelmässä sovellettua vaihteluväliä. Mikäli käytettävä vaihteluväli poikkeaisi yleisesti käytössä olevassa putkimenetelmässä sovelletusta vaihteluvälistä, tästä todennäköisesti olisi nimenomaisesti mainittu. Osa yhtiöistä ei ole antanut lainkaan tietoa siitä, miten vakuutusmatemaattisia eria on käsitelty. Kuuden yhtiön liitetiedoista käy kuitenkin ilmi, että taseessa esitetystä eläkevastuusta on huomioitu kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia eria. Lisäksi yksi yhtiö on ilmoittanut kirjaavansa vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot ”tuloslaskelmaan henkilön keskimääräiselle jäljellä olevalle palvelusajalle”. Tämän yhtiön liitetiedoista käy ilmi, että kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten erien suuruus on merkittävä. Sanamuotonsa mukaisesti ilmoi-

tettu käsittelytapa tarkoittaa sitä, että syntyneet vakuutusmatemaattiset erät kirjataan suoraan tulokseen siten, että kirjaus on jaksotettu jäljellä olevalle palvelusajalle. Tämä on sinänsä standardin sallima kirjaamistapa. Epäselväksi jää, onko kuvaus epähuomiossa jäänyt epätarkaksi ja onko käytetty menetelmä ollut tosiasiallisesti putkimenetelmä. On todennäköistä, että ainakin osa näistä kymmenestä yhtiöstä soveltaa tosiasiallisesti putkimenetelmää. Joka tapauksessa tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen perusteella noin 85 % yhtiöistä ei ole kirjannut vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita välittömästi niiden syntyessä.

Yksi putkimenetelmää käyttävistä yhtiöistä ilmoitti käyttävänsä sitä vain jatkuvien toimintojen järjestelyjen osalta. Yhtiö ilmoitti, että lopetettujen toimintojen osalta vakuutusmatemaattiset erät kirjataan tuloslaskelmaan kuluksi niiden syntyhetkellä. Tämän yhtiön lisäksi kolme yhtiötä on kertonut kirjaavansa vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan tuloslaskelmaan. Näiden kolmen yhtiön lisäksi neljän yhtiön osalta voitaneen olettaa, että vakuutusmatemaattiset erät on kirjattu suoraan tuloslaskelmaan. Nämä yhtiöt eivät ole antaneet mitään tietoa käytetystä käsittelytavasta, mutta liitetiedoista ei myöskään käy ilmi, että taseessa esitettyssä eläkevastuussa olisi huomioitu kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia eriä. Verrattuna putkimenetelmään vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen suoraan tulokseen ei ole ollut suomalaisissa pörssiyhtiöissä yleistä. Lisäksi ainoastaan kaksi yhtiötä on vuonna 2006 ottanut käyttöönsä IAS 19 -standardiin lisätyn mahdollisuuden kirjata vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan.

Ernst & Youngin tutkimuksessa 55 % yhtiöistä käytti putkimenetelmää. Suoraan omaan pääomaan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot oli kirjannut 40 % yhtiöistä. Vain 3 yhtiötä 65 yhtiöstä kirjasi vakuutusmatemaattiset erät täysimääräisesti tulokseen. (Observations on the...2006, 70.) Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen suoraan omaan pääomaan oli Ernst & Youngin otoksessa huomattavasti yleisempää kuin suomalaisten pörssiyhtiöiden keskuudessa. Ernst & Youngin tutkimuksessa tulosta on perusteltu osaksi sillä, että IASB lisäsi uuden vaihtoehdoisen kirjaamistavan pääasiassa siksi, että Iso-Britannia oli omassa kansallisessa lainsäädännössään tehnyt kirjaamistavan pakolliseksi. Vain yksi yhtiö Iso-Britanniasta käytti jotain muuta kirjaamistapaa. Vain 30 % muiden maiden yhtiöistä kirjasi vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan. (Observations on the...2006, 70.) Tämä seikka huomioon ottaenkin putkimenetelmä on kansainvälisesti vertailtuna erityisen suosittu kirjaamistapa Suomessa.

4.5.2 Käytetyn kirjaamistavan vaikutus tilinpäätöksessä raportoituihin lukuihin

Putkimenetelmä on suomalaisten pörssiyritysten selvästi eniten käyttämä vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistapa. Mikäli yritykset siirtyisivät kirjaamaan vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan, tasevaikutus riippuisi siitä, onko yrityksellä kertyneitä kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia voittoja vai tappioita. Kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten voittojen tai tappioiden kertyneen määrän oli vuonna 2006 ilmoittanut 56 yritystä⁹³. Kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia tappioita oli 38 yrityksellä (noin 70 % yrityksistä). Niiden määrä vaihteli välillä 0,004–276 miljoonaa euroa. Keskimäärin vakuutusmatemaattisia tappioita oli 20,85 miljoonaa euroa. Putkimenetelmää sovellettaessa kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot vähentävät taseessa esitettävän velan määrää ja kasvattavat taseessa esitetyn saatavan määrää. Mikäli vuonna 2006 ei kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia eritä olisi otettu huomioon taseessa esitetystä määrästä, 27 yrityksellä taseen velka olisi kasvanut, viidellä yrityksellä saatava pienentynyt ja kuudella yrityksellä saatava olisi muuttunut velaksi. Etuusperusteesta järjestelystä johtuva taseen velka olisi kasvanut 4–297 %, keskimäärin 46,8 %. Saatava olisi pienentynyt 13–100 %, keskimäärin 46 %. Niillä yrityksillä, joilla saatava olisi muuttunut velaksi, velka olisi ollut keskimäärin viisitoistakertainen verrattuna alun perin esitetyn saatavan määrään.

Kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia voittoja oli 17 yrityksellä (noin 30 % yrityksistä). Voittojen määrä vaihteli välillä 0,04–126,3 miljoonaa euroa. Keskimäärin kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia voittoja oli 27,25 miljoonaa euroa. Putkimenetelmää sovellettaessa kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot lisäävät taseessa esitetyn velan määrää ja vähentävät taseessa esitetyn saatavan määrää. Yhdeksällä yrityksellä velan määrä olisi pienentynyt, viidellä saatavan määrä kasvanut ja kolmella yrityksellä velka olisi muuttunut saatavaksi. Taseen velka pieneni 3–87 %, keskimäärin 41,5 %. Saatava kasvoi 9–209 %, keskimäärin 93,2 %. Niillä yrityksillä, joilla velka muuttui saatavaksi, saatavan määrä oli keskimäärin 47 % suurempi kuin alun perin esitetyn velan määrä.

Kaksi aikaisemmin putkimenetelmää soveltanutta yritystä on vuonna 2006 siirtynyt kirjaamaan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan⁹⁴. Stora Enso Oyj on vuoden 2006 tilinpäätöksessä kertonut, että konsernin 623,8 miljoonan euron suuruinen liikevoitto sisälsi 30 miljoonan euron positiivisen erän, joka johtui alen-

⁹³ Näiden 56 yrityksen joukossa on myös yrityksiä, joiden tilinpäätöksissä annettujen tietojen perusteella jäi epäselväksi, oliko käytetty menetelmä nimenomaan putkimenetelmä. Yksi yrityksistä ilmoitti kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden määräksi 0 euroa.

⁹⁴ Toinen yritysistä on ilmoittanut vuosikertomuksessaan 2006, että laskentaperiaatteen muutos kasvatti omaa pääomaa 1,4 miljoonalla eurolla (noin 2,5 % oman pääoman määrästä) ja heikensi vuoden 2005 tulosta 0,4 miljoonalla eurolla (noin 13 % vuoden 2005 tuloksesta) (Suominen Yhtymä Oyj:n vuosikertomus 2006, 47). Yhtiön ainoa etuusperusteinen järjestely muuttui vuonna 2007 maksupohjaiseksi (Suominen Yhtymä Oyj:n vuosikertomus 2007, 51).

tuneista eläkekuluista yhtiön muutettua vakuutusmatemaattisten erien laskentakäytäntöä. Laskentakäytännön muuttaminen pienensi omaa pääomaa 305,3 miljoonalla eurolla pääoman ollessa vuoden 2006 lopussa 7 799,6 miljoonaa euroa. (Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 22, 29.) Yhtiö on oikaissut vuosien 2004 ja 2005 tilinpäätöksiä laskentaperiaatteen muutoksen johdosta. Muutos on vaikuttanut vuosien 2004 ja 2005 liikevoittoon ja omaan pääomaan seuraavalla tavalla (mukaillen Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 39):

Liikevoitto			Oma pääoma		
Milj. €	2004	2005	Milj. €	2004	2005
Ennen	706,1	-93,9	Ennen	8 036,3	7 645,3
Oikaistu	735,5	-59,8	Oikaistu	7 625,4	7 220,1
Erotus	29,4	34,1	Erotus	-410,9	-425,2

Muutosten suuntaan vaikuttaa se, että yhtiöllä on ollut kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia tappioita. Kun vakuutusmatemaattiset erät kirjataan suoraan omaan pääomaan, vakuutusmatemaattisilla tappioilla ei ole enää tulosvaikutusta edes putkimenelmässä sovelletun vaihteluvälin ylittävältä osin. Stora Enso Oyj:n osalta laskentaperiaatteen muutos on vaikuttanut tuloslaskelmaan kirjattavaan kuluun seuraavalla tavalla (mukaillen Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 79):

Milj. €	2004	2005	2006
Tilikauden työsuoritukseen perustuvat menot	46,6	45,3	45,6
Korkomenot	95,6	104,6	104,8
Varojen odotettu tuotto	-69,3	-74,3	-88,1
<i>Kirjatut vakuutusmatemaattiset tappiot (+)</i>	<i>29,4</i>	<i>34,1</i>	<i>44,2</i>
Kirjatut takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot	-71,0	-3,4	4,3
Suoritukset / TEL-järjestelyt ⁹⁵	-180,8	-28,7	-0,4
Yhteensä henkilöstökuluissa putkimenetelmän mukaan	-149,5	77,6	110,4
<i>Laskentaperiaatteen muutoksen vuoksi vakuutusmatemaattisilla tappioilla ei ole tulosvaikutusta</i>	<i>-29,4</i>	<i>-34,1</i>	<i>-44,2</i>
Yhteensä henkilöstökuluissa uuden laskentaperiaatteen mukaan	-178,9	43,5	66,2

Edellä olevasta laskelmasta voidaan havaita, että kirjatuilla vakuutusmatemaattisilla tappioilla on ennen laskentaperiaatteen muutosta ollut merkittävä vaikutus etuusperusteista eläkejärjestelystä johtuvien kulujen määrään (jos ei oteta huomioon vuosien 2004

⁹⁵ Laskelmasta havaitaan hyvin vuoden 2004 lopussa tehty päätös muuttaa Suomen työkyvyttömyysjärjestelmää siten, että vakuutusyhtiössä järjestetyltä osin se voitiin tulkita maksupohjaiseksi. Tämän vuoksi aikaisemmin kirjatut velvoitteet tuloutettiin.

ja 2005 TEL-järjestelyyn liittyviä eriä). Esimerkiksi vuonna 2006 kirjattujen vakuutusmatemaattisten tappioiden osuus olisi ollut 40 % etuusperusteisista eläkejärjestelyistä kirjatusta kulusta.

Vakuutusmatemaattisten tappioiden kirjaaminen suoraan omaan pääomaan on pienentänyt oman pääoman määrää⁹⁶. Samalla myös taseessa esitetty eläkevelka kasvaa, koska yhtiö ei enää vähennä kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia tappioita veloitteen nykyarvon ja varojen käyvän arvon erotuksesta. Laskentaperiaatteen muutos on vaikuttanut Stora Enso Oyj:n taseen eläkevelkaan seuraavalla tavalla (mukaillen Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 79):

Milj. €	2004	2005	2006
Velvoitteiden nykyarvo	1 926,6	2 273,5	2 092,7
Varojen käypä arvo	-853,7	-1 410,2	-1 368,6
Nettovastuut	1 072,9	863,3	724,1
<i>Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot (-)</i>	-609,3	-635,5	-458,2
Kirjaamattomat takautuvaan työsuoritukseen perustuvat menot	3,9	25,0	23,3
Nettovelka taseessa putkimenetelmän mukaan	467,5	252,8	289,2
<i>Laskentaperiaatteen muutoksen vuoksi ei kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia tappioita</i>	609,3	635,5	458,2
Nettovelka taseessa uuden laskentaperiaatteen mukaan	1 076,8	888,3	747,4

Stora Enso Oyj:n osalta vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen putkimenetelmän sijasta suoraan omaan pääomaan on kasvattanut taseen eläkevelkaa vuonna 2006 458,2 miljoonaa euroa, joka on noin 2,6 % vuoden 2006 taseen loppusummasta ja 4,8 % taseen veloista. Muutoksen vuoksi taseen etuusperusteinen eläkevelka kasvoi noin 150 %. Laskentamuutoksen jälkeen taseeseen kirjataan täysi varaus järjestelyn alikatteesta oikaistuna kirjaamattomilla takautuvaan työsuoritukseen perustuvilla menoilla. Stora Enso Oyj:n tilinpäätöksen mukaan tavoitteena on, että konsernitase heijastaa täydellisesti etuusperusteisten järjestelyjen todellista ali- tai ylijäämää. Tällöin taseen nettovelka on linjassa järjestelmien todellisten vastuiden kanssa. (Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 35, 80.)

Stora Enso Oyj katsoo, että vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot ovat kyseessä olevan kauden taloudellisia tapahtumia ja ne tulee kirjata välittömästi silloin, kun ne syntyvät. Tämä antaa oikean kuvan kauden taloudellisista tapahtumista ja johtaa siihen, että taseessa annetaan oikea kuva järjestelystä. Jos vakuutusmatemaattisten erien kir-

⁹⁶ Huomaa kuitenkin, että verovaikutukset pienentävät vaikutusta omaan pääomaan (ks. esim. Stora Enso Oyj:n tilinpäätös 2006, 80).

jaamista lykätään, tilinpäätöksessä esitetty informaatio on epätäydellistä ja mahdollisesti harhaanjohtavaa. Lisäksi kertyneet kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset tappiot voivat johtaa siihen, että taseessa esitetään saaminen, joka ei vastaa omaisuuden määritelmää. Vastaavasti kertyneet kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot voivat johtaa siihen, että taseessa esitetään velka, joka ei vastaa velan määritelmää. Stora Enso Oyj katsoo, että vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot ovat tuottoa ja kuluja ja ne tulee esittää laskelmassa kirjatuista tuotoista ja kuluista. Uuden vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistavan käyttöönotto lähensi jossain määrin eläkeraportointia US GAAPin osalta standardissa FAS 158 edellytettyyn raportointiin nähden. Muutoksesta huolimatta eroja kuitenkin edelleen on. (Senior Manager, Stora Enso Oyj, sähköpostiviesti 7.5.2008.)

Vuonna 2007 kaksi suomalaista pörssi-yhtiötä on siirtynyt putkimenetelmän soveltamisesta kirjaamaan vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan. Toinen yhtiöistä ilmoitti syyksi sen, että se joutui muuttamaan konsernitilinpäätöksen laatimisperiaatteensa vastaamaan uuden emoyhtiön laatimisperiaatteita. Muutos kasvatti etuuspohtajaista eläkesaamista 5,9 miljoonaa euroa eli noin 30 %. (Kemira GrowHow Oyj:n vuosikertomus 2007, 33-69.) Toinen yhtiöistä ilmoitti muutoksen syyksi tilinpäätöksen luottavuuden parantamisen. Muutos kasvatti vuoden 2006 taseen eläkevastuuta 34 miljoonaa euroa eli 22 %. (Metso Oyj:n vuosikertomus 2007, 96.)

5 ETUUSPOHJAISET ELÄKEJÄRJESTELYT JA NIIDEN KÄSITTELY CASE-YHTIÖISSÄ

5.1 Orion Oyj

5.1.1 *Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja standardin soveltamiseen siirtyminen*

Konsernin suomalaiset eläkkeet on järjestetty osaksi Orionin Eläkesäätiössä, osaksi eläkevakuutusyhtiöissä. Eläkesäätiössä on järjestetty vain Suomessa työskentelevien toimihenkilöiden eläkkeet. Eläkesäätiö on jaettu kahteen osastoon. Lakisääteiset eläkkeet on järjestetty B-osastossa. Lisäeläkkeitä tarjoava A-osasto on suljettu vuonna 1990. Suomessa etuuspohjaisia järjestelyjä ovat eläkesäätiön lisäksi eräät konsernin johdolle henkivakuutusyhtiöissä järjestetyt eläkkeet. Konserniraportoinnissa on luokiteltu vain yhden ulkomaisen tytäryhtiön eläkejärjestely etuuspohjaiseksi järjestelyksi. Tämä norjalainen järjestely ei ole merkittävä⁹⁷. Konsernin henkilöstöstä noin 67 % kuuluu etuuspohjaisen eläkejärjestelyn piiriin. (Group Accountant, haastattelu.) Konsernin vuoden 2007 tase sisälsi 48,6 miljoonan suuruisen eläkesaamisen, joka oli noin 8 % taseen loppusummasta. Tämä saaminen muodostui eläkesäätiössä hoidetusta etuuspohjaisesta eläkejärjestelystä. (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 33, 45.)

Orion Oyj (ennen jakautumista) siirtyi soveltamaan IFRS-standardeja silloin, kun se tuli pörssiyhtiöille pakolliseksi eli vuodesta 2005 lähtien (Orion Oyj:n tilinpäätös 2005, 10). Perehtyminen IFRS-standardeihin aloitettiin vuonna 2001. IFRS-standardien soveltamiseen valmistauduttiin mm. räätälöityjen koulutusten, jokaista standardia varten perustettujen työryhmien ja ns. IAS-Work-Shopin avulla. Asiantuntijoiden kanssa käytyjen keskustelujen avulla saatiin tietoa myös siitä, miten IAS 19 -standardia tulisi Suomessa soveltaa. Erityisesti tilintarkastustoimiston asiantuntemus oli olennaisessa asemassa. IFRS-standardeihin siirtyminen oli prosessina työläs. Vertailuvuoden 2004 tietoja laadittiin samaan aikaan vuoden 2005 tietojen kanssa. Yleisesti ottaen IFRS-standardeihin siirtyminen koettiin aluksi talousosastolla haastavaksi, koska IFRS-standardit poikkesivat niin suuresti perinteisestä suomalaisesta käytännöstä. Myös käsitteet olivat uusia. Suomalainen käytäntö on perustunut lähinnä menneisyydessä toteutuneiden ta-

⁹⁷ Ennen jakautumista Orion-konserniin kuuluneen ruotsalaisen Kronans Droghandel AB:n eläkejärjestely katsottiin etuuspohjaiseksi. Tuolloin ulkomaisten etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen merkitys oli konsernissa kokonaisuutena suurempi kuin nykyisessä Orion-konsernissa. (Group Accountant, haastattelu.)

pahtumien kirjaamiseen, kun taas IFRS-standardeissa tavoitteena on myös tulevaisuuden ennakoiminen. Tietoa eläkejärjestelyjen sisällöstä talousosasto sai aluksi henkilöstöosastolta.⁹⁸ Rahoitusosaston tehtävänä oli perehtyä IAS 19 -standardin rahoitukselliseen puoleen. Vakuutusmatemaatikon laatimiin aktuaarilaskelmiin perehtyminen oli myös haasteellista. (Group Accountant, haastattelu.)

Pelkkä IFRS-standardien ymmärtäminen ei aluksi riittänyt vaan IFRS-standardien vaatimukset oli osattava toteuttaa konsernin raportoinnissa myös teknisesti. Erityisesti tuloslaskelmaan kirjattava standardin mukainen eläkekulu aiheutti kirjausteknisen haasteen. Kirjanpidosta oli saatava erikseen verotusta varten yhtiöiden suomalaisen laskentakäytännön mukaan laskettu eläkekulu. Käytännössä palkkajärjestelmän suomalainen eläkekulu sekä IAS 19 -standardin mukaisen ja suomalaisen kulun erotus ovat erillisillä tileillään. Nämä tilit yhdessä muodostavat konsernitilinpäätöksessä raportoidun eläkekulun. (Group Accountant, haastattelu.)

Orion Oyj:ssä IAS 19 -standardin tuoma suurin muutos oli konsernin taseeseen eläkejärjestelystä kirjattu omaisuuserä. Kun IFRS-standardeihin siirtymistä valmisteltiin, pohdintaa aiheutti se, voidaanko IAS 19 -standardin säännösten mukaan koko eläkevelvoitteen ja käypäarvoisen omaisuuden erotus kirjata omaisuuseräksi taseeseen. IAS 19 -standardissa on määritelty tietyt kriteerit ja yläraja taseeseen kirjattavalle omaisuuserälle. (Group Accountant, haastattelu). Verrattaessa IFRS-standardien mukaisesti laadittua vuoden 2004 avaavaa tasetta suomalaisen käytännön mukaisesti laadittuun vuoden 2003 päättävään taseeseen, oli eläkejärjestelystä johtuva eläkesaaminen absoluuttisesti suurin erä, joka vaikutti taseen loppusummaan. Vuoden 2004 avaava tase sisälsi 58,2 miljoonan euron suuruisen eläkesaamisen, jota ei suomalaisen käytännön mukaan lasketussa taseessa ollut lainkaan. Yhteensä IFRS-standardeihin siirtyminen kasvatti vuoden 2004 avaavaa tasetta 58,6 miljoonaa euroa. (Orion Oyj:n tilinpäätös 2005, 57.) Nyt kun IAS 19 -standardia on jo sovellettu useamman vuoden ajan, standardin tulokinnat ovat vakiintuneet. Edelleen kuitenkin myös IAS 19 -standardin osalta tapahtuu muutoksia, joita tulee seurata. Orion Oyj:ssä ei ole IAS 19 -standardiin siirtymisen jälkeen harkittu sen käytännön muuttamista, että toimihenkilöiden eläketurva on järjestetty eläkesäätiössä (Group Accountant, haastattelu).

IFRS-standardeihin siirryttäessä Orion Oyj teetti ulkopuolisella, eläkejärjestelyihin erikoistuneella konsulttiyrityksellä tutkimuksen, jossa kartoitettiin kaikkien konsernin ulkomaisten tytäryhtiöiden eläkejärjestelyt. Tutkimuksen tehnyt yhtiö antoi oman lausuntonsa siitä, luokitellaanko ulkomaiset järjestelyt etuuspohjaisiksi vai ei. Tässä vaiheessa tuli arvioitavaksi myös olennaisuuden raja. Osa ulkomaisista järjestelyistä olisi

⁹⁸ Haastateltu Group Accountant oli ennen IFRS-standardeihin siirtymistä työskennellyt mm. vuoden eläkesäätiössä ja uskoo, että ilman aikaisempaa kokemusta eläkejärjestelyistä IAS 19 -standardiin siirtyminen olisi ollut työläämpää ja vaatinut perehtymistä suomalaiseen eläkejärjestelmään. (Group Accountant, haastattelu).

ehkä voitu luokitella etuus pohjaiseksi, mutta järjestelyt olivat hyvin pieniä. Niillä ei olisi ollut olennaista vaikutusta konsernitilinpäätökseen. Aktuaarilaskelmien teettämistä ei nähty näiden merkitykseltään hyvin vähäisten järjestelyjen osalta tarpeelliseksi. Mikäli tytäryhtiöiden järjestelyissä tapahtuisi muutoksia, luokittelua arvioitaisiin uudelleen yhdessä tytäryhtiön ja tarvittaessa tilintarkastajan kanssa. (Group Accountant, haastattelu.)

Yleisesti ottaen haastateltu Group Accountant näkee IFRS-standardien mukaisen raportoinnin mielekkääksi. Pelkkä menneisyyden kuvaaminen ei riitä, kun halutaan arvioida yrityksen tulevaisuuden näkymiä. IFRS-standardien mukaan laaditussa raportoinnissa käytetään samoja tulevaisuutta koskevia olettamuksia, jotka sisältyvät yrityksen johdon hyväksymään strategiaan. Suomalaisen tilinpäätöskäytännön mukaan eläkesäätiön kautta järjestettyihin eläkkeisiin liittyvänä kuluna esitetään vain konsernin säätiölle maksama kannatusmaksu. IFRS-tilinpäätöksessä kannatusmaksut ovat eläkesäätiölle tulevaa rahavirtaa ja säätiön omaisuuden kartuttamista. Haastateltu Group Accountant näkee, ettei suomalainen käytäntö välttämättä ole kuvastanut konsernin pitkän aikavälin eläkevastuuta. Eläkesäätiöön maksettu kannatusmaksu kuvastaa lähinnä sitä, miten eläkesäätiön sijoitustoiminta on tietyssä ajanjaksona tuottanut verrattuna saman ajanjakson kuluihin. IAS 19 -standardissa tavoitteena on, että jokainen yhtiö esittäisi tilinpäätöksessä samoilla periaatteilla lasketut, nykyiset ja vastaiset eläkevastuut. (Group Accountant, haastattelu.)

5.1.2 Etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely ja esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti

Konsernissa etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen raportoinnista vastaa talousosasto. Yhteistyötä tehdään rahoitusosaston ja eläkesäätiön asiamiehen kanssa. Suomalaisen eläkesäätiön IAS 19 -standardin mukaiset aktuaarilaskelmat laatii eläkevakuutusyhtiön vakuutusmatemaatikko, joka saa laskelmiin tarvittavia tietoja muun muassa konsernilta ja eläkesäätiöltä. Esimerkiksi rahoitusosasto määrittää vakuutusmatemaatikon tarvitsemat eläkesäätiön omaisuuden käyvät arvot. Talousosaston raportointi eläkesäätiössä hoidetuista eläkejärjestelystä perustuu vakuutusmatemaatikon laatimiin laskelmiin. Suurin osa raportoiduista tiedoista saadaan aktuaarilaskelmista. Konsernissa määritetään laskelmissa käytettävät yritys kohtaiset olettamukset. Aktuaarilaskelma teetetään kerran vuodessa. Laskelmaa käydään läpi yhdessä vakuutusmatemaatikon kanssa. Vuoden vaihteen kiireisen aikataulun vuoksi jo loka-marraskuussa pidetään yhteinen palaveri, jossa vakuutusmatemaatikon ja tilintarkastajien kanssa käsitellään alustavasti laskelmaa ja siinä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. (Group Accountant, haastattelu.)

Aktuaarilaskelmasta saadaan tiedot kuluvan vuoden toteutuneista luvuista sekä ennuste seuraavalle vuodelle. Ennustelaskelman perusteella lasketaan seuraavan vuoden etuus pohjainen eläkekulu ja tasevaikutus yhtiöittäin. Laskelmasta saatu vuoden etuus pohjainen eläkekulu jaetaan tasan 12 kuukaudelle. Aktuaarilaskelmat on tehty erikseen eläkesäätiön A- ja B-osastosta, mutta ne raportoidaan konsernitilinpäätöksessä yhtenä kokonaisuutena. Osastot ovat luonteeltaan erilaisia, koska lakisääteisiä eläkkeitä sisältävästä B-osastosta osa kuuluu jakojärjestelmään, joka on maksupohjainen. Vuoden lopun laskelmassa esimerkiksi omaisuus on päivitetty käypään arvoonsa. Orion Oyj:llä on vakuutusmatemaattisten erien kirjauksessa käytössä putkimenetelmä. Näin ollen syntyneet vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot kirjataan tuloslaskelmaan ainoastaan ns. putken ylittäviltä osin ja vasta myöhemmin tilikausina standardin putkimenetelmää koskevien periaatteiden mukaisesti. (Group Accountant, haastattelu.)

Etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin liittyvissä laskelmissa on joka vuosi esiintynyt kertaluontoisia eriä, jotka ovat voineet johtua esimerkiksi eläkelakien muutoksista. Vaikutukset lukuihin ovat voineet olla suuriakin. Esimerkiksi TyEL:n eläkevastuun laskentaan vaikuttavat muutokset ovat kuitenkin luonteeltaan aina sellaisia, että vakuutusmatemaatikko huomioi ne tekemissään laskelmissa. (Group Accountant, haastattelu.)

Orion Oyj:n konsernitilinpäätöksessä on sovellettu eläkesäätiössä järjestetyn lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyyn IAS 19 -standardin 130-kappaletta, joka koskee muita pitkäaikaisia työsuhte-etuuksia (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 37). Konsernitilinpäätökseen ei ole vastaisten työkyvyttömyystapausten varalta kirjattu vastuuta. Työkyvyttömyyseläke on otettu laskelmiin toteutuneiden lukujen mukaan. Konsernissa ollaan tietoisia siitä, että Suomessa on käytännössä kaksi eri tapaa käsitellä lakisääteinen työkyvyttömyyseläke. Työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytapaan on vaikuttanut Orion Oyj:n tilintarkastustoimiston suositus. (Group Accountant, haastattelu.)

Norjalainen tytäryhtiö toimittaa etuus pohjaisen eläkejärjestelynsä osalta itse teettämänsä aktuaarilaskelman vuosittain konsernilaskentaan, joka muuttaa luvut euroiksi. Konsernilaskennassa laaditaan norjalaisen aktuaarin Norjan tytäryhtiölle tekemän aktuaarilaskelman perusteella tilinpäätökseen tulevat liitetiedot. Konsernitilinpäätöksessä esitetty norjalainen etuus pohjainen eläkejärjestely ei ole suuruudeltaan kovinkaan merkittävä. Norjalainen tytäryhtiö joutuu kuitenkin oman kansallisen lainsäädäntönsä perusteella laskemaan eläkekulut IAS 19 -standardin mukaisesti. Tästä johtuen tiedot sisältyvät konsernitilinpäätökseen ja liitetietoihin. (Group Accountant, haastattelu.)

Orion Oyj:n konsernitilinpäätöksessä liitetietojen esittämisessä lähtökohtana on ollut, että kaikki standardin edellyttämät tiedot raportoidaan. Muiden tietojen osalta on lähtökohtaisesti arvioitu, etteivät ne ole enää niin olennaisia tietoja. Konsernitilinpäätöksessä esitetään jo kokonaisuutena paljon liitetietoja. Toisaalta haastateltu Group Accountant arvioi, että esimerkiksi IAS 19 -standardin vaatimasta eläkesäätiön sijoituskaumasta Orion Oyj on antanut varsin yksityiskohtaiset tiedot. Toisaalta vielä tarkem-

mat tiedot eläkesäätiön sijoitusjakaumasta eivät välttämättä enää olisi olennaista tietoa. Itse yritys kiinnostaa kuitenkin varmasti enemmän kuin taustalla oleva eläkesäätiö. Orion Oyj:n konsernitilinpäätöksen liitetiedoissa on esitetty tiedot niistä olettamuksista, jotka standardissa on nimenomaisesti mainittu eli diskonttauskorosta, järjestelyyn kuuluvien varojen odotetusta tuotosta ja palkankorotusolettamuksesta. Esimerkiksi eroavuutta ei ole esitetty olettamuksista annettujen tietojen yhteydessä. Eroavuus on parametrina melko tasainen eikä sitä ole pidetty olennaisena tietona. (Group Accountant, haastattelu.)

Konsernissa on arvioitu, ettei IFRIC 14 tule aiheuttamaan muutoksia konsernin käytäntöön esittää eläkesaaminen taseessa. IFRIC 14 koskee tilannetta, jossa etuuspohjainen järjestely tuottaa nettovaran (omaisuuserän). Tällöin on arvioitava, voidaanko nettovarot kirjata taseeseen. Arviossa otetaan kantaa siihen, saako työnantaja hyödynnettyä nettovaroja tulevaisuudessa joko varojen palautuksina järjestelyistä tai alentuneina maksuina järjestelyyn. IFRIC 14:n mukaan pitää huomioida kaikki mahdolliset erät, joita ei saataisikaan hyödynnettyä. Suomalaisissa eläkesäätiöissä tällainen työnantajayrityksen ulottumattomissa oleva erä on se toimintapääoman minimi, joka pitäisi olla jäljellä ja siirtää vakuutusyhtiölle, jos kanta olisi siirrettävä vakuutusyhtiöön. Tällainen tilanne syntyisi jos esimerkiksi henkilömäärä säätiössä laskisi tiettyyn rajaan. Siirtyvän varallisuuden määrää ei kuitenkaan pystytä käytännössä luotettavasti laskemaan. Näin ollen konserni on tilintarkastajien kanssa käytyjen keskustelujen jälkeen päätenyt siihen, ettei IFRIC 14 vaikuta nykykäytäntöön. (Group Accountant, haastattelu.)

Tehdyn haastattelun jälkeen Orion Oyj ilmoitti osavuosikatsauksessaan vuoden 2008 ensimmäiseltä vuosineljännekseltä, että konserni soveltaa 1.1.2008 alkaen eläkesäätiön kautta järjestetyn etuuspohjaisen eläkejärjestelyn kirjanpidolliseen käsittelyyn IAS 19 -standardin mukaista menettelyä, jossa työkyvyttömyyseläkevastuusta kirjataan velka vastaisten tapausten varalta. Tehty muutos heikensi vuoden 2007 raportoitua liikevoittoa noin 2 miljoonaa euroa. Lisäksi muutos pienensi vuodelta 2007 raportoitua omaa pääomaa noin 16 miljoonalla eurolla (noin 3,6 % oman pääoman määrästä ennen muutosta). Osavuosikatsauksessa oikaistu eläkesaaminen 31.12.2007 oli 26,8 miljoonaa euroa. (Orion Oyj:n osavuosikatsaus 1–3/2008, 1, 15–16, 22.) Tilinpäätöksessä 2007 Orion Oyj:n eläkesaaminen oli 48,6 miljoonaa euroa (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 33). Laskentaperiaatteen muutos pienensi näin ollen eläkesaamisen määrää noin 45 %. Osavuosikatsauksesta käy myös ilmi, että Orion Oyj:n varsinainen yhtiökokous on valinnut yhtiölle uudet tilintarkastajat. (ks. Orion Oyj:n osavuosikatsauksesta 1–3/2008 tiedote varsinaisen yhtiökokouksen päätöksistä).

5.1.3 Vakuutusmatemaattiset oletukset

Vakuutusmatemaattisista oletuksista Orion Oyj määrittää yrityskohtaiset oletukset, jotka ovat diskonttauskorko, palkankorotusolettaus, eroavuus ja järjestelmään kuuluvien varojen odotettu tuotto. Muut oletukset määrittää laskelmat laativa aktuaari. Eläkesäätiön osalta Orion Oyj määrittää diskonttauskoron 30 vuoden Euro-swap-sopimusten perusteella. 30 vuoden Euro-swap-sopimusten on katsottu ajanjaksoltaan lähinnä vastaavan keskimääräistä eläkesuoritusten pituutta eläkesäätiön piirissä olevien henkilöiden osalta. Käytettävää diskonttauskorkoa ei muuteta, jos muutos edellisen vuoden laskennassa käytettyyn korkoon olisi vähäinen (alle 0,25 prosenttiyksikköä). Eläkevastuiden laskennassa aikajänne on pitkä, jolloin pienten diskonttauskoron muutosten ei ole arvioitu vaikuttavan merkittävästi laskelmaan. Eläkesäätiössä palkankorotusolettaus perustuu työehtosopimusneuvotteluiden tuloksiin, tiedossa oleviin tulopoliittiseen kokonaisratkaisuun liittyviin korotuksiin ja erilaisiin yhtiön sisäisiin ylimääräisiin korotuksiin tai bonuksiin. Eroavuusoletus perustuu eläkesäätiössä toteutuneeseen yhtiökohtaiseen tietoon. Varojen odotettuun tuottoon vaikuttaa myös se, että eläkesäätiön eri osastot tuottavat eri tavalla erilaisen varallisuuden vuoksi. (Group Accountant, haastattelu.) Konsernitilinpäätöksen mukaan sijoitustoiminnan tuloksellisuutta arvioidaan eläkesäätiön kokonaisvarojen näkökulmasta ja ensisijaisesti pitkällä aikavälillä. Tuottotavoitteet on asetettu sekä lyhyelle että pitkälle aikavälille. Tavoitteena on saada varoille 5–8 %:n tuotto. (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 47.)

Eläkesäätiön osalta Orion Oyj:n käyttämät vakuutusmatemaattiset oletukset ovat kehittyneet vuosina 2006–2007 seuraavasti (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 47):

	2007	2006
Diskonttauskorko	5,2 %	4,5 %
Järjestelyyn kuuluvien varojen odotettu tuotto	5–8 %	5,0 %
Tuleva palkankorotusolettaus	3,5 %	4,0 %

Diskonttauskorkoa on nostettu vuonna 2007 vuoteen 2006 verrattuna 0,7 prosenttiyksikköä. Muutosta voidaan pitää suurena ja sillä on ollut todennäköisesti merkittävä vaikutus myös vastuun määrään. Muutos on kuitenkin perustunut konsernin valitsemassa vertailuperusteessa tapahtuneeseen kehitykseen. Vuonna 2007 käytetty diskonttauskorko ei myöskään ole erityisen suuri verrattuna muiden yhtiöiden vuonna 2007 käyttämään diskonttauskorkoon.

5.1.4 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen

Orion Oyj:n konsernitilinpäätöksessä vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot kirjataan putkimenetelmän mukaisesti. Putkimenetelmän tasaava vaikutus nähdään hyväksi, koska eläkekulut ovat henkilöstömäärän muutoksista riippuen luonteeltaan tasainen kulu. Käytössä on ns. ennakoituun etuoikeusyksikköön perustuva menetelmä työsuoritukseen perustuvien menojen määrittämiseksi. Työntekijät ansaitsevat koko ajan lisää eläkeoikeutta. Eläkejärjestelyyn kuuluvan omaisuuden arvo vaikuttaa ratkaisevasti eläkelaskelmiin. Laskelmassa käytetty omaisuuden käypä arvo riippuu siitä, mikä omaisuuden arvo on juuri tilikauden viimeisenä päivänä. Kuukautta ennen tai jälkeen tilanne on voinut olla aivan eri. Ilman putkimenetelmän tasaavaa vaikutusta omaisuuden arvon heilahtelut vaikuttaisivat liikaa tulokseen. Eläkejärjestelyt ja niihin liittyvä sijoitustoiminta on luonteeltaan pitkäjänteistä. Eläkejärjestelyjen osalta arvioidaan sekä lyhyt- että pitkäaikaista tuottoa. Putkimenetelmän tasaavan vaikutuksen johdosta eläkevastuusta saadaan oikeampi kuva. Orion Oyj:ssä ei ole harkittu vakuutusmatemaattisten erien kirjaustavan muuttamista. (Group Accountant, haastattelu.) Jakautunut Orion Oyj kirjasi IFRS-standardeihin siirtyessään kaikki vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot avaavan taseen omaan pääomaan IFRS 1 -standardin sallimalla tavalla (Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 38).

Orion Oyj:n vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot ja niistä tehdyt kirjaukset ovat olleet eläkesäätiön osalta seuraavat vuosina 2006–2007 (mukailien Orion Oyj:n tilinpäätös 2007, 45–46):

Milj. €	2007	2006
Järjestelyn ylikate	72,9	87,8
Kirjaamattomat vakuutusmatemaattiset voitot (-) ja tappiot (+)	-24,3	-35,1
Saaminen taseessa	48,6	52,7
Kauden vakuutusmatemaattiset tappiot (+) ja voitot (-) velvoitteen osalta	3,2	17,7
Kauden vakuutusmatemaattiset voitot (+) ja tappiot (-) varojen osalta	-4,5	20,9
Yhteensä voitto (+) / tappio (-)	-7,7	3,2
Tulokseen kirjatut vakuutusmatemaattiset voitot (+) ja tappiot (-) ⁹⁹	3,1	1,1

Vuonna 2006 eläkesäätiön osalta on syntynyt vakuutusmatemaattista voittoa yhteensä 3,2 miljoonaa euroa ja vuonna 2007 vakuutusmatemaattista tappiota yhteensä 7,7

⁹⁹ Orion Oyj:n konsernitilinpäätöksessä ei ole eritelty eri järjestelyjen osuutta tuloslaskelmaan kirjatusta kulusta, joten tulokseen kirjatut vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot sisältävät eläkesäätiön lisäksi myös muiden järjestelyjen osuuden.

miljoonaa euroa. Putkimenetelmän käyttö on vuosina 2006 ja 2007 tasannut tulosvai-
kutusta verrattuna käsittelytapaan, jossa vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot kirjat-
taisiin suoraan tulokseen. Mikäli vakuutusmatemaattiset erät kirjattaisiin suoraan omaan
pääomaan, taseessa esitetty saaminen olisi vuonna 2006 ollut noin 35 miljoonaa euroa
suurempi ja vuonna 2007 noin 24 miljoonaa euroa suurempi. Tässä tapauksessa kauden
aikana syntyneet vakuutusmatemaattiset erät olisivat ensin kasvattaneet omaa pääomaa
ja seuraavana vuonna pienentäneet sitä.

5.2 Pension Oyj

5.2.1 *Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja standardin soveltamiseen siirtyminen*

Pension Oyj:n vuoden 2007 konsernitilinpäätös sisälsi eläkesaamisen, joka johtui suo-
malaisesta etuuspohjaisesta eläkejärjestelystä. Tämä eläkesaaminen oli noin 6 % kon-
sernin taseen loppusummasta. (Pension Oyj:n vuosikertomus 2007.) Konsernin eläkkeet
on järjestetty Suomessa osittain eläkekassassa ja osittain eläkevakuutusyhtiössä. Eläke-
kassassa on järjestetty vain Suomessa työskentelevien eläkkeitä. Eläkekassassa on kaksi
osastoa. Lisäetuuksia tarjoava A-osasto on suljettu 1990-luvulla. B-osastossa hoidetaan
lakisääteistä työeläkettä. Eläkekassa on molempien osastojen osalta käsitelty etuuspoh-
jaisena. Eläkekassan osakkaita ovat osa konserniin kuuluvista yhtiöistä sekä eräät kon-
serniin kuulumattomat yhteisöt. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) Eläkekassa
on Pension Oyj:n suurin yksittäinen omistaja (Pension Oyj:n vuosikertomus 2007).

Konsernilla on lisäksi ulkomailla eläkejärjestely, joka on käsitelty etuuspohjaisena.
Ulkomaiseen järjestelyyn liittyen vuoden 2007 konsernitase sisälsi eläkevelan, joka ei
ollut merkittävän suuruinen. (Pension Oyj:n vuosikertomus 2007.) Tämän järjestelyn
lisäksi ulkomaisissa tytäryhtiöissä on yksittäisiä, hyvin pieniä eläkejärjestelyjä. Lisäksi
Suomessa on joitain etuuspohjaisia vakuutusyhtiössä järjestettyjä vapaaehtoisia eläke-
järjestelyjä. (Financial Controller, haastattelu.) Nämä ovat tulleet konserniin osittain yri-
tyskauppojen kautta (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu).

Pension Oyj siirtyi soveltamaan IFRS-standardeja vuodesta 2005 lähtien eli silloin,
kun soveltaminen tuli pörssiyrityksille pakolliseksi (Pension Oyj:n vuosikertomus 2005).
Valmistautuminen IFRS-standardien soveltamiseen aloitettiin konsernissa 2000-luvun
alussa (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu). Jo aikaisessa vaiheessa oli tiedossa,
että konsernin eläkejärjestelyt tullessaan ainakin osittain luokittelemaan etuuspohjaisiksi.
Yleisesti ottaen IAS 19 -standardin soveltamisen aloittaminen oli yksi projekti muiden
standardeihin siirtymiseen liittyvien projektien joukossa. (Financial Controller, haastat-

telu.)¹⁰⁰ Eläkekassasta tehtyjen laskelmien perusteella havaittiin jo varhaisessa vaiheessa, että IAS 19 -standardin soveltaminen tulee kasvattamaan tasetta merkittävästi. Ensimmäiset harjoituslaskelmat teetettiin aktuaareilla vuoden 2003 luvuista. IAS 19 -standardiin siirtyminen ei sinänsä työllistänyt verrattuna esimerkiksi sellaisiin yrityksiin, joilla oli paljon merkittäviä eläkejärjestelyjä eri maissa. Pension Oyj:n merkittävin etuus pohjainen järjestely on alusta asti ollut eläkekassa, josta raportoidaan joka tapauksessa kuukausittain hyvin yksityiskohtaisesti. Eniten työtä teetti se, että ennen IAS 19 -standardin soveltamiseen siirtymistä kaikki tytäryhtiöiden järjestelyt käytiin läpi ja niistä teetettiin aktuaarilaskelmat. Siirtymävaiheen jälkeen IAS 19 -standardin soveltaminen on vaatinut jatkuvaa opiskelua ja pohdintaa siitä, miten standardia tulisi tietyissä käytännön tilanteissa soveltaa. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

IAS 19 -standardin soveltamiseen siirtymisellä oli suomalaisen etuus pohjaisen eläkejärjestelyn johdosta merkittävä vaikutus konsernin taseeseen. Avaavaan IFRS-taseeseen sisältyi eläkesaaminen, jota ei ollut suomalaisen tilinpäätöskäytännön mukaan laaditussa taseessa. Tämä eläkesaaminen oli noin 6 % vuoden 2003 taseesta ennen IFRS-oikaisuja. Konsernin vuoden 2004 tase kasvoi IFRS-standardien johdosta noin 12 %. Tästä kasvusta etuus pohjaisesta eläkejärjestelystä johtuvan saamisen vaikutus oli noin 57 %. (Pension Oyj:n vuosikertomus 2005.)

Eläkekassan talouspäällikkö ei koe, että IAS 19 -standardin raportointivaatimukset olisivat vaikuttaneet konsernin näkemykseen siitä, missä eläkelaitoksessa eläkkeet kannattaa järjestää (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu).

5.2.2 Etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollinen käsittely ja esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti

Ulkopuolisen palveluyrityksen aktuaari laatii konsernille sen tarvitseman IFRS-laskelman eläkekassan osalta. Aktuaarilaskelma sisältää tiedot kuluneen vuoden toteutuneista luvuista sekä seuraavan vuoden ennusteen. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) Aktuaarilaskelma tilataan kaksi kertaa vuodessa. Konsernitaloudessa käydään yhteistyössä eläkekassan edustajien kanssa aktuaarin laatima laskelma läpi ja tarkistetaan, että laskelmassa on käytetty oikeita parametreja. Aktuaarilaskelman taustalla oleva laskenta on haasteellista. Varsinkin laskelman parametreissa tapahtuvat yllättävät muutokset voivat olla vaikeasti ymmärrettäviä. Aktuaarien raportointi on kuitenkin koko ajan parantunut niin, että laskelmassa otetaan enemmän huomioon myös laskelman käyttäjä.

¹⁰⁰ Haastateltu Financial Controller ei ollut Pension Oyj:n palveluksessa vielä siirtymähetkellä. Hän toimi IFRS-standardeihin siirtymisen aikaan KHT-tilintarkastajana. Hänen kokemuksensa mukaan IAS 19 -standardiin siirtymisen osalta erityistä oli se, ettei Suomessa saavutettu aluksi kaikilta osin yksimielisyyttä suomalaisen eläkejärjestelmän käsittelytavasta. (Financial Controller, haastattelu.)

On ensiarvoisen tärkeää, että aktuaari tiedottaa asiakkailleen mahdollisimman nopeasti tiedossaan olevista muutoksista. (Financial Controller, haastattelu.) Kun oma osaaminen on parantunut, on osattu myös vaatia aktuaarien raportoinnilta enemmän. Muutosten hallinnasta käydään jatkuvaa keskustelua aktuaarien kanssa. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Aktuaarilaskelmat tehdään järjestelykohtaisesti eli eläkekassan A- ja B-osastosta erikseen. Pension Oyj:n tilinpäätöksessä eläkekassa on raportoitu yhtenä kokonaisuutena. Pension Oyj:ssä työllistävin vaihe on se, kun aktuaarin laskelman perusteella eläkevaikutukset jaetaan eri yhtiöille. (Financial Controller, haastattelu.) Standardi edellyttää, että laskelma tehdään koko järjestelystä. Eläkekassassa osakkaina on myös sellaisia yhtiöitä, jotka eivät kuulu konserniin. Näiden yhtiöiden osuutta ei voida raportoida konsernitilinpäätöksessä, joten niiden osuus tulee erottaa laskelmasta pois. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Suomalaisen eläkejärjestelmän vastuulaskennassa aktuaarit tietävät edellisen vuoden tarkat toteutuneet luvut vasta seuraavana kesänä. Suomalainen eläkevastuu on tästä johtuen tilinpäätöshetkellä aina arvio. Näin ollen myös IFRS-laskelmat perustuvat arvioihin. Esimerkiksi aktuaarin vuoden 2008 alussa antama ennuste eläkevastuusta perustuu vuoden 2006 toteutuneeseen tilanteeseen, jota on oikaistu tietyillä vuoden 2007 toteutuneilla parametrimuutoksilla. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Eläkekassan omaisuuden käypä arvo määritetään kuukausittain. Eläkekassa omistaa suhteellisen paljon kiinteistöjä, jotka arvioidaan kerran vuodessa. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) Eläkevastuiden vaikutusten ennakoiminen on haastavaa. Eläkkeiden osalta ennuste pohjautuu aktuaarin laatimaan laskelmaan tulevaisuuden eläkevaikutuksista. Vuoden aikana etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä tehdään kirjaukset aktuaarin laskelman ennusteen perusteella. Viimeistään joulukuun laskelman perusteella kirjaukset päivitetään niin, että kokonaisvaikutus vastaa lopullista laskelmaa. (Financial Controller, haastattelu.) Pension Oyj:n käyttämästä putkimenetelmästä johtuen eläkevastuun tai omaisuuden laskennasta johtuvat vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot eivät vaikuta kuluvan vuoden tulokseen. Putken ylittyminen vaikuttaa vasta seuraavan vuoden tulokseen. Suomalaisessa eläkejärjestelmässä tapahtuneet parametrimuutokset vaikuttavat suoraan kuluvan vuoden laskelmiin ja mahdollisesti myös kuluvan vuoden tulokseen. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Mahdollisia IAS 19 -standardiin tai sen tulkintoihin tehtäviä muutoksia on seurattava jatkuvasti (Financial Controller, haastattelu). Yrityksen ulkoa tuleviin järjestelmän muutoksiin voi olla vaikea varautua. Esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeen osalta tulkintana oli IFRS-standardeihin siirryttäessä, että myös vakuutusyhtiössä hoidettujen eläkkeiden osalta se käsitellään etuuspohjaisena. Vakuutusyhtiössä hoidetun työkyvyttömyyseläkkeen osalta luodun maksuluokkamallin johdosta työkyvyttömyyseläkkeen käsittely muuttui vakuutusyhtiöissä hoidettujen eläkkeiden osalta maksupoh-

jaiseksi. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) Tapahtuneen muutoksen vuoksi konserni on tulouttanut vuosien 2004 ja 2005 aikana merkittävän määrän aikaisemmin kirjattuja työkyvyttömyyseläkevastuita (Pension Oyj:n vuosikertomus 2006).

Eläkekassassa järjestetty lakisääteinen työkyvyttömyyseläke on käsitelty konsernissa etuuspohjaisena. Myös tulevaisuudessa syntyvät työkyvyttömyyseläkevastuut sisältyvät konsernitilinpäätökseen. Työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytapa on eläkekassan osalta ollut koko IAS 19 -standardin soveltamisen ajan sama. Konsernissa ollaan oltu tietoisia siitä, etteivät tilintarkastusyhteisöt ole päässeet yksimielisyyteen käsittelytavasta. Asiasta on keskusteltu Pension Oyj:n tilintarkastajien kanssa ja käsittelytapa konsernitilinpäätöksessä vastaa Pension Oyj:n tilintarkastajien kantaa asiasta. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Ulkomaisen tytäryhtiön etuuspohjaisen järjestelyn osalta paikallinen aktuaari laatii vuosittain tarvittavat IFRS-laskelmat. Näiden laskelmien osalta konsernitililoudessa tarkistetaan, että käytetyt parametrit ovat olleet järkeviä. Tytäryhtiön edustajien kanssa keskustellaan käytetystä diskonttauskorosta, josta tytäryhtiön edustajilla on tietenkin vahva paikallinen asiantuntemus. Diskonttauskoron on kuitenkin oltava järkevässä suhteessa eläkekassan käyttämään korkoon, joten myös konsernin johdolla on näkemys tytäryhtiössä käytetystä diskonttauskorosta. (Financial Controller, haastattelu.)

Suurin osa konsernitilinpäätöksessä esitetyistä etuuspohjaisista eläkejärjestelyjä koskevista tiedoista saadaan aktuaarin laatimasta IFRS-laskelmasta. Aktuaarilaskelman tietoja täydennetään eläkekassasta saaduilla tiedoilla. Eläkekassasta saadaan tietoa konsernitilinpäätöksen liitetiedoissa esitetyistä erittelyistä, kuten esimerkiksi eläkekassan omaisuuden jakautumisesta eri omaisuusryhmiin. Etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä annettujen tietojen laajuus perustuu IAS 19 -standardin vaatimuksiin. (Financial Controller, haastattelu.) Konsernitilinpäätöksessä on IAS 19 -standardissa nimenomaisesti mainittujen vakuutusmatemaattisten olettamusten lisäksi esitetty tiedot inflaatiosta ja odotetusta keskimääräisestä jäljellä olevasta työssäoloajasta (Pension Oyj:n vuosikertomus 2007).

Taseessa esitetyn omaisuuserän määrittäminen on nähty yhtiössä yksiselitteisenä. Konsernin näkemyksen mukaan IFRIC 14 vahvistaa yhtiön nykyistä käytäntöä eikä aiheuta muutoksia. (Financial Controller, haastattelu.) Omaisuuden esittämistä taseessa ei ole konsernissa missään vaiheessa koettu ongelmalliseksi. Eläkekassan vastuista ovat aina ensisijaisessa vastuussa eläkekassan osakkaat. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Haastateltu eläkekassan talouspäällikkö on analyttikoiden kanssa käymiensä keskustelujen perusteella saanut sen käsityksen, etteivät analyttikot välttämättä ota etuuspohjaisista eläkejärjestelyistä raportoituja tietoja huomioon analyysissään. He eivät ehkä ole aikaisemmin perehtyneet etuuspohjaisiin eläkejärjestelyihin ja tietojen analysointi on koettu vaikeaksi. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) Haastateltu Fi-

nancial Controller uskoo, että etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen raportoinnissa käytetty terminologia voi olla osalle tilinpäätösten lukijoita vierasta (Financial Controller, haastattelu).

5.2.3 Vakuutusmatemaattiset olettamukset

Konsernin johto hyväksyy kaikki laskelmissa käytetyt olettamukset. Eläkekassan asi-
antuntemusta käytetään hyväksi olettamusten määrittämisessä. Diskonttauskoron mää-
rittämisessä käytetään apuna Pension Oyj:n rahoitusosastoa. Suurin vaikutus laskelmiin
on diskonttauskorolla, varojen tuotto-odotuksella ja vaihtuvuudella. (Financial Control-
ler, haastattelu.)

Diskonttauskoron tulisi vastata taustalla olevaa eläkevastuuta. Valittua diskonttaus-
korkoa verrataan vuosittain yleiseen markkinakehitykseen. Tarkoituksena ei ole, että
laskelma laaditaan joka vuosi täysin eri korolla. Jos esimerkiksi korkotaso on yleisesti
noussut mutta yrityksen alun perin valitsema korko on jo korkea, järkevä ratkaisu voi
olla säilyttää valittu korkotaso. Rahoitusosasto tutkii pitkän aikavälin joukkovelkakir-
jojen kehitystä maailmassa. Konsernilaskennassa yhtiön diskonttauskorkoa verrataan
yhdessä konsernin johdon kanssa yleiseen korkokehitykseen. (Eläkekassan taluspääl-
likkö, haastattelu.)

Eläkekassassa on omat sijoitussuunnitelmansa ja tuotto-oletuksensa, joihin IFRS-las-
kelmissa käytetty varojen odotettu tuotto perustuu. Odotettua tuottoa arvioidaan pitkällä
tähtäimellä. Varojen osalta on IFRS-laskelmissa lyhyen aikavälin markkinaheilahtelujen
johdosta syntynyt vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita. Pidemmällä aikavälillä
toteutuneet tuotot ovat olleet lähellä odotettuja tuottoja. (Eläkekassan taluspäällikkö,
haastattelu.) Pension Oyj:n konsernitalinpäätöksessä on kerrottu mm., että eläkekassan
odotettua tuottoa laskettaessa sijoitusomaisuus on jaettu viiteen omaisuusluokkaan. Si-
joitussalkun odotettu kokonaistuotto muodostuu näiden omaisuuslajien yhdistelmä-
tuotosta. Eri omaisuuslajien tuotto-odotukset perustuvat sijoitussalkkuanalyysimallin
parametreihin, jotka on laskettu pitkän aikavälin historiatiedoista. Merkittävin koko-
naistuottoon vaikuttava omaisuuslaji on osakkeet. (Pension Oyj:n vuosikertomus 2007.)

Konserni käyttää vastuulaskelmissa kahta eri vaihtuvuusolettamaa, koska eläkekas-
san jäsenistö on jakautunut vaihtuvuuden osalta kahteen erilaiseen ryhmään. Konsernin
määrittelemää vaihtuvuusolettamaa arvioidaan uudelleen tilanteissa, joissa eläkekassan
jäsenistössä tapahtuu merkittäviä muutoksia. (Eläkekassan taluspäällikkö, haastattelu.)

Pension Oyj:n Suomessa käyttämiä vakuutusmatemaattisia olettamuksia ei ole ko-
vinkaan paljon muutettu vuosien 2005–2007 aikana. Esimerkiksi käytetty diskonttaus-
korko on pysynyt samana näiden vuosien aikana. Käytetty diskonttauskorko vastaa
vuonna 2007 yleisesti suomalaisissa pörssi-yhtiöissä käytettyä tasoa. Käytetyistä oletta-

muksista voitaneen päätellä, että konsernissa on pidetty tärkeänä jatkuvuutta ja ennakoitavuutta. (Pension Oyj:n vuosikertomukset 2006 ja 2007.)

5.2.4 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen

Pension Oyj:ssä kirjataan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot putkimenetelmän mukaan. Kun IAS 19 -standardin soveltaminen aloitettiin, vaihtoehtona olivat putkimenetelmä ja vakuutusmatemaattisten erien kirjaaminen suoraan tulokseen. Putkimenetelmä on nähty näistä vaihtoehdoista parempana muun muassa siitä syystä, että vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden ennustaminen on vaikeaa. (Financial Controller, haastattelu.) Putkimenetelmän ansiosta vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot eivät vaikuta konsernin kuluvaan vuoden tuloksen ennustamiseen. Standardin mukaan putken ylittymisestä johtuva tulosvaikutus siirtyy seuraavalle vuodelle, jolloin siihen osataan varautua. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.) IFRS-standardeihin siirryttäessä konserni kirjasi kaikki vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot avaavaan IFRS-taseeseen IFRS 1 -standardin sallimalla tavalla (Pension Oyj:n vuosikertomus 2006).

Kun IAS 19 -standardiin lisättiin mahdollisuus kirjata vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan, myös Pension Oyj:ssä käytiin keskustelua uudesta kirjaustavasta. Erityistä syytä käytetyn kirjaustavan muuttamiseen ei nähty olevan, joten yhtiö on jatkanut putkimenetelmän käyttöä. (Financial Controller, haastattelu.) Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden vaikutusta omaan pääomaan olisi vaikea ennakoida. Oman pääoman määrä olisi riippuvainen eläkevastuun laskennan lisäksi siitä, miten eläkekassan omaisuus tuottaa. (Eläkekassan talouspäällikkö, haastattelu.)

Konsernin tilinpäätöksestä voidaan selvästi havaita putkimenetelmän konsernin tulosta tasaava vaikutus. Vaikka syntyneet vakuutusmatemaattiset erät ovat olleet melko suuria, tulosvaikutus on jäänyt pieneksi. Esimerkiksi vuonna 2007 syntyneiden vakuutusmatemaattisten tappioiden määrä oli noin 17 % järjestelyn ylikatteesta. Vuonna 2007 on tulokseen kirjattu vakuutusmatemaattista voittoa määrältään noin 1 % järjestelyn ylikatteesta. Mikäli putkimenetelmästä siirryttäisiin kirjaamaan vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan, ei vaikutus tulokseen olisi suuri, mutta vaikutus omaan pääomaan voisi vaihdella merkittävästi. Toisaalta kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia voittoja ei vähennettäisi taseessa esitetystä saatavasta. Tässä tapauksessa esimerkiksi vuonna 2007 olisi taseessa esitetty noin 28 % suurempi eläkesaaminen. (Mukaihen Pension Oyj:n vuosikertomukset 2006 ja 2007.)

5.3 Benefit Oyj

5.3.1 *Etuuspohjaiset eläkejärjestelyt ja niiden kirjanpidollinen käsittely sekä esittäminen tilinpäätöksessä yleisesti*

Konsernin suomalaiset eläkevakuutukset on järjestetty osittain eläkesäätiössä ja osittain eläkevakuutusyhtiössä. Lakisääteisen eläkkeen lisäksi eläkesäätiössä on järjestetty osalle henkilöistä lisäeläketurva. Konsernin merkittävimmät etuuspohjaiset järjestelyt ovat Suomessa eläkesäätiössä hoidetut järjestelyt. Lisäksi konsernilla on ulkomainen etuuspohjainen järjestely. Konsernin taseessa oli 31.12.2007 suomalaisiin eläkesäätiössä hoidettuihin eläkejärjestelyihin liittyvä eläkesaaminen, joka oli noin 1,6 % taseen loppusummasta. (Benefit Oyj:n tilinpäätös 2007.)

Eläkesäätiöllä on alun perinkin ollut laajat raportointivelvollisuudet eri viranomais-tahoille. IAS 19 -standardin asettamat raportointivaatimukset ovat kuitenkin yhtiön näkökulmasta kiinnostavimmat, koska ne vaikuttavat konsernitilinpäätökseen. Eläkesäätiön kannattavuutta arvioidaan yhtiössä hyvin pitkälti siitä näkökulmasta, mikä eläkesäätiön aiheuttama kustannus on konsernitilinpäätöksessä eli IAS 19 -standardin mukaan laskettuna. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Benefit Oyj:ssä IAS 19 -standardin edellyttämät vakuutusmatemaattiset laskelmat laatii ulkopuolinen aktuaari.¹⁰¹ Konsernin johto määrittää laskelmissa käytettävistä olettamuksista diskonttauskoron, palkankorotusoletuksen, eroavuuden ja varojen tuotto-odotuksen. Konsernin johto pitää jo alkusyksyllä palaverin eläkesäätiön asiamiehen kanssa, jossa käsitellään laskelmassa käytettävistä olettamuksista erityisesti eroavuutta ja palkankorotusolettamusta. Lähtökohtaisesti olettamukset määritetään pitkällä aikavälillä, mutta huomioon otetaan myös vuoden aikana tapahtuneet muutokset. Tässä yhteydessä tehdään myös arvio omaisuuden arvosta vuoden lopussa. Omaisuuden arvon osalta osakkeiden ja osakerahastojen vuoden lopun arvon määrittäminen on haastavaa. Osakkeiden ja osakerahastojen osalta käytetään arviointipäivän arvoa. Määritetyt olettamukset ja arvioitu omaisuuden arvo vuoden lopussa ilmoitetaan laskelmat laativalle aktuaarille, joka toimittaa arviolaskelman kuluva vuoden lopullisista luvuista sekä seuraavan vuoden ennusteen. Seuraavan vuoden budjetti pohjautuu aktuaarin laskemaan ennusteeseen. Aktuaarin laatimat laskelmat käydään läpi tilintarkastajien kanssa. Erityisesti kiinnitetään huomiota käytettyihin oletuksiin ja tarkistetaan, että esimerkiksi las-

¹⁰¹ Käytännössä vakuutusmatemaattisen laskelman laatiminen on yhtiössä mahdotonta, koska laskenta edellyttää työsuhte- ja eläkerekisterin ylläpitoa ja erityistä laskentaohjelmaa. Laskelmat tehdään henkilötasolla. Työsuhderekisterissä on tiedot kaikkien yhtiön entisten ja nykyisten työntekijöiden etuuksista. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

kennan taustalla olevat rekisterit ovat olleet ajan tasalla. Laskelmat laatinut aktuaari kertoo tilintarkastajille esimerkiksi siitä, miten hän on ottanut TyEL-järjestelmän muutokset huomioon laskelmissaan. Heti vuoden vaihteen jälkeen aktuaarille toimitetaan vielä tieto omaisuuden lopullisesta arvosta vuoden viimeisenä päivänä, jotta aktuaari voi päivittää laskelmat. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Etuuspohjaisten eläkekustannusten budjetointi on haastavaa. Eri tekijät vaikuttavat eri tavalla eläkevastuuseen ja omaisuuden arvoon. Erityisen haastavaa on arvioida omaisuuden arvoa vuoden viimeisenä päivänä sekä laskennassa käytettävää diskonttaus korkoa. Ennakoimista hankaloittaa myös TyEL-järjestelmään tehtävät muutokset. Esimerkiksi rahastointitekniikan muuttaminen vaikutti voimakkaasti vuoden 2007 IAS 19 -eläkekululaskelmiin siten, että yhtiöiden eläkevastuut kasvoivat merkittävästi. Vaikutusta ei oltu kuitenkaan otettu huomioon edellisenä vuonna laaditussa ennusteessa. Vakuutusmatemaattiset laskelmat laatii ulkopuolinen aktuaari, joka on käytännössä ratkaissut, miten TyEL-järjestelmän muutokset on otettu huomioon laskelmassa. Haasteena on se, miten konsernin johto voi käytännössä vaikuttaa laskelmissa tehtyihin ratkaisuihin. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Eläkesäätiössä hoidetun lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytavan osalta konsernin johto on päättänyt, että tulevia työkyvyttömyyseläkkeitä varten tehdään varaus taseeseen. Työkyvyttömyyseläke sisältyy vakuutusmatemaattisiin IFRS-laskelmiin, jolloin taseessa otetaan huomioon työkyvyttömyyseläkevastuuta vastaava omaisuus ja laskentaan sovelletaan putkimenetelmää. Käsittelytapaa harkittaessa eräänä vaihtoehtona nähtiin myös se, että työkyvyttömyyseläkkeistä olisi tehty taseeseen erillinen varaus¹⁰². Konsernissa ei ole tehty työkyvyttömyyseläkkeen nimenomaista luokittelua työsuhteen päättymisen jälkeiseksi etuudeksi tai muuksi pitkäaikaiseksi työsuhte-etuudeksi. Kirjanpidossa yleensäkin tehdään varaus tiedossa olevia tulevaisuuden vastuita varten. Lisäksi haastateltu eläkesäätiön asiamies huomauttaa, että vastaisten työkyvyttömyyseläkkeiden ottaminen huomioon laskennassa on myös yleistä. Konsernin työkyvyttömyyseläkevastuu on suhteellisen merkittävä. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Konsernin ulkomaisen tytäryhtiön etuuspohjaisen eläkejärjestelyn osalta tytäryhtiö toimittaa vakuutusmatemaattisen laskelman, jonka perusteella haastateltu eläkesäätiön asiamies laatii konsernitilinpäätöksessä esitetyn raportin.¹⁰³ Raportointi tehdään eu-roissa ja laskelmiin tuleva kurssiero voi olla suuruudeltaan merkittävä. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Etuuspohjaisten eläkejärjestelyjen raportointi sisältää lähtökohtaisesti paljon termejä, joita asiaan perehtymätön lukija ei välttämättä ymmärrä. Yleisenä tavoitteena raportoin-

¹⁰² Vastaavalla tavalla kuin työttömyyseläkkeestä tehdään erillinen varaus taseeseen irtisanomisen yhteydessä.

¹⁰³ Vakuutusmatemaattiset laskelmat laaditaan aina paikallisesti vaadittavan asiantuntemuksen ja laskennan edellyttämien laskentaohjelmien ja rekistereiden vuoksi (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

nissa on pidetty sitä, että se olisi ymmärrettävää ja lukija saisi raportista helposti käyttöönsä tarvitsemansa olennaiset tiedot. Raportoinnin osalta on myös seurattu muita yhtiöitä, joiden raportointi on ollut laadukasta. Raportoinnin lähtökohtana ovat luonnollisesti standardin vaatimukset. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Haastateltu eläkesäätiön asiamies epäilee, ettei kovinkaan moni tilinpäätöksen lukija ole välttämättä kiinnostunut etuusperusteisista eläkejärjestelyistä raportoiduista yksityiskohtaisista tiedoista. Hän uskoo, että tilinpäätöksen lukijoita kiinnostaa lähinnä IAS 19 -standardin mukaan laskettu eläkekustannus ja sen ero suomalaisen käytännön mukaan laskettuun kustannukseen. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

5.3.2 *Vakuutusmatemaattiset oletukset*

Diskonttauskoron määrittämisestä käydään konsernissa keskustelua laskelman laatijan ja tilintarkastajien kanssa. Konsernissa seurataan myös sitä, mitä diskonttauskorkoa muut yhtiöt käyttävät. Koron määrittämisessä ei käytetä mitään yhtä tiettyä vertailuperustetta vaan korkojen kehitystä seurataan yleisellä tasolla. Diskonttauskoron on perustuttava euroalueen korkealaatuisiin yrityslainoihin, joiden kesto vastaa eläkevastuun kestoa. Laskentahetken korkoon lisätään ennalta sovittu marginaali. Tavoitteena olisi, ettei diskonttauskorko vaihtelisi eri vuosina kovin paljon. Haastatellun eläkesäätiön asiamiehen mukaan yhden prosenttiyksikön muutosta diskonttauskorossa voidaan pitää todella merkittävänä. Laskelmat tilataan siten, että ne on laskettu sekä valitulla diskonttauskorolla että yhtä prosenttiyksikköä alhaisemmalla korolla. Näin voidaan ennakoita mahdollisen korkotason laskun vaikutusta eläkevastuun määrään vuoden viimeisenä päivänä. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Benefit Oyj:n käyttämä varojen odotettu tuotto perustuu lakiin eläkelaitoksen vakaavaraisuusrajan laskemisesta ja vastuuvelan kattamisesta, jossa on määritelty eri omaisuuslajien tuotto-odotukset. Haastateltu eläkesäätiön asiamies huomauttaa, että varojen odotettua tuottoa käytetään laskennassa ainoastaan sen laskemiseksi, mikä varojen käypä arvo on seuraavan vuoden lopussa. Vaikka oletus perustuukin pitkän aikavälin odotuksiin, laskelmassa ei lasketa pitkän aikavälin tuottoa. Lyhyen aikavälin tuotto-odotuksen määrittäminen olisi käytännössä hyvin vaikeaa. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Palkankorotusolettamukseen vaikuttaa esimerkiksi tulopoliittinen kokonaisratkaisu. Määrittämisessä otetaan huomioon myös historiatiedot, koska kyse on pitkän aikavälin oletuksesta. Jonkin verran seurataan myös sitä, minkä suuruista palkankorotusoletusta muut yhtiöt käyttävät. Benefit Oyj:n käyttämä palkankorotusoletus onkin yleinen verrattuna muihin yhtiöihin. Suuri palkankorotusoletus olisi luonnollisesti positiivinen asia konsernin työnantajakuvan näkökulmasta. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Käytetyn eroavuusolettamuksen taso perustuu toteutuneisiin historiatietoihin. Olettamuksen määrittämisessä on otettu huomioon ne työsuhteiden päättymiset, jotka eivät ole johtuneet määräaikaisen työsuhteen päättymisestä tai eläkkeelle siirtymisestä. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Laskelmissa käytettyjen vakuutusmatemaattisten olettamusten on oltava perusteltuja. Haastatellun eläkesäätiön asiamiehen kokemuksen mukaan suomalaisissa konsernitilinpäätöksissä käytetyt olettamukset ovat olleet suurin piirtein samantasoiset eri yhtiöillä. Tässä mielessä raportoituja tietoja pystyy vertaamaan toisiinsa. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

5.3.3 Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen

Benefit Oyj:n konsernitilinpäätöksessä vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot on kirjattu putkimenetelmän mukaan. Kirjaustavan muuttamista ei ole mietitty, koska eläkevaikutusten ennakoitavuus nähdään konsernissa erityisen tärkeäksi. Mikäli konsernissa luovuttaisiin putkimenetelmästä ja kirjattaisiin vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan, eläkesaaminen kasvaisi. Ennustettavuutta pidetään kuitenkin tärkeimpänä eikä konsernissa nähdä hyvänä sitä, että taseen heilahtelut olisivat riippuvaisia laskentaoletusten muutoksista. (Eläkesäätiön asiamies, haastattelu.)

Benefit Oyj:n konsernitilinpäätöksessä kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten voittojen määrä oli vuoden 2007 lopussa noin 50 % järjestelyn ylikatteesta. Mikäli konserni kirjaisi vakuutusmatemaattiset erät suoraan omaan pääomaan IAS 19.93A:n mukaisesti, olisi taseessa esitetty eläkesaaminen ollut vuonna 2007 suurin piirtein kaksinkertainen. Toisaalta kunakin kautena syntyneet vakuutusmatemaattiset erät olisivat vaikuttaneet oman pääoman määrään. Vuonna 2006 on syntynyt vakuutusmatemaattista voittoa noin 10 % järjestelyn ylikatteesta. Vuonna 2007 on syntynyt puolestaan vakuutusmatemaattista tappiota noin 10 % järjestelyn ylikatteesta. Toisaalta käytetty putkimenetelmä on myös Benefit Oyj:ssä tasannut vakuutusmatemaattisten erien tulosvaikutusta verrattuna käsittelytapaan, jossa syntyneet erät kirjattaisiin suoraan tulokseen. Vuonna 2006 tulokseen kirjattu erä oli vain noin 2 % järjestelyn ylikatteesta ja vuonna 2007 noin 7 % järjestelyn ylikatteesta. (Mukaihen Benefit Oyj:n tilinpäätös 2007.)

5.4 Yhteenveto

Case-yhtiöissä merkittävin etuus pohjainen eläkejärjestely on Suomessa eläkesäätiössä tai -kassassa järjestetty eläketurva. Eläkesäätiössä tai -kassassa on järjestetty sekä lakisääteinen että lisäeläketurva. Case-yhtiöillä on etuus pohjainen järjestely myös ulkomailla. Vakuutusmatemaattisen laskelman laatii paikallinen aktuaari. Yhteistyö ulkomaisen tytäryhtiön edustajien kanssa ei ole kovinkaan tiivistä. Syynä on osaksi se, ettei ulkomainen järjestely ole merkittävä. IAS 19 -standardin raportointivaatimukset eivät ole muuttaneet yhtiöiden näkemystä siitä, missä eläkelaitoksessa eläkkeet halutaan järjestää. Haastateltu case-yhtiön edustaja toteaa kuitenkin, että yhtiön näkökulmasta eläkesäätiön kannattavuutta arvioidaan konsernin IAS 19 -standardin mukaisen raportoinnin perusteella.

Aktuaarin laatimasta laskelmasta saadaan tiedot kuluvan tilikauden toteutuneista luvuista sekä seuraavan vuoden ennuste. Tämän ennusteen perusteella tehdään kirjaukset seuraavan tilikauden aikana. Kaikilla case-yhtiöillä on vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamisessa käytössä putkimenetelmä, joten syntyneet vakuutusmatemaattiset erät vaikuttavat vasta seuraavan tilikauden tulokseen. Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaamistavan muuttamiseen ei ole nähty syytä. Putkimenetelmä nähdään hyväksi menetelmäksi eläkekustannusten luonteen ja eläkekustannusten paremman ennakoitavuuden vuoksi. Kaikissa case-yhtiöissä järjestelyt ovat ylikatettuja ja taseessa on esitetty omaisuuserä. Kaikilla case-yhtiöillä on kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia voittoja, joten taseessa esitetty omaisuuserä kasvaisi, mikäli yhtiöt siirtäisivät kirjaamaan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot välittömästi.

Lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyn osalta on mielenkiintoista, että haastatellun case-yhtiön edustajan mukaan yhtiössä ei ole tehty työkyvyttömyyseläkkeen luokittelua työsuhteen päättymisen jälkeiseksi tai muuksi pitkäaikaiseksi työsuhdeetuudeksi. Yleisessä keskustelussa on nimenomaan tällä jaottelulla perusteltu työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyä. Yhtiössä on käsittelytavan osalta lähdetty liikkeelle enemmänkin yleisistä kirjanpidon periaatteista. Yksi yhtiöistä on muuttanut lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen käsittelyä vuoden 2008 alusta lähtien. Yhtiö kirjasi työkyvyttömyyseläkevastuun aiemmin vasta työkyvyttömyystapahtuman sattuessa. Laskenta-periaatteen muutos pienensi eläkesaamisen määrää 45 %.

Omaisuuserän esittämistä taseessa ei ole ainakaan standardiin siirtymisen jälkeen nähty ongelmalliseksi. Yhtiöissä IFRIC 14:n ei nähdä vaikuttavan eläkesaamisen esittämisessä noudatettuun käytäntöön. Haastatellun case-yhtiön edustajan mukaan taustalla on kuitenkin osaltaan se, ettei omaisuuserän esittämiseen liittyvän rajoitteen määrää voida käytännössä luotettavasti laskea.

Kaikkien case-yhtiöiden osalta voidaan havaita aktuaarin kanssa tehdyn yhteistyön tärkeys. Suuri osa konsernitilinpäätöksessä raportoiduista tiedoista perustuu aktuaarin

laskelmiin. Vakuutusmatemaattisen laskelman sisältämät yllättävät muutokset on nähty haasteena. Haastatellun case-yhtiön edustajan mukaan vuonna 2007 tapahtunutta rahastointitekniikan muutosta ei ollut huomioitu edellisen vuoden ennusteessa. Tiedottaminen tulevista muutoksista on nähty tärkeäksi. Kokemuksen karttuessa myös yhteistyö toimii paremmin. Näyttää siltä, että aktuaarit ovat tehneet vakuutusmatemaattisiin laskelmiin liittyviä ratkaisuja jokseenkin itsenäisesti.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tavoitteena oli analysoida sitä, miten suomalaiset pörssiyhtiöt ovat käsitelleet IAS 19 -standardin mukaiset etuus pohjaiset eläkejärjestelyt kirjanpidossaan ja minikälaisia tietoja niistä on annettu konsernitilinpäätöksessä. Tavoitteena oli myös analysoida sitä, miten yhtiöiden tekemät kirjanpidolliset ratkaisut ovat vaikuttaneet raportoituihin eläkevastuisiin ja -kustannuksiin. IAS 19 -standardi on perinteiseen suomalaiseen tilinpäätöskäytäntöön verrattuna muuttanut merkittävästi erityisesti etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidollista käsittelyä. Kirjanpidollinen käsittely edellyttää vakuutusmatemaattisten menetelmien käyttöä. Lisäksi standardi on kasvattanut huomattavasti järjestelyistä tilinpäätöksessä esitettävien tietojen määrää. IAS 19 -standardi pyrkii kansainvälisenä säännöstönä kattamaan erilaiset eläkejärjestelyt ympäri maailmaa. Suomen työeläkejärjestelmä on kansainvälisesti vertailtuna omalaatuinen eikä IAS 19 -standardin soveltaminen ole sen osalta ollut ongelmatonta.

Lähtökohtaisesti IAS 19 -standardi parantaa tilinpäätösten vertailukelpoisuutta etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen osalta. Se edellyttää, että tilinpäätöksessä huomioidaan vakuutusmatemaattisin menetelmin laskettu eläkevelvoite. Kaikki yhtiöt määrittävät velvoitteen samalla ennakoituun etuus oikeusyksikköön perustuvalla menetelmällä. Vertailukelpoisuuden näkökulmasta ongelmallisia ovat kuitenkin standardin sallimat erilaiset kirjaustavat syntyneiden vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden osalta. Vaihtoehtoiset kirjaustavat ovat ristiriidassa IFRS-standardien taustalla olevan tilinpäätösten kansainvälisen vertailukelpoisuuden tavoitteen kanssa.

Putkimenetelmä on kansainvälisesti vertailtuna erityisen suosittu menetelmä Suomessa. Case-yhtiöissä putkimenetelmän vahvuutena on nähty se, että se parantaa eläkekustannusten ennakoitavuutta. Case-yhtiöt eivät ole nähneet syytä muuttaa käytettyä vakuutusmatemaattisten erien kirjaustapaa. Putkimenetelmän eläkekustannusten ennakoitavuutta lisäävä vaikutus on positiivinen asia yrityksen johdon näkökulmasta. Tilinpäätösten käyttäjien näkökulmasta putkimenetelmä voi kuitenkin heikentää tilinpäätösten ymmärrettävyyttä ja vertailukelpoisuutta. Etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä raportoidut tiedot on koettu vaikeiksi ymmärtää. Erilaiset kirjaustavat eivät ainakaan lisää tilinpäätösten ymmärrettävyyttä. Putkimenetelmää on kritisoitu myös erityisesti sen vuoksi, ettei tilikaudella syntyneitä vakuutusmatemaattisia voittoja ja tappioita kirjata välittömästi. Toisaalta putkimenetelmän soveltaminen voi johtaa siihen, että taseessa esitetään omaisuuserä kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten tappioiden vuoksi tai velka kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten voittojen vuoksi.

IASB on maaliskuussa 2008 julkaisemassaan keskustelumuistiossa ja jo standardin kehittämisen aikaisemmissa vaiheissa puoltanut vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden välitöntä kirjaamista. Vaatimuksella kirjata erät välittömästi olisi vaikutuksensa myös suomalaisten pörssiyhtiöiden taseisiin. Mikäli yhtiöllä on kirjaamattomia

vakuutusmatemaattisia eriä, välittömän kirjaamisen tasevaikutus riippuu siitä, ovatko kirjaamattomat erät voittoa vai tappiota. Tarkastelun alla olleista yhtiöistä 84 % ilmoitti liitetiedoissaan kirjaamattomien vakuutusmatemaattisten erien määrän. Näistä yhtiöistä noin 70 prosentilla oli kirjaamattomia tappioita. Kirjaamattomien tappioiden määrä oli keskimäärin 20 miljoonaa euroa. Suurimmalla osalla näistä yhtiöistä taseen velka kasvasi välittömän kirjaamisen seurauksena keskimäärin 47 %. Yhtiöistä 30 prosentilla oli kirjaamattomia voittoja. Näiden määrä oli keskimäärin 27 miljoonaa euroa. Näistä yhtiöistä yli puolella velka pienentyisi keskimäärin noin 42 %.

Muutama suomalainen pörssiyhtiö on vuosien 2006 ja 2007 aikana siirtynyt kirjaamaan vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot suoraan omaan pääomaan. Laskentaperiaatteen muutoksella on ollut suurin vaikutus Stora Enso Oyj:n raportointiin lukuihin. Muutoksella oli positiivinen tulosvaikutus, koska yhtiöllä oli kirjaamattomia vakuutusmatemaattisia tappioita. Aikaisemmin yhtiön tulokseen kirjatulla vakuutusmatemaattisilla tappioilla oli merkittävä vaikutus etuusperusteisista eläkejärjestelyistä kirjattuihin lukuihin. Toisaalta tehty laskentaperiaatteen muutos kasvatti taseen eläkevelkaa merkittävästi. Yhtiö on perustellut laskentaperiaatteen muutosta muun muassa sillä, että yhtiössä vakuutusmatemaattiset erät nähdään tilikauden taloudellisina tapahtumina, jotka tulee kirjata välittömästi. Muutoksen taustalla oli myös se, että uusi laskentatapa vastaa paremmin US GAAP -tilinpäätösnormiston osalta sovellettua käytäntöä.

Tilinpäätösten vertailukelpoisuutta voi heikentää se, että standardissa ei välttämättä ole pystytty ottamaan huomioon kansallisten eläkejärjestelmien erityispiirteitä. Suomessa lakisääteisen työkyvyttömyyseläkkeen luokittelusta ei ole saavutettu yksimielisyyttä silloin, kun eläke on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Työkyvyttömyyseläkkeen luokittelu on herättänyt keskustelua koko IAS 19 -standardin voimassaoloajan. Standardi johti työkyvyttömyyseläkejärjestelmän muuttamiseen vuoden 2006 alusta lähtien, jotta työkyvyttömyyseläke voitiin eläkevakuutusyhtiöissä järjestettyjen eläkkeiden osalta tulkita maksupohjaiseksi. Eläkesäätiöissä ja -kassoissa järjestettyjen eläkkeiden osalta tilanne jäi kuitenkin epäselväksi. Enemmistö yhtiöistä on huomionut työkyvyttömyyseläkevastuussa myös vastaiset työkyvyttömyystapahtumat. Osa yhtiöistä on kirjannut eläkevastuun vasta työkyvyttömyystapahtuman sattuessa. Näyttää siltä, että tilintarkastustoimistojen muodostamilla tulkinnoilla on ollut merkittävä vaikutus kunkin yhtiön soveltamaan käsittelytapaan. Vaikka työkyvyttömyyseläkkeen luokittelukysymys ei enää koske kuin pientä osaa suomalaisista pörssiyhtiöistä, on erilaisilla käsittelytapoilla ollut joka tapauksessa tilinpäätösten vertailukelpoisuutta heikentävä vaikutus. Yksi yhtiö muutti työkyvyttömyyseläkkeen käsittelytapaa vuonna 2006, toinen vuoden 2008 alusta lähtien. Nämä yhtiöt kirjasiivat työkyvyttömyyseläkevastuun aikaisemmin vasta työkyvyttömyystapahtuman sattuessa. Laskentaperiaatteen muutoksella oli merkittävä vaikutus yhtiöiden raportoitaman eläkesaamisen määrään. Enää vain muutama yhtiö kirjaa työkyvyttömyyseläkevastuun vasta, kun työkyvyttömyystapahtuma on sattu-

nut. Näyttää siltä, että käsittelytavat yhdenmukaistuvat ajan kuluessa. Tähän vaikuttaa todennäköisesti myös Ratan toiminta. Työkyvyttömyyseläkkeen luokitteluongelmat kuvaavat sitä, miten haastavaa kansainvälistä IAS 19 -standardia on sovittaa yhteen suomalaisen työeläkejärjestelmän kanssa.

Tilinpäätöksessä raportoitujen tietojen ymmärrettävyyden näkökulmasta voi olla ongelmallista, että osa IAS 19 -standardissa luoduista kirjanpidollisista ratkaisuista on varsin monimutkaisia ja ne saattavat olla jopa yleisten kirjanpidollisten periaatteiden vastaisia. Tämä voi heikentää myös tilinpäätösten vertailtavuutta. Yritysten eläkejärjestelyt voivat usein olla itsessään monimutkaisia, jolloin monimutkaiset kirjanpidolliset ratkaisut eivät edesauta raportoitujen tietojen ymmärtämistä. Voidaan myös kysyä, millä perusteella eläkkeisiin liittyvät taloudelliset tapahtumat tulisi käsitellä kirjanpidossa muista taloudellisista tapahtumista poikkeavasti. Yksinkertaiset ja yhdenmukaiset kirjausperiaatteet lisääisivät tietojen ymmärrettävyyttä. Tätä kautta tilinpäätöksiä pystytään myös paremmin vertaamaan toisiinsa. Putkimenetelmä on yksi esimerkki jokseenkin monimutkaisesta ja keinotekoisesta kirjanpidollisesta ratkaisusta. Lisäksi standardi sisältää monimutkaiset määräykset taseessa esitettävän omaisuuserän määrittelyyn liittyen. Ymmärrettävyyttä heikensivät entisestään omaisuuserälle asetetun ylärajan ja putkimenetelmän yhteisvaikutuksen vuoksi standardiin lisätyt määräykset. Myös IASB:n näkemyksen mukaan omaisuuserän määrittämistä tulisi tarkastella uudelleen. Vuoden 2006 osalta tarkastelluista yhtiöistä noin 25 %:n tilinpäätös sisälsi etuus pohjaisen eläkesaamisen. Niiden suomalaisten yhtiöiden osalta, jotka ovat järjestäneet lakisääteisen eläketurvan eläkesäätiössä tai -kassassa, on varsin yleistä, että tilinpäätöksessä esitetään etuus pohjaisesta eläkejärjestelystä johtuva omaisuuserä. Case-yhtiöissä omaisuuserän esittämistä taseessa ei ole ainakaan standardiin siirtymisen jälkeen nähty ongelmallisenä. Case-yhtiöiden järjestelyt ovat ylikatettuja. Yhtiöt arvioivat, ettei IFRIC 14 kuitenkaan vaikuta nykyiseen käytäntöön esittää omaisuuserä taseessa.

Tilinpäätöksessä raportoidut eläkevastuut ja -kustannukset eivät välttämättä ole suuruudeltaan olennaisia verrattuna yrityksen tilinpäätökseen kokonaisuutena. Järjestelyn taustalla olevat velvoitteet ja varat ovat kuitenkin usein merkittävän suuruisia ja luovat näin yrityksen toiminnassa merkittävän riskin. Tämän riskin kuvaamiseksi IAS 19 -standardi on edellyttänyt vuodesta 2006 lähtien, että yritykset esittävät liitetiedoissaan täsmäytyslaskelmat veloitteen nykyarvon ja järjestelyyn kuuluvien varojen käyvän arvon muutoksista tilikauden aikana. Näiden laskelmien avulla tilinpäätösten käyttäjät voivat arvioida erien muutosten taustalla olevia tekijöitä. Laskelmista käyvät ilmi syntyneet vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot, joten tilinpäätösten käyttäjät voivat arvioida myös sitä, miten hyvin vakuutusmatemaattiset oletukset ovat vastanneet toteutumia. Järjestelyihin liittyvien riskien kuvaamiseksi standardiin lisättiin myös muita varoihin liittyviä liitetietovaatimuksia. Vielä vuonna 2006 valitettavan moni suomalainen pörssi-yhtiö oli jättänyt nämä liitetiedot esittämättä. Syynä on voinut olla osaltaan se,

että kyse on ollut uusista vaatimuksista. Tämä ei kuitenkaan täysin selitä tietojen esittämättä jättämistä, koska yrityksillä on ollut aikaa varautua standardin muutoksiin. Vaadittujen liitetietojen esittämättä jättäminen heikentää tilinpäätösten vertailukelpoisuutta.

Vakuutusmatemaattiset laskelmat laatii ulkopuolinen aktuaari. Suomen työeläkelajeja muutettaessa muutokset on otettava huomioon myös aktuaarin laatimissa IFRS-laskelmissa. Tilinpäätösten vertailukelpoisuuden mahdollistamiseksi kaikkien yhtiöiden laskelmissa tulisi muutoksia käsitellä yhdenmukaisella tavalla. Case-yhtiöiden edustajien haastatteluista kävi ilmi, että muutosten hallinta yhteistyössä aktuaarin kanssa on nähty haasteena. Osaksi haasteena on nähty se, miten yrityksen johto voi käytännössä vaikuttaa muutosten käsittelyyn laskelmissa. Yleisesti ottaen eläkekustannusten budjetointi nähdään haastavaksi. IAS 19 -standardissa periaatteena on, että tilikauden kirjaukset perustuvat tilikauden alun vakuutusmatemaattisiin olettamuksiin. Case-yhtiöissä yrityskohtaisten vakuutusmatemaattisten olettamusten määrittäminen on selvästi yrityksen johdon vastuulla eikä määrittelyssä turvauduta pelkästään aktuaarin näkemyksiin. Putkimenetelmän ansiosta vakuutusmatemaattisissa olettamuksissa tilikauden aikana tapahtuneet muutokset ja tehtyjen oletusten ja toteutumien väliset erot eivät vaikuta tilikauden tulokseen. Seuraavan tilikauden aikana kirjattavat vakuutusmatemaattiset voitot ja tappiot tiedetään etukäteen, joten niihin osataan varautua.

Diskonttauskorolla voi olla merkittävä vaikutus eläkevastuun määrään. Tämän vuoksi ainakin osa yhtiöistä tekee koron osalta herkkyysanalyysiä, jotta osataan varautua mahdollisiin olennaisiin muutoksiin tilinpäätöspäivänä. Suomalaisen yhtiöiden suomalaisiin eläkejärjestelyihin käyttämässä diskonttauskorossa on havaittavissa selvää yhdenmukaisuutta, vaikka pienimmän ja suurimman käytetyn koron välinen ero oli olennainen. Tilinpäätökset näyttävät näin ollen olevan tältä osin vertailukelpoisia. Taustalla lienee osaltaan se, että diskonttauskoron määrittämisen perusteista on käyty yleistä keskustelua. Varojen odotetussa tuotossa oli yritysten välillä enemmän hajontaa. Tämä selittyy osaksi sillä, että järjestelyyn liittyvän varallisuuden koostumus vaihtelee yhtiöittäin. Erityisesti odotetun tuoton arvioimisen näkökulmasta olisi tärkeää, että yritykset raportoisivat standardin vuodesta 2006 lähtien edellyttämät varallisuuteen liittyvät liitetiedot. Odotettu tuotto vaikuttaa suoraan tuloslaskelmaan kirjattavaan eläkekuuluun. Odotetun tuoton taso on kasvanut Suomessa jonkin verran vuosien 2005–2007 aikana. Osaksi odotetun tuoton kasvuun vaikuttaa se, että eläkelaitosten sijoitustoimintaa on ohjattu riskisempiin kohteisiin. Käytetty palkankorotusolettamus oli melko samantasoinen eri yrityksissä. Tähän vaikuttanee osaltaan se, että Suomessa palkkatasosta sovitaan hyvin pitkälti kollektiivisesti tulopoliittisen kokonaisratkaisun ja työehtosopimusten yhteydessä.

Suomen lakisääteisen eläkejärjestelmän osalta ainoastaan eläkesäätiössä ja -kassassa järjestetyt eläkkeet ovat rahastoitujen osien osalta luokiteltu etuuspohjaisiksi. Vanhuuseläkkeen rahastoidun osan vahvistaminen ja entistä riskipitoisemmat sijoituskohteet

kasvattavat niiden suomalaisten yhtiöiden etuus pohjaisten eläkevelvoitteiden määrää, joiden eläkkeet on järjestetty eläkesäätiössä tai -kassassa. Case-yhtiöiden edustajien haastattelujen perusteella näyttää siltä, etteivät ainakaan kaikki suomalaiset pörssiyhtiöt perusta IAS 19 -standardin raportointivaatimuksiin arviotaan siitä, missä eläkelaitoksessa eläkkeet kannattaa järjestää. Putkimenetelmän kannattajien yksi argumenteista on ollut se, että putkimenetelmän kieltämisen myötä yritykset luopuvat etuus pohjaisiksi luokiteltavista eläkejärjestelyistään. Case-yhtiöiden tilinpäätöstietojen perusteella voidaan havaita putkimenetelmän tulosta tasaava vaikutus. Kaikkien syntyneiden vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen suoraan tulokseen heikentäisi huomattavasti etuus pohjaisten eläkekustannusten ennustettavuutta. Nähtäväksi jää, onko mahdollisesti tulevaisuudessa voimaanastuvalla vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden välittömän kirjaamisen vaatimuksella vaikutusta suomalaisten pörssiyhtiöiden eläkelaitosjärjestelyihin. Ennen välittömän kirjaamisen edellyttämistä IASB:n tulee kuitenkin ensin ratkaista, miten ja missä tilinpäätöksen osassa välittömästi kirjatut erät tulisi raportoida. Joka tapauksessa historia osoittaa, että IAS 19 -standardin vaatimukset voivat johtaa melko mittaviinkin toimenpiteisiin. Tästä on hyvänä esimerkkinä Suomen työkyvyttömyyseläkejärjestelmän muuttaminen vakuutusyhtiössä hoidettujen eläkkeiden osalta.

IAS 19 -standardi tuli voimaan vuonna 1999. Vielä melkein kymmenen vuotta standardin voimaanastumisen jälkeen se sisältää monia kiistanalaisia ratkaisuja. IASB:n maaliskuussa 2008 julkaiseman keskustelumuistion perusteella näyttäisi siltä, että IAS 19 -standardi on suurten muutosten edessä. Muistiossa on tuotu esiin hyvin laajasti standardin eri osa-alueita, joiden uudelleenarviointi on nähty tarpeelliseksi joko lähitulevaisuudessa tai myöhempänä ajankohtana. Pitkän aikavälin tavoitteena on yhteisen standardin luominen US GAAP -tilinpäätösnormiston kanssa.

Tutkielman tavoitteena on ollut selvittää, miten suomalaiset pörssiyhtiöt ovat soveltaneet IAS 19 -standardia etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen osalta ja miten soveltaminen on vaikuttanut tilinpäätökseen. Case-yhtiöiden edustajien haastatteluista kävi ilmi huoli siitä, etteivät tilinpäätösten käyttäjät välttämättä hyödynnä etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä raportoituja tietoja. He eivät välttämättä ole perehtyneet eläkejärjestelyjen raportointiin eivätkä näin ollen osaa tulkita tietoja. Erityisesti nyt, kun IAS 19 -standardi on jälleen uusien muutosten edessä, olisi ensiarvoisen tärkeää tutkia, millainen informaatio etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä olisi tosiasiasa tilinpäätösten käyttäjille hyödyllistä. Mielenkiintoista olisi myös tietää, miten olennaisiksi sijoittajat ylipäättään kokevat eläkejärjestelyistä raportoidut tiedot. IFRS-standardien tavoitteena on antaa tilinpäätösten käyttäjille korkealaatuista tietoa päätöksenteon tueksi. Tämä tavoite ei IAS 19 -standardin osalta toteudu, jos etuus pohjaisista eläkejärjestelyistä raportoituja tietoja ei koeta tarpeelliseksi tai jos niitä ei osata tulkita.

LÄHTEET

- Ahonen, Kati – Knuuti, Juha (2007) Lakisääteistä eläketurvaa täydentävä lisäeläketurva. Julkaisussa: *Suomen eläkejärjestelmä*, toim. Marjukka Hietaniemi – Suvi Ritola, 89–100. Eläketurvakeskus: Helsinki.
- Alkio, Mikko (2005) Suomalaiset työeläkelaitokset ja kilpailuoikeus. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, No. 3, 443–450.
- Amen, Matthias (2007) Simulation-Based Comparison of Existent IAS 19 Accounting Options. *European Accounting Review*, Vol. 16, No. 2, 243–276.
- Biström, Peter – Elo, Kalle – Klaavo, Tapio – Risku, Ismo – Sihvonen, Hannu (2007) *Lakisääteiset eläkkeet – Pitkän aikavälin laskelmat 2007*. Eläketurvakeskus: Eläketurvakeskuksen raportteja 2007:2: Helsinki.
- Amendment to International Accounting Standard 19 Employee Benefits – Actuarial Gains and Losses, Group Plans and Disclosures* (2004) International Accounting Standards Committee Foundation (IASCF).
- Cramer, Joe J. – Schrader William J. (1968) Elements of “Pension Costs”. *The Journal of Risk and Insurance*, Vol. 35, No. 2, 237–245.
- Discussion Paper Preliminary Views on Amendments to IAS 19 Employee Benefits* (2008) IASB. http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/BC7FA133-F019-42A4-9CAE-682CA5EE576A/0/DP_AmendmentstoIAS19_WEBSITE.pdf, haettu 18.4.2008.
- Eläkesäätölaki 29.12.1995/1774*.
- Epstein, Barry J. – Jermakowicz, Eva K. (2007) *IFRS 2007: interpretation and application of international financial reporting standards*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Evans, Andrew (1997) Realism or just number-crunching? *Accountancy*, Vol. 119, Iss. 1246, 64.
- Halonen, Jari – Jalkanen, Johanna – Kyrölä, Petri – Kärpänen, Milla – Nurkkala, Jorma – Nurmo, Pekka – Penttilä-Räty, Elina – Sundvik, Peter – Suomela, Mari – Tolvanen, Merja – Torkkel, Timo – Tuomala, Margit (2006) *IFRS Käytännön käsikirja*. Edita Publishing Oy: Helsinki.
- Hietaniemi, Marjukka (2001) Yksilöllinen eläkevakuutus lakisääteisen turvan rinnalla. Teoksessa: *Muuttuva työ ja eläketurva*, toim. Eila Tuominen, 204–231. Eläketurvakeskus: Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2001:1: Helsinki.
- How European Companies are Applying IAS 19 (revised) on Pension Accounting in the First Year of Application* (2001) Fédération des Experts Comptables Européens: Bruxelles.

- Härkönen, Tarja – Laitinen-Kuikka, Sini (2003) Työmarkkinoilla sovittu täydentävä eläketurva. Julkaisussa: *Suomen eläkejärjestelmä*, toim. Marjukka Hietaniemi - Mika Vidlund, 97–101. Eläketurvakeskus: Helsinki.
- IFRIC 14 – IAS 19 – The Limit on a Defined Benefit Asset, Minimum Funding Requirements and their Interaction* (2007) Ernst & Young. IFRS Alert A supplement to Global Eye on IFRS, Issue 15. [http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/IFRSAlert_15_print/\\$file/IFRS_Alert_15_printing.pdf](http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/IFRSAlert_15_print/$file/IFRS_Alert_15_printing.pdf), haettu 12.2.2008
- IFRIC issues interpretation on IAS 19 – Defined Benefit Assets and Minimum Funding Requirements* (2007) IASB. <http://www.iasplus.com/pressrel/0707ifric14pr.pdf>, haettu 18.4.2008.
- IFRS-standardit 2004* (2004) International Accounting Standards Committee Foundation (IASCF), suom. KHT-Media Oy: Helsinki.
- IFRS-tilinpäätösmalli 2006* (2006) KHT-Media Oy: Helsinki.
- IFRS-tilinpäätösmalli 2007* (2007) KHT-Media Oy: Helsinki.
- Jetuah, David (2007) Pensions fears over over-funded schemes. *Accountancy Age*, Jul 26, 2007, 8.
- Kansainvälinen tilinpäätösstandardi International Accounting Standard IAS 19 Työsuhte-etuudet*
- Koistinen, Kalervo (2004) Uusi työkyvyttömyystekniikka – miten eläkesäätiöiden ja eläkeyhtiöiden työkyvyttömyystekniikat eroavat toisistaan. *Eläkesäätiöyhdistyksen jäsenlehti ESY-tieto* 3/2004, 12–13.
- Koivusalo, Lauri – Kammonen, Heikki – Lämsä, Simo (2004) *Työeläke*. 14. uud. painos. Suomen vakuutusalan koulutus ja kustannus Oy: Helsinki.
- Korpiluoma, Riitta – Alaluusua, Anniina – Heinonen, Riitta – Kaarre, Samuli – Kekäläinen, Jaana – Kouvonen, Keijo – Lilius, Sonja – Mustonen, Pasi – Perälähti-Virkkala, Anne – Takanen, Maijaliisa – Tuomikoski, Jaakko (2006) *Työeläke*. Finanssi- ja vakuutuskustannus: Helsinki.
- Leppiniemi, Jarmo (2003) *IFRS – Johdon käsikirja*. WSOY: Helsinki.
- Lindell, Christina – Lehtonen, Seija – Ryytänen Eliisa (2007) Eläkkeiden rahoitus. Julkaisussa: *Suomen eläkejärjestelmä*, toim. Marjukka Hietaniemi – Suvi Rittola, 51–68. Eläketurvakeskus: Helsinki.
- McGeachin, Anne (2002) Financial Reporting: Accounting Issues – IASB responds on pensions. *Accountancy*, Vol. 129, Iss. 1306, 100.
- McGeachin, Anne (2005) Financial Reporting: Amendments to IAS 19 – Pensions polish. *Accountancy*, Vol. 135, Iss. 1340, 98.
- Neljännesvuositilasto IV/2006* (2007) Neljännesvuositietoja yksityisen sektorin eläkkeistä 31.12.2006. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Nokia Oyj:n osavuositarkastus 1–3/2008

Observations on the implementation of IFRS (2006) Ernst & Young.
[http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/IFRS -
 Implementation of IFRS -
 FullPrint/\\$file/EY_IFRS_ImplementationOfIFRS_FullPrint.pdf](http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/IFRS_-_Implementation_of_IFRS_-_FullPrint/$file/EY_IFRS_ImplementationOfIFRS_FullPrint.pdf), haettu
 12.2.2008.

Orion Oyj:n osavuositarkastus 1–3/2008

Questions & Answers IFRIC 14 IAS 19 – The Limit on a Defined Benefit Asset, Minimum Funding Requirements and their Interaction. IASB.
[http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/3453435B-FBBD-4EAB-B638-
 9C5FD13FFC91/0/IFRIC14QAs.pdf](http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/3453435B-FBBD-4EAB-B638-9C5FD13FFC91/0/IFRIC14QAs.pdf), haettu 31.1.2008.

Räty, Päivi – Virkkunen, Virpi (2004) *Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö – IFRS-raportointi*. WSOY: Helsinki.

Selvitys IFRS-siirtymän vaikutuksista suomalaisten pörssiyritysten tulokseen ja omaan pääomaan eri toimialoilla (2006) KPMG:n IFRS-artikkelikokoelma IFRSview elokuu 2006, 7–10.

Selvitys listayritysten vuoden 2005 IFRS-tilinpäätöksistä (2006) Rahoitustarkastus: Helsinki.

Selvitys listayritysten vuoden 2006 IFRS-tilinpäätöksistä (2007) Rahoitustarkastus: Helsinki.

Suomalaisten eläkejärjestelyjen huomioiminen IFRS- ja US GAAP -tilinpäätöksissä (2005) 2. uud. painos. Silta Oy: Helsinki.

Suomen eläkejärjestelmä (2007) toim. Marjukka Hietaniemi – Suvi Ritola. Eläketurvakeskus: Eläketurvakeskuksen käsikirjoja 2007:5: Helsinki.

Tikka, Marja (2004) IAS 19 Työsuhde-etuudet ja Suomen TEL-vakuutus. *Pähkinänsärkijä IFRS-ajankohtaistiedote*. Ernst & Young Oy: Helsinki.

Troberg, Pontus (2007) *IFRS and US GAAP. A Finnish Perspective*. Talentum Media Oy: Helsinki.

Tuomikoski, Jaakko – Sorainen, Janne – Kilponen, Satu (2007) *Lakisääteisen työeläkevakuutuksen vakuutustekniikkaa*. Eläketurvakeskus: Eläketurvakeskuksen käsikirjoja 2007:4: Helsinki.

Työeläkevakuutus käytännössä (2008) Keskinäinen Eläkevakuutusyhtiö Ilmarinen: Helsinki.

Työeläkkeen laskentaopas 2007 (2007) Eläketurvakeskus: Eläketurvakeskuksen käsikirjoja 2007:3: Helsinki.

Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen neuvottelukunta tiedottaa (2004) Työkyvyttömyys-
etuuden kirjaaminen IFRS-tilinpäätöksessä.
<http://www.varma.fi/NR/rdonlyres/73109B3F-87F5-48F7-A1F4-13F66D2FBF3E/0/tiedote151004.pdf>, haettu 22.3.2007.

Vakuutuskassalaki 27.11.1992/1164.

Vanne, Reijo – Risku, Ismo (2007) Työeläkejärjestelmän sijoitustoiminta. Julkaisussa:
Suomen eläkejärjestelmä, toim. Marjukka Hietaniemi – Suvi Ritola, 69–
88. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Vidlund, Mika – Ritola, Suvi – Rehn-Kiukkonen, Mari (2007) Eläkejärjestelmän hal-
linto ja valvonta. Julkaisussa: *Suomen eläkejärjestelmä*, toim. Marjukka
Hietaniemi – Suvi Ritola, 35–50. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Haastattelut:

Eläkesäätiön asiamies, Benefit Oyj. Haastattelu 9.4.2008 Benefit Oyj:n pääkonttori.
Kesto n. 1 tunti 45 min.

Financial Controller, Pension Oyj ja talouspäällikkö, X:n Eläkekassa. Haastattelu
18.3.2008 Pension Oyj:n pääkonttori. Kesto n. 1 tunti 30 min.

Haaramo, Virpi, tilinpäätösasiantuntija, Rahoitustarkastus. Puhelinkeskustelu
25.3.2008.

Ilkka, Heikki, KHT, Ernst & Young Oy. Sähköpostivastaus 4.11.2007.

Ilkka, Heikki, KHT ja Pekkala, Kunto, KHT, Ernst & Young Oy. Haastattelu
25.10.2007 Radisson SAS Marina Palace Hotel Turussa. Kesto n. 45 min.

Jalkanen, Johanna, IFRS-asiantuntija, KPMG Oy Ab. Haastattelu 29.10.2007 KPMG
Oy Ab:n tilat Helsingissä. Kesto n. 50 min.

Kivimäki, Brita, Group Accountant, Orion Oyj. Haastattelu 4.3.2008 Orion Oyj:n pää-
konttori Espoossa. Kesto n. 2 tuntia.

Ryan, Michael, Senior Manager, Group Accounting and Reporting, Stora Enso Oyj.
Sähköpostiviesti 7.5.2008.

Vuosikertomukset / tilinpäätökset

2005

Orion Oyj:n tilinpäätös 2005, Pension Oyj:n vuosikertomus 2005

2006 / *Ei etuuspohjaisia eläkejärjestelyjä*

AffectoGenimap Oyj, Amanda Capital Oyj, Aspocomp Group Oyj, Basware Oyj, Beltton-Yhtiöt Oyj, Benefon Oyj, Biotie Therapies Oyj, CapMan Oyj, Cencorp Oyj, Citycon Oyj, Done Solutions Oyj, Efore Oyj, Elecster Oyj, eQ Oyj, Etteplan Oyj, Evia Oyj, FIM Group Oyj, F-Secure Oyj, Honkarakenne Oyj, Ilkka-Yhtymä Oyj, Incap Oyj, Inion Oyj, Interavanti Oyj, Julius Tallberg-Kiinteistöt Oyj, Kesla Oyj, Kylpylääkasino Oyj, Lännen Tehtaat Oyj, Marimekko Oyj, Neomarkka Oyj, Norvestia Oyj, Okmetic Oyj, Olvi Oyj, Oral Hammaslääkärit Oyj, Panostaja Oyj, PKC Group Oyj, Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oyj, Ponsse Oyj, Puuharyhmä Oyj, QPR Software Oyj, Rocla Oyj, Ruukki Group Oyj, Salcomp Oyj, Satama Interactive Oyj, Scanfil Oyj, Solteq Oyj, Soprano Oyj, SSH Communications Security Oyj, SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt Oyj, Stockmann Oyj Abp, Stonesoft Oyj, Stromsdal Oyj, Suomen Helasto Oyj, Technopolis Oyj, Tekla Oyj, Teleste Oyj, Tieto-X Oyj, Tiimari Oyj Abp, TJ Group Oyj, Tulikivi Oyj, Turvatiimi Oyj, Vaahto Group Plc Oyj, Viking Line Abp

2006 / Ilmoitettu, että etuus pohjaisia eläkejärjestelyjä, 2007

Ahlstrom Oyj, Aldata Solution Oyj, Alma Media Oyj, Amer Sports Oyj, Aspo Oyj, Atria Yhtymä Oyj, Biohit Oyj, Birka Line Abp (ei 2007), Cargotec Oyj, Componenta Oyj (ei 2007), Comptel Oyj, Cramo Oyj (ei 2007), Elcoteq SE, Elektrobitt Oyj (ent. Elektrobitt Group Oyj), Elisa Oyj, Evox Rifa Group Oyj (ei 2007), Exel Oyj, Finnair Oyj, Finnlines Oyj, Fiskars Oyj Abp, Fortum Oyj, Glaston Oyj Abp (ent. Kyro Oyj Abp), HKScan Oyj (ent. HK Ruokatalo Group Oyj), Huhtamäki Oyj, Kasola Oyj, Konecranes Oyj (ent. KCI Konecranes Oyj), Kemira Oyj, Kemira GrowHow Oyj, Keski-suomalainen Oyj, Kesko Oyj, KONE Oyj, Larox Oyj, Lassila & Tikanoja Oyj, Lemminkäinen Oyj, Martela Oyj, Metso Oyj, M-real Oyj, Neste Oil Oyj, Nokia Oyj, Nokian Renkaat Oyj (ei 2007), Nordic Aluminium Oyj (ei 2007), OKO Pankki Oyj, Oriola-KD Oyj, Orion Oyj, Outokumpu Oyj, Outotec Oyj (ent. Outokumpu Technology Oyj), Perlos Oyj, Proha Oyj, Pöyry Oyj, Raisio Oyj, Ramirent Oyj, Rapala VMC Oyj, Rautaruukki Oyj, Raute Oyj, Sampo Oyj, SanomaWSOY Oyj, Sponda Oyj, Stora Enso Oyj, Suominen Yhtymä Oyj, SysOpen Digia Oyj (ei 2007), Talentum Oyj, Tamfelt Oyj Abp, Tecnomen Oyj, TietoEnator Oyj, Turkistuottajat Oyj, UPM-Kymmene Oyj, Uponor Oyj, Vacon Oyj, Vaisala Oyj, Wärtsilä Oyj Abp, YIT Oyj, Yleiselektroniikka Oyj (ei 2007), Ålandsbanken Abp

LIITE 1 TEEMAHAASTATTELURUNKO

1. PERUSTIEDOT HAASTATELTAVASTA JA YHTIÖN ETUUSPOHJAISISTA ELÄKEJÄRJESTELYISTÄ

- Haastateltavan työnkuva ja työhistoria
 - yleisesti
 - erityisesti eläkejärjestelyihin liittyen
- Yhtiön etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen määrä ja luonne
 - kuinka suurta osaa henkilöstöstä ja minkä tyypisiä henkilöstöryhmiä järjestelyt koskevat, järjestelyjen merkitys suhteessa maksupohjaisiin järjestelyihin, kotimaisten/ulkomaisten järjestelyjen osuus

2. STANDARDIN KÄYTTÖÖNOTTO JA YLEISET ETUUSPOHJAISTEN ELÄKEJÄRJESTELYJEN KÄSITTELYYN LIITTYVÄT MENETTELYT

- IFRS-standardien/IAS 19 -standardin käyttöönotto ja etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen käsittelytavan muutos
 - Milloin yhtiönne otti IFRS-standardit käyttöön ja miten IFRS-standardien aiheuttamat muutokset koettiin yleisesti?
 - Miten IAS 19 -standardin käyttöönotto toteutettiin? Miten etuuspoijaisiin eläkejärjestelyihin liittyvät vaatimukset koettiin ja millainen muutos tapahtui verrattuna aikaisempaan käytäntöön? Miten merkittäviksi IAS 19 -standardin aiheuttamat muutokset koettiin suhteessa muihin standardeihin?
 - Miten etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen raportointivaatimukset ovat vaikuttaneet yhtiön halukkuuteen järjestää henkilöstön eläketurva eläkesäätiössä tai -kassassa?
- Etuuspoijaisiin eläkejärjestelyihin liittyvä työnjako ja menettelytavat yleisesti
 - Miten kuvailisit yleisesti etuuspoijaisten eläkejärjestelyjen kirjanpidoista käsittelyä yhden tilikauden aikana? Minkälaisen menettelyn tulos tilinpäätöksessä esitetyt tiedot ovat?
 - Millaiset asiat ovat aktuaarin ja millaiset yhtiön edustajan vastuulla?
 - Kuka ratkaisee ja miten tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen laajuuden?
 - Miten mahdolliset tytäryhtiöiden tiedot kootaan konsernitilinpäätökseen ja miten näitä tietoja kontrolloidaan?

3. KIRJANPIDOLLISEN KÄSITTELYN ERITYISKYSYMYKSET

- Eläkejärjestelyjen luokittelu maksu- ja etuusperusteisiin
 - Miten mahdollisten tytäryhtiöiden tekemää luokittelua seurataan?
 - Miten erityisesti suomalaisen työkyvyttömyyseläkkeen luokittelu on ratkaistu ja miksi?
- Vakuutusmatemaattisten voittojen ja tappioiden kirjaaminen
 - Miten valittuun kirjaustapaan on päädytty ja miksi?
 - Mahdolliset suunnitelmat/pohdinnat kirjaustavan muuttamisen osalta?
 - Millainen vaikutus valitulla kirjaustavalla on arvionne mukaan tilinpäätökseen? Mihin arvionne perustuu (esimerkiksi laskelmat)?
- Vakuutusmatemaattiset oletukset
 - Työnjako aktuaarin ja yrityksen edustajan välillä oletuksia määritettäessä?
 - Millä perusteilla käytetyt oletukset määritetään?
 - Osaatko arvioida sitä, kuinka suuri vaikutus valituilla oletuksilla on eläkejärjestelyistä esitettyihin tietoihin ja yleisesti tilinpäätökseen kokonaisuutena? Mihin arvionne perustuu (esimerkiksi laskelmat)?

4. MAHDOLLISET HAASTEET JA TILINPÄÄTÖSTEN VERTAILUKELPOISUUS

- Millaisia mahdollisia haasteita olette kohdanneet esimerkiksi:
 - järjestelyjen luokittelun (ulkomaisten tai kotimaisten)
 - vakuutusmatemaattisten oletusten määrittämisen
 - järjestelyyn kuuluvien varojen käyvän arvon määrittämisen
 - taseessa esitetyn omaisuuserän suuruuden määrittämisen yhteydessä?
- Tilinpäätösten vertailukelpoisuus
 - Miten etuusperusteisten eläkejärjestelyjen raportointi IAS 19 -standardin edellyttämällä tavalla on mielestänne lisännyt tilinpäätösten vertailukelpoisuutta Suomessa/kansainvälisellä tasolla? Miten se on mahdollisesti vähentänyt vertailukelpoisuutta?
 - Millä tavalla standardin vaatimukset lisäävät etuusperusteisten eläkejärjestelyistä raportoitujen tietojen laatua? Millä tavalla vaatimukset mahdollisesti heikentävät raportoitujen tietojen laatua?